11-C-49

SLOVO O ZÁDRUZE

JANU GEBAUEROVI

K ŠEDESÁTÝM NAROZENINÁM

NAPSAL

J. PEISKER.

PRÁVNICKÁ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERSITY V BRNĚ
SEMINÁRNÍ KNIHOVNA

I gc 4

V PRAZE

V KOMMISSÍ KNIHKUPECTVÍ FR. ŘIVNÁČE

1899.

Poopravený otisk z »Národopisného Sborníka Československého«,
sv. IV. a V., roč. 1899, str. 38—110.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY U[illegible]
STARÝ FOND
Č. inv.: 0319

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze.

Mistře!

Vyřadiv Rukopisy Kralodvorský a Zelenohorský z literatury staročeské, prokázal jste věcnému studiu pravěku slovanského službu neocenitelnou. Zejména Rukopis Zelenohorský, nepatrná tato blanka, dráhu do minulosti tarasila balvanem, jehož nebylo lze ani objíti ani přehlednouti. Vy jste dráhu tu uvolnil: i nesiž prvý pokus bezrukopisné rekonstrukce života staroslovanského v čele jméno Vaše.

Zachovejž Vás Bůh nám po mnohá léta!

V Štýrském Hradci 5. dne m. března 1899.

J. Peisker.

V boji o rukopisy měl Zelenohorský v podstatě váhu podřízenou, a i obhájcové div že neprohlásili zřejmě, že tento pergamén popsán rukou starou nebyl; a když jsem před 11 léty v »Athenaeu« V. odkryl některé prameny Libušina Súdu, práce moje nepovšimnuta zapadla, přišlať jako důkaz podvrhu post festum.

Tážem-li se však dnes: Jak využila nauka o pravěku slovanském pád tohoto zřídla κατ' ἐξοχήν sociologického, tu zní odpověď smutně: málo více než nijak. Litera Rukopisu Zelenohorského sice mrtva jest provždy, leč duch jeho vznáší se nad námi, proniká mozek i útroby naše, všeho Slovanstva, ba celého světa učeného: kotvíť jedna z obou těch základných nepravd dnešního socialního dějezpytu — markgenossenschaft germanský a zádruhový kommunism staroslovanský — jedině a výhradně v RZém![1])

---

[1]) Ejhle co vše papír snese:

„Старославенски „род" такав је као што је данас задруга, т. ј. друштво особа једне исте крви, које има једно исто заједничко имање, и за заједницу ради под заједничким старешином. Такав беше и старочешки род по опису Кралодворског рукописа („Либушин суд"), и род старо-руски, који се у источним земљама руским рано раширио у општину. Последица овог задружног односа беше недељивост имања (баштина, дедовина, очевина), која се задржала у Чешкој и Пољској и то доста густо чак до познијег доба, на име све до 16. века; а код Југословена у облику задружне имаовине и у Великоруса у облику општинске имаовине траје још и данас . . ."

„У старинској породици код Словена, исто као и данас у нашим сеоским породицама, отац беше глава куће, људи пасу стада и раде земљу, а жене старају се за одело, чувају чељад и помажу људима у пољу. После оца синови остајаху у задрузи, изабравши између се једног задружног старешину, који иде на општинске зборове и брани где треба користи задруге. Пољски радови вршени су мобом, позајмицом и спрегом . . ." Алекса С. Јовановић, Историјски развитак српске задруге са додатком за историју старог српског права. Београд 1896, str. 64.

Co dalo tomuto padělku tolik suggestivné síly?

Časovost jeho! Přiléhať tak těsně k tehdejším, ba dodnes berným názorům a tužbám o vzniku a cílech lidské společnosti! Rovnost občanská a odstranění protiv mezi nadbytkem a nouzí jakožto cíl člověčenstva a reflexivní přenášení tohoto ideálu budoucnosti do pravěku jakožto prý východiska a počátku společnosti vůbec. Z rajského kommunismu vyplula prý společnost lidská do dravých proudů sveřepého individualismu, příčiny všeho neštěstí a bídy, a z té vybředne zas jenom návratem k řádům prvotným.

Jak medle hrdostí neměla se dmouti hruď rabstva slovanského, když náhle objeven dokument zvěstující, že problém tento lidstvem žhavě kýžený, jen proudy krve vykupitelný, původním byl stavem živubytí slovanského? Ejhle zádruha jihoslovanská, zdaž nehlásá, žel že zpěvem labutiným a pláčem holubiným, v čistotě, rozdíly stavovskými neposkvrněné, chloubu tuto předků našich, před níž národové světa sklánějí se v uctivosti?

Tu přišel nepřítel pravda; ostrým jejím paprskem zaplašen sen ten luzný, leč nutností fysiologického zákona zraněn při tom nezvyklý zrak, ba celý organism citový. Ten vzpírá se, marně sice, leč právem vyburcovaného z rovnováhy. Buďme shovívavi, jak se sluší na vítěze.

Leč sbořivše, vykonali jsme teprv práce půl; nyní s rumem pryč, aby místo měla stavba nová!

Především uvažujme, padla-li s RZým i starobylost zádruhového kommunismu jihoslovanského, ba jestli v zádruze kommunismus vůbec.

Kommunismus předpokládá stejná práva na společnou půdu. Toho není v zádruze, naopak: dílčí princip jest tu přesně potomstvenný, parentelový; jediný syn bratra jednoho vezme při dělbě zádruhy tolik půdy, co všichni synové bratra druhého dohromady. Zásoby potravin, přediva a látky oděvné dělí se sice podle hlav, leč ani tím není indikován kommunism, ježto jsou to předměty získané prací rovnoměrně mezi všemi členy rozdělovanou; ostatně ani tato dělba pohlavná není as původní a jistě ne zásadna: Vrčević († 1882) zajisté, jeden z nejbystřejších znalců lidu hercegovského, dokládá, že obilí všeho druhu, nápoje, sýr, máslo, syrup, vlna, předivo, sukno i postav nerozstříhaný a j., vše to dělí se mezi všechny členy bez rozdílu, leč nejčastěji pouze mezi ony členy, kteří se účastnili sdělání toho co se právě dělí.[2])

[2]) Collectio consuetudinum juris apud Slavos meridionales etiamnum vigentium. Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena, osnovao . . . V. Bogišić. Knjiga I. Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskoga juga. U Zagrebu 1874, str. 336.

Zbývalo by společné chlebení; leč sedlák náš rovněž jí s čeládkou z jedné mísy, aniž komu napadlo viděti v tom zbytky někdejšího kommunismu.

Zkrátka, v zádruze po komunismu není ani stínu.

Leč velká zádruha jihoslovanská není ani stara. To břitce dokázal Stojan Novaković již r. 1891.[3]); že objev jeho dosud nepůsobil na běžné povídačky o zádruze prudkostí dynamitu, ba že se o něm takměř ani neví, to divně charakterisuje dnešní úroveň slovanské vlastivědy.[4])

Novaković dokazuje zánovnost velké zádruhy statisticky a z jasného znění starých zákonů:

Nadační listiny některých crkví srbských uvádějí nejen darované osady jménem, nýbrž i kolik kućí bylo v osadě a které mužské osoby byly v kući a v jakém příbuzenském poměru k sobě.

Dečanský chrysobull[5]) (kol r. 1330) uvádí kol 2000 kućí. Z těch bylo jen 188 silnějších[6]) a veliká nebyla žádná; jenom několik bylo po 13—16 a jediná — ta největší — o dvaceti hlavách (mužských). Zádruha obyčejně objímá otce se syny a vnuky; nebo bratry s dětmi a bratrovci, tu i tam sestřenci; nečasto přichází i zet.

Nás ovšem zajímá struktura těch poměrně největších zádruh. Zde ta nejrozsáhlejší, o dvaceti mužských hlavách:

Tolislav a syn mu Radoslav i Bogoje, a Radoslavu syn Otmič i Vladislav i Krušac a Bogoju syn Božić a Tolislavu bratan Grade i Priboje i Vojsil a Gradetevi syn Vitomir i Bogoslav; u Priboja syn Baldovin a Tolislavu bratan Dobroslav i Smilj i Miloš i Stepan; u Dobroslava syn Očinja i Chranislav Desimirić a ded im Lačko.

[3]) Српска Кр. Академија. ГЛАС, XXIV. Село. Из дела „Народ и земља у старој српској држави“ од Стојана Новаковића. Београд, 1891. 8° VIII, 261 stran.

[4])Ani nejnovější »historiograf« zádruhy (Die Hauskommunion der Südslaven, von dr. Ernest Miler, Staatsanwaltsubstitut in Agram, v Jahrbuch d. internat. Vereinigg. f. vergl. Rechtswissenschaft und Volkswirthschaftslehre zu Berlin. III. Jg. Berlin 1897, 1. Abth., str. 199—222) nemá o existenci „Села“ ani potuchy a mele dále hluché plevy de Laveleyovy. — Mich. V. Vujić, Начела народне економије, I. У Београду 1895 uvádí na str. 280 literaturu o zádruze, leč „Село“ bys tam hledal marně; za to rovněž mluví o »чувеном (!) делу E. de Laveley-a: »De la propriété et de ses formes primitives.««

[5]) Дечанске Хрисовуље, издао Милош С. Милојевић. У Београду 1880. (Гласник срп. уч. друштва, II. одељ. књ. XII.).

[6]) Za silnější klade Novaković každou zádruhu, kde chlebilo nejméně tré bratří; ostatní jsou buď inokosní, jediináci s dětmi, neb slabší kuće o dvou bratrech s dětmi odrostlými neb neodrostlými, neb bezdětných (str. 235).

Lačko.[7])

Tolislav.		?		?		⋮
Radoslav,	Bogoje.	Grade,	Priboje, Vojsil.	Dobroslav,	Smilj, Miloš, Stepan.	Chranislav Desimirić.
Otmič, Vladislav, Krušac.	Božić.	Vitomir, Bogoslav.	Baldovin.	Očinja.		

Byli všichni z těch dvacíti mužských osob dospělí, oženění? Já mám za to, že nikoli. Přehlédněme jen celý rodokmen: Z devíti vnuků Lačkových má jen jeden, Radoslav, syny tři, jeden, Grade, syny dva; dva mají po jednom, a čtyři vůbec nemají synův, právě ti nejmladší (mimo Dobroslava). To by bylo velice nepřirozeno pro ten případ, že by již i synové Radoslava, jich bratrance, byli sami již dospělí a oženěni.

Mimo to jest rodokmen ten obsažen takto jen v prvém textu chrysobullu dečanského, vydaném samým zakladatelem manastira, králem St. Dečanským. V druhém textu, o několik let mladším, od syna jeho, St. Dušana, jenž tím fundaci otcovu potvrzuje, zní soupis zádruhy Lačkovy jinak: Tolislav i syn mu Radoslav i Bogoje i s decami; i Tolislavu bratan Grade i Priboje i Vojsil i s decami; i ješte Tolislavu bratan Dobroslav i Smilj, i Miloš i Stepan i s decami; a ded im Lačko (Nov. str. 233).

Druhý a ještě k tomu mladší text nejménuje z pravnuků Lačkových ani jediného a na místě toho uvádí souborně po třikráte: »i s dětmi«. To po mém soudě znamená, že všichni (s Chranislavem bylo by jich devět) pravnuci a možno že i ještě nejmladší vnukové jeho byli dosud nedorostli. V tomto případě skládala by se pak kuća Tolislavova asi jen z pěti až osmi skutečných rodin vedle starců Lačka i Tolislava.

Lačko, předek všem společný, dočkal se pravnuků i přežil všechny syny své až na jednoho, Tolislava, a ten byl po něm domaćinem, byť Lačko patrně již vetchý stařec.

Všechny ostatní velké kuće dávají schema totéž:

Rajko a syn mu Miloš . . . a ded im Dudal (celkem 13 hlav)
Radomir a syn mu Miloje . . a ded im Bratoslav (» 16 »)
Dragčuj, Radun a syn mu Veloje a ded im Radomir (» 16 »)
Kuzma, i syn mu Velko . . a ded im Dobretin (» 13 »)
Boljeslav Bogojević a brat pop Klinac i Bogdaša i Milen a syn mu Gojak i Pribil popović a ded im Radovin.[8])

[7]) Nepochybný rodokmen tu sestaviti nelze, ježto není známo, byl-li † Desimir syn či vnuk Lačkův; dále neví se, byl-li Tolislav Lačkův syn nejstarší, čili nic.

[8])

Radovin. [†Bogoje].			
Boljeslav.	Klinac.	Bogdaša.	Milen.
Gojak.	Pribil.		

Zde jest otec syna předzemřelého, se čtyřmi vnuky a dvěma pravnuky.

Že právě v těch největších zádruhách předek všem společný jest naživu, má jistě zvláštní příčinu a to ne jinou, nežli že jen společný otec drží velkou zádruhu pohromadě. To ušlo pozornosti Novakovićově, i bude třeba, chrysobull dečanský projíti znovu, by se vyšetřilo, kterého až počtu dospělých hlav mužských mohla dosíci kuća i po smrti společného předka; z kućí Novakovićem vypsaných jedna taková dosahuje hlav osm: Bratuj a brat mu Rajko, Ivan, Dmitar i Radosav a syn mu Bogoje i Miloš i Bogoslav (Nov. str. 232), celkem pět bratrů a tři synové nejstaršího; leč zde by se rovněž dalo souditi, že z druhých čtyř byli snad někteří ještě nezletilí neb aspoň neženati, bezdětni jsouce, což nápadno, všichni.

Z toho usuzuji: Zádruha jen poněkud větší mohla povstati, jen když byl společný předek ještě na živu, třeba že pro stáří nemohl již býti domaćinem; bratří zůstávali po smrti otcově pohromadě, jen když rod nedosahoval počtu značnějšího, kterého, vyšetří revise chrysobullu dečanského. Ale že v tom nebylo rozdílu mezi sedláky a pastýři, můžeme tvrditi již nyní: Zádruhy shora uvedené jsou vesměs kuće ratarské (selské); mezi dvěma katuny Vlachů (t. j. vrstvy pastýřské), Lepčinovci a Tudoričevci, bylo jen po jedné silnější zádruze, Lepčinově i Tudoričevě:

Lepčin a syn mu Vojslav . . a ded im Radomir (celkem 8 hlav)
Tudoric a syn mu Chotilo . . a ded im Bač (» 14 »).

Stejné schema u vlachů jako u ratarů.

Nyní si všímněme, jak touto neúměrnou jednicí hospodářskou manipuloval fiskus, jehož berní jednice, podymná, recipována byla z Byzance.

Novaković se tu (str. 214) odvolává na Zachariae, jenž tuším prvý ukázal, že daň dle berní hlavy, capitatio (caput = bini ac terni viri, quaternae vero mulieres), *κεφαλητίων*, bezpochyby jest totožna s pozdější berní dle ohniska, dymu, *καπνικόν*.[9]) Vidíme tu, že již Codex Justinianův, stanovící za berní jednici 2—3 muže a čtyři ženy, eo ipso přivodil zádružku o 2—3 všelijak k sobě příbuzných odrostlých osobách mužských, ženatých, jichž společné robotování činí i společné chlebení kýženým na jednom ohnisku, při jednom dymu.

[9]) Zachariae v. Lingenthal, Zur Kenntniss des röm. Steuerwesens in der Kaiserzeit. Mémoires de l'Acad. Imp. d. sc. de St.-Pétersbourg, VIIe série, tome VI, No. 9, 1863, vykládá: Codex Theodosianus XIII, 11, de censitoribus 2 (ve vydání Haenelově, Bonnae 1842, col. 1361): *Cum antea per singulos viros, per binas vero mulieres capitis norma sit censa, nunc binis ac ternis viris, mulieribus autem quaternis unius pendendi capitis attributum est [anno 386]* pro některé provincie asijské. Codex Justinianeus (ve vydání Kruegerově, Berolini, 1877, str. 441) XI, 48 (47): de agricolis 10, toto ustanovení rozšiřuje na celou říši

Καπνικόν, dimnina — jinak dimnica, dimica — zavedena byla mezi Jihoslovany velmi záhy, jestli s pravdou, že v říši byzantské zrušena byla již v druhé polovici století desátého.

Nuže: Jaké as poměry společenské v lidu samém zastala dimnina ve chvíli svého zavedení? A zejména: zdali to přec jen snad nebyla zádruha?

Staroslovanskost zádruhy jest nepomyslitelna ve světle svědectví Prokopiova (rec. Dindorf, II. Bonnae 1833, str. 335. De bello Gothico, III, 14, ve sborníku: Corpus scr. hist. Byzant.): *οἰκοῦσι δὲ ἐν καλύβαις οἰκτραῖς διεσκηνημένοι πολλῷ μὲν ἀπ᾽ ἀλλήλων, ἀμείβοντες δὲ ὡς τὰ πολλὰ* (= plerumque) *τὸν τῆς ἐνοικήσεως ἕκαστον* (= unumquemque, šťastná konjektura Cl. Maltretova místo *ἕκαστοι* = unusquisque, rkpsu Leydenského) *χῶρον*.

Zachariae právem toto místo vykládá doslovně, dass früher je ein Mann und zwei Frauen ein caput versteuert hätten, jetzt aber je zwei oder drei Männer und vier Weiber als ein caput gelten sollten: das vero oder autem kann gleich dem griechischen δέ als Verbindungspartikel gedacht werden (str. 9) . . . .

Was den östlichen Theil des römischen Reiches betrifft, so ist . . . etwa seit Diocletian (tedy as od konce třetího století po Kr.) nur noch die rusticana plebs der Kopfsteuer unterworfen gewesen . . . Aber nicht blos die städtischen Plebejer hatten im oströmischen Reiche seit Diocletian die Befreiung von der Kopfsteuer erhalten: Auch die rusticana plebs ganzer Provinzen, z. B. in Illyrien (pro naši otázku důležito!) und Thrakien, wurde später davon befreit . . . (str. 11).

Ob und was zu Justinians Zeit von der Kopfsteuer der Bauern noch übrig war, ist schwer zu bestimmen. Auf der einen Seite finden wir in Justinians Codex die allgemeine Regel, dass bini ac terni viri, quaternae vero mulieres als ein caput steuern sollen, und Julian Epit. Novell. Const. XXII, c. 79 erklärt die Colonen geradezu als capite censi. Auf der andern Seite ist in Justinians eigenen Steuergesetzen keine Spur einer Kopfsteuer zu finden . . .

Zwei Wege gibt es, auf denen man diese anscheinenden Widersprüche zu lösen versuchen kann. Entweder nimmt man an, dass die Erhebung einer Kopfsteuer den rustici allmählich ganz nachgelassen worden sei, oder man erklärt sich die Sache auf folgende Weise: Für die Kopfsteuer wurden . . . besondere Steuerrollen nicht angelegt, sondern die Grundsteuerkataster zu diesem Zwecke mit benutzt, indem zu den censierten Grundstücken auch die kopfsteuerpflichtigen capita adscribiert wurden. So erhielt die Kopfsteuer von Anfang an den Schein eines Anhängsels zur Grundsteuer. Noch mehr mussten die beiden Steuern mit einander verschwimmen, als die regelmässigen Erneuerungen des census unterblieben, und die Steuern nach den alten Katastern erhoben wurden, nachdem vielleicht die kopfsteuerpflichtigen Individuen an Zahl vermehrt oder vermindert waren, oder auch gänzlich zu existieren aufgehört hatten. So war factisch nur noch Eine Steuer*) vorhanden, die nach den observanzmässigen Katastern von den einzelnen Territorien und Possessionen erhoben wurde, und darum den allgemeinen Charakter einer Territorial- oder Grundsteuer hatte, obwohl sie eigentlich aus Grundsteuer und aus Kopfsteuer zusammengesetzt war. **) K tomu připojuje Zachariae tyto poznámky: *) Der nun gebräuchlich werdende Name *ζυγοκέφαλον* scheint darauf hinzudeuten, dass die capita des Katasters theils capita Landes (juga), theils capita Menschen (capita im engern Sinne) waren. **) Aber eben deswegen war es auch

Dokud víra v rukopis Zelenohorský činila každé vážné studium o pravěku slovanském nemožným, bývala slova Prokopiova buď pomíjena, neb i v pravý opak obracena. Tak píše i sám P. J. Šafařík: »Jakož Tacitus pravil o Venedech, že, na rozdíl od kočovných Sarmatův, domy stavějí a v nich přebývají, tak pozdější Prokopius, Jornandes, a jiní totéž potvrdili. Stavění domů víže lidi k určitým místům, obmezuje dějnost jejich na těsný obvod příležící dědiny, kdež oni jediné zdělávaním země mohou sobě opatřiti a pojistiti potřebné živnosti.« (Šafařík, Sebrané spisy, k vydání upravil Jos. Jireček. Díl I. Starožitnosti slovanské okresu prvního. V Praze 1862, str. 583.)

V Prokopiu nic podobného nestojí, Prokopios dosvědčuje pravý opak: Ne o »domech« mluví, nýbrž o »bídných boudách« a dodává implicite, že staří Slované se k určitým místům nevázali, dějnost svou na těsný obvod příležící dědiny neobmezovali, ježto »z pravidla stanoviště svoje stále měnili.«

Staří Slované bydleli dle Prokopia »v bídných boudách, daleko od sebe rozptýleni«, nemohli tudíž zároveň společně chlebiti v skupinách jen i poněkud lidnatějších, v zádruhách, ježto by se taková skupina do bídné boudy nevešla; bylo by muselo býti takových bídných bud pohromadě více, ba mnoho, a pak by zas nemohl napsati Prokopios: ». . . daleko od sebe rozptýleni.«

---

nicht immer möglich, in den Steuerquittungen die Zahl der juga oder *ζυγὰ* anzugeben, denn die Steuer wurde eben nicht blos für die juga und nach der Zahl derselben bezahlt.

Dass diese Erklärung der anscheinend widersprechenden Nachrichten über die Fortdauer der Kopfsteuer unter Justinian die richtigere ist, ergibt sich wohl daraus, dass während der ganzen Dauer des byzantinischen Reiches sich wiederholt Spuren einer neben der Grundsteuer zu entrichtenden Kopf- oder Personalsteuer finden.

Theophanes und nach ihm die späteren Historiker gedenken der Verfügung des Leo Iconomachus: *ἐποπτεύειν τε καὶ ἀναγράφεσθαι τὰ τικτόμενα βρέφη πρὸς τὸ ἀπαιτεῖσθαι τὸν λεγόμενον κεφαλητίωνα*. Ebenso der Anordnungen des Nicephorus Generalis: *ἐποπτεύεσθαι πάντας καὶ ἀναβιβάζεσθαι τὰ τούτων δημόσια τέλη*, und *τοὺς παροίκους τὰ καπνικὰ ἀπαιτεῖσθαι* . . .

Betrachtet man diese Stellen unbefangen, so drängt sich . . . die Vermutung auf, dass *κεφαλιτίων* und *καπνικόν* zwei Namen für eine und dieselbe Sache sind, mit anderen Worten, dass die alte Kopfsteuer (capitatio oder *κεφαλιτίων*) den Namen *καπνικὸν* (Rauchsteuer) erhalten habe, weil sie nach der Zahl der Feuerstellen erhoben wurde. Und vielleicht hängt diese Berechnungs- oder Erhebungsweise der alten Kopfsteuer mit der oben angeführten Verordnung zusammen, dass bini ac terni viri, quaternae vero mulieres auf Ein caput gerechnet werden sollten . . . (str. 12—13).

Das *καπνικὸν*, der letzte Überrest der alten Kopfsteuer, scheint übrigens unter Joannes Tzymisces (969—976) völlig aufgehoben werden zu sein . . . (str. 14).

Proti těmto vývodům dosud nic nebylo namítáno, a dvacet let později přidržuje se jich i Dessau, jenž spolu obstaral druhé vydání Marquardtových Röm. Staatsalterthümer, II (Marquardt & Mommsen, Handbuch d. röm. Alterthümer, V. Leipzig, 1884, str. 238).

Můžeme tudíž směle tvrditi, že Jihoslované zádruhy na Balkán nepřinesli, nýbrž že až na Balkáně dostalo se jim takového zřízení vnitřního, které znenáhla zádruhu teprv přivodilo.

Zádruha srbská dob pozdějších zřejmě souvisí s dimnicou; dimnica, *καπνικόν*, před tím byla základem i finančnictví byzantského; nemůžeme tudíž býti ani okamžik na rozpacích o tom, odkud že se dimnica na půdě jihoslovanské vzala.

Jako v Byzanci, tak i v Srbsku úročeno a robotováno bylo ne podle rozsahu pozemků, podle jednice prostorné, přivodící ústavu lánovou (německý hufenverfassung), ani podle sil pracovních, což vede k ústavě občinné (ruský міръ), nýbrž podle kućí, a to vede k zádruze.

To jest očevidno, srovnáme-li faktický stav dle chrysobullu dečanského, právě vyšetřený, se zněním zákonů:

Zákonník Dušanův[10]) udává jádru národa, meropchům,[11]) robotu dvou dnů v témdni na půdách vrchnostenských vedle jiných robot menších (Nov. str. 216). Týž Dušan stanoví v chrysobullu chilandarském[12]): **да работа всакы, кои ѥ одѣлѣнь**, dva dni v témdni (Nov. 218), naproti tomu v chrysobullu arhangjelovském[13]) robotu dva dny **надимицомь** (Nov. 219).

Všechna tři nařízení téhož zeměpána udávají robotu stejně velikou, musí tudíž kriterium: »Každý, kdo jest oddělen,« znamenati totéž, co »nadimicom«, podle dymu, kuće.

Applikujeme-li pak tento princip zdaňovací na faktický stav známý z chrysobullu dečanského, objeví se, že kuća Tolislavova, dvacetihlavá, robotovala stejně jako každá z nejmenších (na př. Budoje a brat mu Rajko a ded im Obrad (Nov. str. 231.).

Dimica byla tudíž system velice nespravedlivý a vedla i vrchnost i zkracované robotníky k snaze, aby nějak došlo k vyrovnání; toho se ovšem každá z obou stran domáhala svým způsobem, na svůj prospěch.

[10]) Přidržuji se Novakovićova učlenění dle druhého jeho vydání (Законик Стефана Душана . . . на ново издао и објасніо Ст. Новаковић. У Београду 1898) a hned na to kladu v závorce pro čtenáře Novakovićova »Села« i učlenění dle Novakovićova vydání prvého (У Београду 1870), sestaveného dle obsahu; uvádím však vedle toho i čísla článků dle vydání Herm. Jirečkova (Svod zákonův slovanských. V Praze 1880, str. 273 sqq) a Florinského (Памятники законодательной дѣятельности Душана . . . изслѣдованіе Тимофея Флоринскаго. Кіевъ, 1888, Приложенія I—III). Tedy zde: Nov. čl. 68 (47); Jir. str. 284, čl. 67; Flor. I, 25; II, 71; III, 59.

[11]) Asi to, co byli v Čechách sedláci »dědici«: osobně svobodní na dědičných pozemcích úročných.

[12]) Флоринскій, Афонскіе акты, С. Петербургъ, 1880, str. 75.

[13]) Јанко Шафарик, Хрисовула цара Ст. Душана . . . св. Арханг.: Гласник XV, У Београду 1862, str. 305.

Gospodaru (vrchnosti), ať již to byl zeměpán (král, později car, na to sultan), neb crkva neb vlastelin, záleželo na tom, aby bylo kućí, zdaněných jednic, co nejvíce, tudíž aby se zádruhy co nejdřív a nejhojněji rozpadaly; naproti tomu lid patrně hleděl chlebiti v zádruhách co možno největších, aby se vyhnul množení robot a daní.

Průběh tohoto boje protichůdných zájmů lze sledovati dosti zřetelně:

Již sto let před Dušanem carem král Vladislav v chrysobullu bistrickém stanoví: Syn s otcem sedíž, oženiv se, tři léta; po třech letech postoupiž v osobnou robotu crkvi; jestli jedinak, nechť mu igumen dá stištnika, jak rozumí.[14])

Novaković (str. 228) po mém soudě správně vykládá místo toto v ten rozum, že Vladislav tím управо и отворено забрањивао образовање задруге.[15]) Ba můžeme jíti ještě dále, za to majíce, že Vladislav

[14]) И сынъ съ wцемъ да сѣдѧ, wженивъ се, три годиша; конъ трехъ годищь да постоупа оу wсобноу работоу цркъвн; ако ли ѥ ѥдинакъ, да моу игоуменъ да стишника кога разоумѣе (Стојановић, Стари срп. хрисовуљи. У Београду 1890: Споменик Срп. Краљ. Акад. III. str. 7).

[15]) Jagić v Archivu f. slav. Phil. XV, 1893, str. 117 výklad tento zavrhuje, ježto prý výslovně v listině nestojí, dass er sich trennen müsse, sondern nur, dass er, trotzdem er in demselben Hausverband verbleibt, постоупа оу особноу работоу цркъви (in die Verpflichtung eigener Dienstleistung der Kirche gegenüber tritt). Von der vor sich gegangenen Trennung, der sogenannten inokoština, spricht erst der darauf folgende Zusatz, den der Verfasser ausser Acht gelassen hat: „ако ли ѥ ѥдинакъ (hier haben wir den alten terminus für »inokos«), да моу игоуменъ да стишника (lies стишника) кога разоумѣе, d. h. wenn er aber abgesondert lebt, so reiht ihn der Igumen in die Liste der zum Frohndienst Verpflichteten nach eigenem Gutdünken ein. Ich lese nämlich: стишника (čti стиштника) als стишника u. fasse es als *κατάστιχον* auf.

Mám za to, že Novaković nic nepřehlédl a že výklad svůj opírá o slova: »syn s otcem sedíž, oženiv se, tři léta,« z čehož vyplývá, že po třech letech »s ocem da nesedi,« tudíž: nechť se oddělí. Srovnej Zákon metochie chilandarské z r. 1359: да работа всакы, кои ѥ одѣлѣнь, два дьни оу недѣлѥ (Флоринскій, Афон. акты, str. 75.). Mimo to odporuje výkladu Jagićovu slova стишникъ chrysobull Milutinův sv.-stefanský (asi z let 1313—1318) říkoucí: A kteří nemají syna či bratra, či robotníka, jedinaci, dva da se stišteta, když i různou robotu i zemlju imata . . . „И кои не имаю сына, или брата, или работника, ѥдинаци: двад да се стишета, ако и разноу работоу и землю имаата, нь на ине работе а wранише и киноград разно . . .“ (Јагић, Светостеф. хрисовуљ. У Бечу, 1890, str. 25). Co medle mohlo syna, jenž postoupil u osobnu rabotu crkvi, v kući otecké nadále zdržovati? Zájmy ho od té doby poutaly více k jeho stištnikovi, s nímž snad i sestupoval v zádružku novou; pak by stištnik značilo as tolik, co skupnik, o němž se zmiňuje M. Zugschwerdt (Bogišić, Gragja, str. 19) za Bednjansko v Chorvatsku: »Obično su svi zadrugari svoji po krvi, ali kad što se posve tudj (cizí) čovjek u zadrugu priženi, i on sa svojom strankom nazivlje se tada skupnik.«

Nařízení Vladislavovo o stištniku shoduje se s Milutinovým. Obě předpokládají, že jednu berní hlavu činí dva ženatí mužové; oba mocnářové stojí tudíž na stanovisku Codexu Justinianova (caput = bini ac terni viri), za jich doby nemůže býti tudíž o zádruze jakožto instituci ještě ani řeči.

nic tím nestanovil z brusu nového neb aspoň že tu silnějších zádruh ještě nebylo, jinak by nemohlo v chrysobullu Vladislavově pouze státi »syn s otcem«, nýbrž i »brat s bratem« »rodim s rodimem« a jinak, analogicky s čl. *70 (49), 66 (118), 52 (197), 71 (198)* a j. Dušanova zákonníka (Nov. str. 229—230.)[16]) Domněnku tuto podporuje pozdější faktický stav věci v některých krajinách, kde odrostlý syn skutečně od otce, bratr od bratra býval oddělen, a Novaković dokládá to statistikou chilandarské povelje Milutinovy, kde čteme mezi jiným: Dragomir s detiju (jedna kuća); sin mu Bunilo s detiju (druhá kuća); drugi mu sin Bratan s detiju (třetí kuća); hned na to oddělení bratří neb strýci: . . . Krajslav s detiju (jedna kuća); Vojslav brat mu (druhá kuća); stric mu Grdus s detiju (třetí kuća); drugi mu stric Vojchna s detiju i zet mu (čtvrtá kuća); bratučed mu Petralit s detiju (pátá kuća) . . . (str. 246).

Podobně mezi vlachy-pastýři sv. stefanskými: Rajan s (nedorostlou) bratijeju (1. kuća); Dejlo s detiju (2. kuća); Parkač Rajanov brat s detiju (3. kuća) (str. 241 sq.). Král Milutin nadal 1313—1318 Banjský manastir mezi jiným devíti katuny pastýřů; z nich katun Bobojevců měl 38 kuící vesměs inokosných a katun Smudirozi jich 105; z 143 kuící obou těchto katunů nebyla zádruha ani jediná (Nov. 239).

Ale princip ten nezádruhový přec jen všudy se neudržel. Zákonník Dušanův nás o tom sice nepoučuje v ničem, ten, sám o sobě, dal by se konečně uvésti i ve shodu s byzantským capitatio

---

Přijímání takového stištnika do inokosné kuće, ba i splývání dvou kuící inokosných v jednu bylo obyčejem i v dobách nejnovějších a slulo »u bratstvo uzeti«.

6. Apr. 1834 „. . . znano činim, kako je majka moja Anica po smrti otca mojega dovela u kuću Petra . . . sebi za čovека (manžela), a Petar opet priveo je sina svoga . . . Simeuna u moju kuću. Toga radi, nemajući više braće, uzimam sebi . . . Simeuna . . . kao rođenog brata, i s njim ostajemo kao dva brata kuću držati i o njoj raditi. Po vremenu pak, ako bi se i delitи započeli, štogod baštine (= pozemků) i najmanje ima, kao dva rođena brata da delimo . . .“

19. Febr. 1835 „. . . Ilija Ranković žalbu je svoju na Damjana predstavio navodeći, da ga je Damjan pre 8 godina kao mladoletna u bratstvo uzeo, i u isto vreme da mu je 5 komada svinja i 2 krave stsone doterao i da je svoju oraću i kosaću zemlju sa zemljom Damjanovom sastavno, i zajedno za sve vreme zimratili i plod u komun sbirali. Ia sad da nemogu više zajedno da živе, i da su se veće rastavili, i moli, da mu se praveдna deoba učini. Damjan je na sve ovo odgovorio, da je sve ovako bilo . . . i sada poćem su se razdvojili, da mu je dao 2 krmače, 4 vepra, dvoje nazimadi, 2 vola, 2 krave, 15 tovara žita; i 200 drveta šljiva, što je na njegovoj zemlji posadno, poklonio mu. Da je sve ovo izdato, i sam Ilija priznao je, i samo je još tražno, da mu što i od krčevine (klučeniny) dade, što su u isto vreme okrčili. Uzevši nepravničestvo ovo u prizrenje poiskanje (nárok) Ilijino u smotrenju krčevine . . ., koja je do 4 plugа iskrčena, za pravo nađe: Da Damjan dužan bude još jedan dan oranja Iliji iskrčiti . . . (A. C. Jovanović, Istorijski razvitak srpske zadruge. Beograd 1896, str. 115—116.)

[16]) Jir. str. 285, čl. 69. — str. 284 čl. 65. — str. 282 čl. 51. — str. 285 čl. 69. — Flor. I, 27; II, 72. — I, 17; II, 65. — II, 55; III, 50. — I, 28; II, 73.

(= bini ac terni viri); ale z chrysobull Dušanových víme najisto, že za dob jeho hemžilo se Srbsko zádruhami, ovšem malými; ty však mají vznik a půdu zase jen v systému robotném: Proč že jedináku i chrysobull bistrický Vladislavův i sv. stefanský Milutinův nařizuje stištnika? Proto, že na obsluhu robotného pluhu jedinák nestačil[17]); třeba tu vedle oráče ještě druhého dospělce, jenž vede potah[18]). I zůstávali syn s otcem, bratr s bratrem, strýc s bratrovcem, bratranec s bratrancem a j. pohromadě, neb se od sebe oddělovali, jak jim bylo co do počtu vůči zákonům prospěšnější[19]); chlebili ovšem pospolu co možno nejdéle, by bylo robot co nejmíň a když to nešlo jinak, tož aspoň nominálně, což zase vyvolávalo nové a nové ordonance. Již Dušan v čl. 70 (49) nařizuje, že kdo jest v téže kući, budiž bratrovec neb otec od synův neb kdo jiný oddělený chlebem i jměním, třeba že jest s nimi na jednom ohništi, robotujž jako jiní »mali ljudje« (Nov. str. 159, 225).[20])

Z toho vidno, že zádruze Dušan do jisté míry sice nebránil, ale zádruhy fingované nedopouštěl.

---

[17]) Vyobrazení tří primitivných oradel jihoslovanských viz v mých dějinách pluhu v Zeitschrift f. Social- u. Wirthschaftsgesch. V. 1897, obr. 27, 34, 35.

[18]) To vysvítá také z majetkové proporce, obsažené v národní písni:

„Стари Јањо, Новобрђанине!
Људи кажу многу чељад (potomstvo) имаш?“
„Имам пашо, Бог ми ју је дао:
Двеста коса на косидбу иде,
Башка оно што је друга чељад!“
„Стари Јањо, Новобрђанине!
Људи кажу много говед' имаш?“
„Имам пашо, Бог ми их је дао:
Сто рала ми на орање иде,
А паштину нисам ни бројао!“
. . . . . .

(A. C. Јовановић, Ист. развитак српске задруге. 1896, str. 22.)

Dve sta kosa na kositbu ide, ... sto rala mi na oranje ide: tedy v kući Janjově bylo dvě stě dospělých mužů a sto rádel. Počet obou ovšem jest důkladně přehnán, ale proporci 2 : 1 pokládám za správnou.

[19]) Čl. 71 (198) Dušanova zákonníka jmenuje: братъ, или сынъ, или роднмъ, кои соу оу единои коукы. — čl. 66 (118): братенцин кои сѣ заедно, оу единои коукы. — naproti tomu čl. 52(197): братъ за брата и штьць за сына, роднмъ за роднма, кто сѣ wдѣлнин штъ wногазін оу своихъ коукыхъ (Novaković 85, 229). Ale z toho všeho nic ještě pro existenci velké zádruhy nevysvítá, nýbrž jen tolik, že »zajedno«, v jediné kući sedívali i bratranci neb bratrovci; takové zákony mohl tudíž stanoviti sto let před tím i král Vladislav, který svým ustanovením o stištniku předpokládá jinak v každé kući dva muže ženaté všelijak příbuzné, tedy otce se synem, bratra s bratrem, strýce s bratrovcem, bratrance s bratrancem, děda s vnukem.

[20]) čl. 70 (49): И кто се wбрѣте оу единои коукы, или братенцин или штьць штъ сыновъ, или инъ кто wдѣлнъ хлѣбомъ и имањемъ: и ако боудѣ на единомъ wгништи, а темъ-зін одѣлѣнъ, да работа ыко инин мали людіе.

Nyní porozumíme, co v soupise největších vůbec známých zádruh, shora vypsaných, znamená stereotypní zakončení: ...a ded jim...xy: Lid se tu proti římskému systému bernímu, podymnému, dle kučí, hradil zásadou rovněž par excellence římskou: dokud otec žije, descendent práva na podíl nemá, patria potestas končí teprv smrtí otcovou.[21]) Jak fakta svědčí, zeměpánem zásada ta uznána a nadále povždy uznávána[22]), i dočkal-li se otec četného potomstva, pak na základě toho principu římského povstala ojedinělá velká zádruha.

Největší zádruha středověká, kterou nalezl Novaković v bohatých soupisech srbských, měla 20 hlav mužských, tudíž s ženskými as 40 duší.

Leč později, za dob tureckých, veliké kuće nebyly vzácností; a Novaković str. 206 sqq. uvádí dle Al. S. Jovanoviće[23]) jich celou řadu: o 56 duších ve Vasojevićích, o 62 v dalmatském Kosovu, o 50—60 na Užicku, ba i osmdesátihlavou zádruhu Talićovu v Torniku na Podriní. Ve Žbevci u Vranje kuća bratří Liškovců rovněž prý měla 80 duší, mezi nimiž zastoupena byla všechna zemědělstvu potřebná řemesla: kováři, koláři a j., a starešina byl jeden z bratří nejmladších. — Zadruga Bože Miletićova (na Kopaonicku) skládala se r. 1880 ze tří bratří a jich potomků, celkem 45 duší. — V zádruze Spase Krstićově (na Pirotsku) žily 62 duše, 29 mužských, 33 ženských. — V selu Domiševini (u Vučitrnu) naselilo prý se z jediné kuće přes osmdesáte (??) kučí slobodných, t. j. na své vlastité baštině (Nov. 211). Ta osmdesátka opakuje se až podezřele často!

Čtenář as netrpělivě čeká, brzo-li na řadu přijdou zádruhy Černohorců, jichž přesné, třebas asi ne veskrze samorostlé rozvětvení v plemena a bratstva právem bývá uváděno jako pravzor bytu rodového.

Црна Гора — píše Novaković 187 — је сачувала најстарије друштвене облике у својим братствима и племенима,

[21]) L. M. Hartmann: Bemerkungen über Besitzgemeinschaft u. Wirthschaftsgemeinschaft in italienischen Privaturkunden v Zeitschrift f. Social- u. Wirthschaftsgesch. V. str. 202 sqq.

[22]) Dle Obradoviće (Описаніе окружія ужичкогъ. Гласник X., 1858, str. 313) na Užicku jsou zádruhy, у коима отац, још здрав и снажан старац, по 9, 10, и 12 синова већину оженьни има (Nov. 206). — Po dobytí Srbska referuje r. 1718 rakouský plukovník hr. Neipperg: .. Es dürften sich dennoch in den Districten mehr Unterthanen befinden, als hier angemerkt worden, weil in verschiedenen Häusern der Bauersmann oder Vater mit seiner ganzen Familie, unter denen öfters zwei oder drei erwachsene Söhne, auch einige schon verheirathet und nur für Einen Kopf angegeben. Die Separation derselben würde meinem Bedünken nach mehr Nutzen verschaffen können, als wenn man sie beisammen lassen sollte ... (Mittheilungen d. k. k. Kriegsarchivs. N. F. III. Bd. Wien, 1889, str. 193).

[23]) Ал. С. Јовановић, Ист. разв. сри. задр. Београд 1886. (2. vyd. 1896, str. 14 sqq.)

и a priori судећи, ту би се, може бити, најпре могли очекивати трагови сеоске заједнице. Међу тим ево шта пише архимандрит Н. Дучић о имању, општини и задрузи црногорских племена[24]): „Испаше у планинама нијесу подијељене по кућама, као што је земља, него по племенима; н. п. свако племе има своју опћу испашу, гдје свака кућа тога племена има једнако право, да пасе стоку и сијече дрва. Али је сада већ на више мјеста и то издијељено. Друго ништа немају племена опћега ни заједничкога, нити имају појма о опћини и њезиним правима и дужностима у онаком облику, као што су опћине сада у Србији. Споменућу још и то, да у Црној Гори нема ни задруге. Ријетке су куће, у којима живе у задрузи и рођена браћа послије очине смрти; а камо ли стричеви и рођаци.“[25])

[24]) Н. Дучић, Црна Гора. Гласник XL. 1874, str. 63. Dučić jest rodem od Trebinje (nar. r. 1833), řídil povstání Hercegovské r. 1861 a přešel pak na Černou Horu, kde organisoval školství (1862—1867); poznal tudíž život černohorský a odchylky jeho od života Srbův ostatních dokonale.

[25]) M. V. Bogišić praví v proslulé své studii o inokoštině: »On a donné plus haut un exposé comparatif des principaux traits de la zadruga et de la famille urbaine. Ici, nous allons y rapporter les points correspondants de l'inokoština, que nous avons constatés nous-même dans le Montenegro. L'importance en est d'autant plus grande pour nous que, dans l'ancien Montenegro (rozuměj: v původní Černé Hoře), les grandes zadrugas sont devenues assez rares. [Pozn.:] Ces faits sont confirmés même par des ouvrages plus récents (vide Dučić, Crnogora ... page 63). Cette assertion, du reste, ne doit pas être exagérée, puisque, même dans l'ancien Montenegro, il y a encore bon nombre de zadrugas. Dans les pays nouvellement annexés, surtout du côté de l'Herzégovine, on en trouve dans la même proportion que dans les autres pays habités par les Serbes ...

Les fils devenus adultes, et surtout s'ils sont mariés, peuvent demander le partage des biens même du vivant de leur père, malgré les dispositions de l'article 47 de la loi Danilo 1855. [Pozn.:] Cet article, de l'aveu même des juges les plus autorisés, n'a presque jamais reçu d'application, tant la force de la coutume est enracinée dans les moeurs. Il arrive souvent que le père, trouvant le partage inoportun, menace le fils réclamant sa part de le chasser sans rien lui donner. Toutefois, sur l'insistance du fils, le partage finit par avoir lieu et les tribunaux même contraignent le père à céder, bien que celui-ci invoque les dispositions de l'article cité, tout à fait tombé en désuétude.« (Bogišić, D'une forme particulière de la famille rurale chez les Serbes et les Croates: »Revue de droit international et de législation comparée.« XVI. Bruxelles, 1884. str. 393, 394; po srbsku s titulem: О облику названом инокоштина у сеоској породици Срба и Хрвата... превео Ј. Аћимовић. У Београду 1884, str. 35, 36.)

Výpovědi Dučićova a Bogišićova poněkud se rozcházejí a to snad jen zdánlivě. Dučić praví, да у Црној Гори нема ни задруге. Ријетке су куће, у којима живе у задрузи и рођена браћа послије очине смрти, а камо ли стричеви и рођаци. Bogišić praví, že cette assertion ne doit pas être exagérée, ježto jest i v původní Černé Hoře bon nombre de zadrugas; les grandes zadrugas sont devenues assez rares.

Nezádruhový život dává rodovému bytu černohorskému přirozený, žádnými administrativnými a fiskalnými vlivy neporušovaný ráz[26]); ježto však zádruha pokládána byla až po Novakoviće za stav původní, přirozený, není divu, že se myslící hlavy pokoušely, příčinu černohorské »výjimky« nějak vyšetřiti. Tak činí po jiných i sám Dučić: „Узроци су томе нешто тежња за индивидуалном слободом (výborně!); нешто неусталачност појединих задругара; а највише народно сиромаштво и скученост имовине, гдје о подјели рада једва може бити и говора. Па кад дође неродна година, онда је сваки задругар један другом крив; те се тако почну дијелити, што у неколико и жене потпомогну, држећи, да ће засебно лакше и боље живјети“ (ibid.).

Že nezádruhového živubytí černohorského příčinou jest narodno siromaštvo a skučenost imovine, jest náhled sice starý ale falešný[27]); srbský

Údaje Bogišićovy jsou dosti neurčité: »assez rares«, »bon nombre«, rčení to velmi elastická, a údajem: les grandes zadrugas sont devenues assez rares předpokládá Bogišić, že v dobách dřívějších velké zádruhy na Černé Hoře řídkostí takovou nebyly. Před 15 léty, kdy Novakovićova »Села« nebylo, a kdy ještě Rukopis Zelenohorský nad vodami se vznášel, musel i učenec jádra Bogišićova cos podobného předpokládati; dnes to však, jen tak bez důkazů, neplatí! Celý pak rozpor s údaji Dučićovými zdá se mi že spočívá spíše na nedorozumění: každý z obou rozumí patrně slovem zádruha něco jiného. Vždyť Bogišić teprv statí touto, a to s výsledkem ovšem skvělým, definuje správně zádruhu a inokoštinu, kdežto Dučić 10 let před tím nic o tom nemohl věděti.

Když — dle samého Bogišiće — přes platný zákon Danilův, syn oženěný vždy může na otci podíl vynutiti silou veřejného mínění a národního zvyku, tož lze a priori tvrditi, že svazky mezi bratry po smrti otcově jsou ještě chabější, že zádruha v právních zásadách Černohorců vůbec nemá kořenů, a že tudíž zádruhy jakožto lidové instituce na Černé Hoře není; rozdíl mezi původní Černou Horou a oblastmi zabranými konstatuje Bogišić sám.

Novaković údaje Bogišićovy pomíjí mlčením.

[26]) E. Miler neostýchá se tvrditi: »Die südslavische Zadruga besteht fort in Kroatien, Slavonien, Serbien, Bulgarien, Bosnien, Herzegovina, Montenegro u. Dalmatien; doch bemerkt man schon — ausser in Montenegro — die Tendenz der Teilung und des langsamen Verschwindens.« (Jahrbuch d. internat. Vereinigg f. vergl. Rechtsw. III. 1897, 201.) Přijdou lidé, kteří se budou odvolávati na tato slova, plná nepravd, netušíce, že byli uvedeni v omyl zrna nejhrubšího.

[27]) Jak unáhleně o věcech těch se soudívá, toho příkladem jest Krauss (Sitte u. Brauch der Südslaven, Wien 1885): »Die meisten Hausgemeinschaften trifft man im Savelande u. in den Gebirgsgegenden an, u. zw. vorzugsweise unter der altgläubigen Bevölkerung: In Dalmatien, in der Hercegovina und in der Bocca, ebenso wie in Bosnien, wo ein karger Boden sorgfältigste Bearbeitung erheischt, zwingt meistens die Noth das Volk, bei der alten Institution zu bleiben« (str. 66). Naproti tomu 18 řádek dále: »In besonders unfruchtbaren Theilen der Crnagora, der Bocca u. Hercegovina war u. ist Einzelwirthschaft durch die Umstände selbst geboten, weil ja eine grössere Gemeinschaft von dem unbedeutenden Ertrage des Bodens bei grösstem Fleisse nicht leben könnte« (str. 67).

Tedy neúrodnost půdy a nouze podmiňuje v jedné zemi zádruhu a ve druhé pravý opak!

duch národní zajisté v příslovích svých jinak usoudil[28]), i náleží do agrarněhistorické abecedy, že právě sterilnost a nerozsáhlost půdy další dělbu činí nemožnou a nutí buď k vystěhování se přebytečných osob, nebo právě k zádruze.[29]) Nuže, a přec na neúrodné Černé Hoře se půda dělí a dělí napořád!

Podstatnou příčinu úpadku zádruhy v srbských zemích (mimo Černou Horu, kde zádruhy, jakožto instituce lidem uznané není) uhodl po mém soudě jediný Gjoka Talić, prostý venkovan z Podriní, který k A. S. Jovanovićovi takto se pronesl: Томе узрок нису, како се мисли, наше жене, јер је њих и пре било (výborně!), па су задруге трајале; већ је узрок у охладнелости пређашње љубави између задругара и у ослабелом старешинству. Знам ја, пре могао је старешина да покара задругара, и истуче пред његовим очима чељад му (děti jeho), кад згреши; па ником ништа. Данас то се не да у задрузи ни помислити“.[30])

[28]) Zadružna kuća teče imuća. — Što je punija košnica čela (včel), sve je teža. — Jednog nema ni na jelu a kamoli na djelu. — Inokoština siromaština: Malo nuka, dosta muka, kuku samu i na vaganu. — Čovek bez zadruge kao bez ruke. Krauss str. 66—69.

[29]) Totéž shledal jsem i v Čechách: »Zádruha na Prachensku«, str. 11. (Athenaeum V). I na Rusi stejně, o čemž podává Sergějevič (Русскія юридическія древности. I. СПтбргъ 1890, str. 217) doklad, nad nějž není snad zajímavějšího: Dvanácte bratranců, takto příbuzných:

† Ofonas — Nazarja. | † Filip — Jesip, Grigoreǰ, Valfromeǰ. | † Fedor — Elisar. | † Onkundin — Vasiljej, Pavel, Ivan. | † Stefan — Omos, Onton, Ivan. | † Stefan — Larion.

роздѣлили есмя животы отцовъ своихъ: кони, и коровы, и овцы, хлѣбъ и денги, котлы и сковороды, и суды и сѣдла, и весь животъ безъ вывѣта, и земля въ Карзинѣ курьи, свое владѣнье, и серебрянное. Вси земли есмя раздѣлили въ Карзинѣ курьи по третямъ, дворы и дворища. Дворъ Назарьи да Есипу съ братьею съ нижняго конца . . . Не въ дѣлу у насъ вобчего живота осталось: на луды дворъ да лодья съ якоремъ, . . . да въ Ислохомъ конецъ деревня, Омосова купля . . . 1531. (Акты юридическіе, или собраніе формъ стариннаго дѣлопроизводства. Изд. Археогр. Коммисс. СПтбргъ 1838, Nr. 23, str. 54—55).

Rozdělili se по третямъ, takže synové vždy dvou bratří brali po třetině (Nazarja a Jesip, Grigorej, Valfroměj vzali třetinu prvou; podíl slove tu vždy жеребей a skládá se z Великого князя земли a своего владѣнья, specialně: двора и дворища, орамыхъ земель и поженъ и съ притеребы, и рыбныхъ ловищъ и угодей, что изстарь потянло отъ вѣка къ той земли, по отписи отца своего, свой жеребей . . .).

Následek dělby bylo schudnutí všech. Již po 6—7 létech, nemohouce „съ тое земли дани давати Великого Князя, ни службы служити, ни волостныхъ розрубовъ“, zadlužili se a přišli všichni o svoje podíly.

[30]) Гласникъ, XXXVI. 1872, str. 244; А. С. Јовановић, Ист. разв. 1896 str. 100; Novaković 213.

Úpadek potestatis patriae, to jest ta pravá příčina. U Černohorců pak to jest pudová, každému primitivnému člověku, robotným jhem nesevřenému, vrozená síla neodvislosti, která nedala vzniknouti zádruze jakožto instituci lidové.

Novaković pro všechnu budoucnost dokázal, že v národě srbském za dob jeho samostatnosti velkých zádruh nebylo; ba dokázal i více: že totiž velkou zádruhu srbskou jakožto instituci vypěstilo hospodářství — turecké, které na Černou Horu, kde zádruhy není, trvale nezasáhlo.

Asi jedním z nejcitlivějších měřítek dokonalosti ústrojí státního jest způsob, kterým regulována solidární zodpovědnost příslušníků za zločiny, v jich oblasti spáchané.

Dušanův Zákonník stanoví o tom v čl. 71 (198): Kdo zlo učiní, bratr, či syn, či rodim, kteří jsou v společné kući, vše platiž gospodar kuće, či vydejž toho, jenž zlo učinil. Tedy: Zví-li se, který člen zádruhy zlo učinil, budiž vydán na soud, anebo gospodar[31]) kuće zaplatiž pokutu. Nezví-li se, který člen to byl, ručí kuća celá, t. j. příbuzní, kteří jsou u jedinoj kući; příbuzní, kteří jsou u svojich kućách odděleni od zločince: oddělený otec za syna, bratr za bratra nejsou povinni — tak stanoví čl. 52 (197) — platiti (Novaković 85). Když se nevědělo, z které kuće jest zločinec, pak pykalo celé selo [na př. čl. 99 (205) o žhářství, Nov. str. 86; čl. 199 (212) o koni mrtvém, Nov. 101], dále okolina, župa [na př. čl. 191 (206) o sviních cárových; čl. 126 a 158 (209 a 210) o loupeži vůbec. Nov. 14].

Zde všudy jest krivično (ruko)jemstvo sela a župy jen subsidiarné, když se zločinec nenajde, buď že jej příbuzní nedílní (kuća) neb oddělení, sousedé (selo), nepoznají, neb vydati nechtí, na př. když osoba vážená, domaćin, knez zabil.

Za Turka bylo jinak, ten osobu zločincovu nechal na pokoji, přenechával ji pomstě poškozených; za to však bral pokutu od celého sela, zejména »krvninu«, nalezen-li byl v chataru (chotáru) mrtvý, třeba že zmrzl cestou nebo pádem s koně zlomil vaz (Novaković 89 sqq.). Turku zejména ubijstvo bylo zdrojem příjmů a ničím víc.

Ovšem selo se hojilo na kući, z níž byl vinník a kuća na vinníkovi, a to mělo velký vliv na sesílení samosprávy a patriae potestatis domaćinovy, aby mohl býti jednotlivec držán na uzdě a neuvedl v pohromu celou kuću, celé selo.

Stejně rozhárané bylo za Turka i zřízení finanční. Berně byla sice jako za dob byzanských a srbských i za něho dimnica (Nov. 215), ale vedení soupisu kući, jenž by soustavně stále byl revidován dle faktického stavu věci, konáno bylo nedbale, až konečně strnulo.

[31]) t. j. pán, vrchnost, nikoli hospodář; tento, poslední význam jest mnohem mladší.

Bulharská registra pozemková pocházejí prý z prvých dvou set let po dobytí země Turky a prý po 16. století doplňována již nebyla.[32]) Lze míti za to, že Turek pozemková registra srbská neměl v pořádku lepším.

Teď si představme vymáhání a odvádění dimnice na př. kol roku 1820 — odkud máme pádná data o velikých zádruhách — na základě soupisu kući ze století šestnáctého! Zdaliž nám zrovna před očima nekyne, nemohutní kuća stol. XVIého v celý téměř rod! Lid viděl v tom ohromný prospěch, když se zakládáním nových kući nespěchal, aby se větším daním vyhnul, i zvykl takto ponenáhlu nepřirozenému živubytí v zádruhách velikých. Leč ne všechny zádruhy rostly, přirozeně mnohé počtem slábly a tyto slábnoucí počaly pociťovati jako bezpráví, že jim bylo odváděti dimnicu stejně velkou, jako kućím silným; proto združovaly se kuće slabé, sestupujíce se v době, kdy se vybírala poreza, na oko, ad hoc, v kuću společnou, kol jednoho ohniště, jednoho dymu a pak žádajíce, by jim byla vyměřena dimnica jen jedna, podle slov beratu: »toliko má se platiti od kuće jediné«. To bylo ovšem žádáno víc, než mohl připustiti výběrčí, který odváděti musel dle staletých register vybíranou daň do Cařihradu; i vydávány čas od času fermany, kterými sice dovoleno sestupování kući v jedno, leč s podmínkou, že tím nebude zkracován fiskus, že nebudou platiti méně než platily dosud.[33]) Ovšem byly případy, že takové splývání malých kući, zejména dvou inokosných, v jednu, nedálo se jen za účelem ulehčiti si

[32]) Jireček, Cesty po Bulharsku. V Praze 1888, str. 61.

[33]) Dosud známy jsou dva takové fermany, o nichž Novaković (str. 215 pozn. 2) právem soudí, že jsou jen opakováním starších formulí, přepisovaných z jednoho dokumentu do druhého:

Ferman sultana Mustafy III. z 13. sept. 1766 nařizuje: Ако неки од хришћана пожеле живети у задруги, изабравши себи једно лице за старешину свеколике своје породице или задруге, на било то у време сбора мирије (slovo сбор jest nesrozumitelný russismus, celé místo lépe jest opsati: у времену, кад се за државу наплаћује порез) или пре тога, не треба сметати њиховој жељи, само ако се тим не смањавају приходи, које они плаћају. (Z turečtiny přeložil Јастребов, Податци за историју цркве у старој Србији. По изворима на српском и турском језику. Гласник, XL. Београд, 1874 str. 215. Novaković, str. 215. А. С. Јовановић, str. 21).

Ferman z r. 1855. o právech a povinnostech cařihradského patriarchy, pod nímž stály i patriarchie Pećská i Ochridská: »Se dei raià, allorchè si fa la colletta del canone dovuto al governo, si riuniscono in una sola casa coi loro parenti e famiglia, e dicendo ch'essi non formano che un solo focolare si vogliono prevalere di ciò ch'è scritto nel Berat »si pagherà tanto per casa« sarà loro interdetto di portare in tal guisa pregiudizio ai denari dello Stato e di fare i ritrosi. E se delle persone potenti come i Zaim e Timariotti — skoro doslova z fermanu z r. 1766. — (possessori dei grandi e piccioli feudi militari dicono che i raià, che si trovano nelle loro fattorie, case e villaggi, sono loro intendenti, fattori, contadini e domestici, non sarà loro permesso di servirsi di questo pretesto per sottrarsi al pagamento del canone.« (»Osservatore Triestino« 1856, čís. 43. z 21. února. Z tohoto, vlaského překladu převedl ferman do srbštiny J. Gavrilović, Гласник, IX. 1857, str. 239.)

v daních, nýbrž z nutnosti zemědělské, čehož uvedli jsme nahoře dva příklady; pro ty a podobné případy byly as fermany ony tak formulovány.[34])

Naproti tomu Turek nepodnikal nic, aby velké zádruhy se drobily a daně podymné aby tím přibývalo, on patrně neměl o původu a významu dimnice ani ponětí a vybíral ji mechanicky. Lid pak s dělením zádruh za takových poměrů neměl ovšem na spěch.

Tak na základě římsko-byzantského systému berního, pod Turkem ztrnulého, vznikla v dobách národní poroby velká, »slovanská« zádruha jako instituce, která dodnes jakožto prý přežitek domnělého kommunistického eldoráda staroslovanského plete rozum mnohé jinak moudré hlavě.

* * *

»Селом« Novakovićovým padá na dobro základný blud v dosavadním nazírání do pravěku slovanského i germanského; jediný sloup, o nějž se ještě opíral předpoklad zádruhového kommunismu staroslovanského, jest podražen. Resultáty genialního Srba působí při vší širokosti ve formě tak prudce, že nepředpojatý čtenář maně cítí, jak dosavadní představy rázem se propadly a ve vědě nastává obrat.

Ale nejen ve vědě! Tu třeba veliké opatrnosti, tu jest vítána každá brzda, každá se zdravým rozumem srovnatelná výstraha před scestím, třeba že se toto po dalším zkoumání scestím býti neshledalo.

Takovou brzdou vítanou jest velepoučná recense »Села«, Jagićova,[35]) jenž za provedený nepokládá ani důkaz Novakovićův, že v Srbsku občiny, jak ji konstruovala pro Starou Rus Čičerinem rozkotaná škola Běljajevova, nikdy nebylo a býti nemohlo; »... ich glaube, ein so ablehnendes Verhalten, wie es beim Verfasser zum Ausdruck kommt, dürfte zunächst noch verfrüht sein. Bei schärferer Prüfung einzelner Urkunden wird vielleicht doch hie und da ein ähnliches Resultat zum Vorschein treten, wie dasjenige, das Prof. Uspenskij [36]) auf Grund des

[34]) Co jedné krajině prospělo, bylo druhé neštěstím. V krajinách zajisté, které za dob národní neodvislosti kvetly a byly hustě zalidněny, za úpadku pod Turkem dimnica přivodila opak zadrugy. Obyvatelstva tam ubylo, a přec mělo odváděti dimnicu dle starých register, což mohlo býti místy nesnesitelné a nutilo jednotlivce k vystěhování se neb k hajductví. Kde však zastal Turek obyvatelstvo řídké v krajinách úrodných, tam se mohla zadruga do široka rozložiti a rozložila se.

[35]) Archiv f. slav. Philologie, XV, 1893, str. 108—117.

[36]) Uspenskij vydal (Записки имп. Новорос. университета XXXVIII. Одесса, 1883, str. 1—56: Матеріалы для исторіи землевладѣнія въ XIV. в. Ѳ. И. Успенскаго) Praktikon — jak bychom u nás řekli Urbář — šesti vesnic chilandarských v oblasti Solunské (podruhé vydal je Ljub. Stojanović [Споменик Срп. Краљ. Акад. III, Стари срп. хрисовуљи, акти ... У Београ. 1890, str. 40—46]). Toto Prak-

Chilandarer Praktikon angenommen hat. Z. B. wenn in der bei Stojanović (Споменик. III. 11) abgedruckten Urkunde des Kgs Dragutin gesagt wird: **и сиа села коа прида кралевьство ми сеи светѣи цркъвы,**

tikon, z XV. století, podává u každého sela zvláště, všechny osedlé pořadem; u každého osedlého uvádí zejména, z kterých osob skládala se jeho rodina; jeho stav; kolik měl koňů, oslů, volů, krav; prasat, ovcí; úlů, stromů ovocných; kolik měřic (kbelů) zahrady, sadu, vinohradu, půdy orné; daň; osedlí jsou seskupeni dle toho, jsou-li poddaní kláštera, neb jiné vrchnosti, пронїе, neb jsou-li svobodníci, ѥлектери. N. př.:

Ѥинъ сынъ Фроуга Христодоула има (manželku:) Ѵалиѭ и дъщерь Зою, зевгарь (t. j. celý sedlák), ·в· говѣде, швьць ·г·, оули ·ѕ·, виноградъ wдъ штъчьства сн иего ·г· кѳломь, вкноутрь ·в· крощши, врътъ кѳлъ и поль, и дроугоіе лозиіе оу Коуцоулате штъ прикиіе (прѣије) кѳлоу и поль, и дадѣ сѣ иемоу и земле ·о· кѳломь; дань ·в· перпере и поль.

Tak to jde mutatis mutandis napořád. Velikost jednotlivých sedlisk, stasů, je přerůzna a každý platí dle toho, kolik měřic půdy drží; vidno, že tu není hospodářského měřítka pražádného, nic, co by se jen i zdálí podobalo lánu, neb mirskému nadělu; na nějaký міръ, obščinu, nedá se tudíž ani mysleti. A právě toto nepomyslitelné, nemožné, dedukuje Uspenskij nejen pro vesnice v Praktiku uvedené, nýbrž pro pronije celého carstva srbského! »въ нашей писцовой книгѣ хозяйство крестьянъ мелкихъ помѣщиковъ сравнительно съ хозяйствами церковныхъ причиковъ (= meropchů) оказывается въ высшей степени разстроеннымъ. Съ другой стороны таже писцовая книга можетъ служить подтвержденіемъ, что пронія, т. е. отдача населенныхъ мѣстъ служилымъ людямъ, развивалась въ сербскомъ царствѣ, какъ и въ Византіи (??) не на почвѣ церковнаго, а (= nýbrž) свободнаго общиннаго землевладѣнія ...

Самый крупный доходъ доставляетъ крестьянамъ земля общинная не раздѣленная на стаси. Каждое село владѣетъ огромными запасами земли, несравненно большими находящихся въ подворномъ владѣніи, — и это земля общинная „особь отъ парическихъ стасей“. Одно село Градец владѣетъ площадью нераздѣльной земли въ 800 хиліадъ, т. е. 800.000 кобловъ, между тѣмъ какъ въ подворномъ владѣніи у него всего 2160 кобловъ, т. е. менѣе 4% всей земли. Съ етой общинной земли идетъ подать въ 160 перперовъ. Точно также село Муньзени, у котораго въ подворномъ владѣніи всего 300 кобловъ, имѣетъ общинной земли 2400 кобловъ, т. е. у жителей этого села только 12% всей земли раздѣлено на подворные участки, съ парическихъ стасей они платятъ только 13, а за общинную землю 48 перперовъ ...

Благосостояніе крестьянъ главнѣйше обусловливается количествомъ воздѣлываемой каждымъ дворомъ земли и виноградниками. Полное хозяйство съ достаточнымъ числомъ работниковъ и съ необходимымъ въ сельскомъ хозяйствѣ скотомъ подведено подъ разрядъ зевгарей. Это ζευγαράτα или зевгаратные дворы Византійскихъ писцовыхъ книгъ, т. е. крестьяне, сидящіе на полномъ тяглѣ и платящіе иногда въ пять разъ болѣе, чѣмъ не подведенные подъ разрядъ зевгарей. Высшая норма надѣла на зевгарь — 8 кобловъ виноградника и 100 кобловъ пахотной земли, только въ одномъ случаѣ количество пахоты доходитъ до 125 кобловъ. Подать съ зевгаратныхъ крестьянъ колеблется между 1 и 5 перперами. Колебаніе стоитъ въ очевидной связи съ количествомъ пахотной земли, числящейся за дворомъ и съ количествомъ крупнаго и мелкаго скота: есть зевгари съ 70 коблами, есть съ 50, даже съ 25, наконецъ встрѣчаются зевгари и безъ пахотной земли ...

Общинный характеръ въ шести селахъ усматривается не только въ присутствіи огромныхъ запасовъ общинной земли, не раздѣленной

земле цркве половина а людемь половина [u Novakoviće str. 164], so kann man wenigstens nach der Ausdrucksweise nicht die Möglichkeit einer solchen Auffassung in Abrede stellen, dass gegenüber der

на участки и оплачиваемой по разкладкѣ на весь міръ, но еще и въ другихъ платежныхъ статьяхъ, которымъ подлежатъ не дворы, а въ совокупности всѣ села какъ συντελεσται. Сюда относится общій выпасъ скота, хиродекатія, десятина съ пчелъ и свиней, офелія, еномія, и др. Въ этомъ мы видимъ остатокъ того времени, когда всѣ означенныя въ Практикѣ села составляли одну нераздѣльную крестьянскую общину." (str. 23—26.)

Trvám, že nikdo, jenž ví, co obščina jest, obščinný charakter v šesti selech chilandarských viděti nebude, což teprv residuum z těch dob, kdy prý sela tato činila jednu nerozdělenou selskou obščinu. Nic nepřipouští tuto — nemožnost. Pastviska a lesy téměř po celém světě dlouho zůstávají, na přemnoha místech dosud jsou nepředděleny, ač se o každém ví, kolik dobytka smí vyháněti na pastvu; však z toho dedukovati obščinu pro celou Evropu byla by hotová zpozdilost. Největší selo, Gradec, obsahovalo dle výpočtů Uspenského 71 osedlou rodinu o 281 osobě; měly celkem 122 velkého dobytka, 210 ovec, 165 vepřového. Těch 800.000 kbelů půdy nerozdělené sela Gradce jest patrně plocha jen tak od oka odhadnutá; buď bylo na ní hospodařeno velice extensivně, a ovšem individualně, takže každý měl právo každým rokem na osev zabrat jiný kus z půdy této ve výměře pro každého v Praktiku zvláště a jednou pro vždy vytčené — и дадѣ се немоу и земле ·ѳ· кѣломь, četli jsme na hoře! —, anebo to byla půda převahou k orbě nespůsobilá, pastviny a porostliny.

Uspenskij jest učenec proslulý v mnohých oborech vědy, a já před ním skláním šiji v uctivosti; ale zamlčeti nesmím, že kdyby z těchto jeho vývodů pravdy bylo jen i slova půl, musely by dříve Dušanův zákonník i se všemi chrysobully, ježto výklad podobný naprosto a a priori vylučují, prohlášeny býti za falsifikáty a Rukopis Zelenohorský za pravý. Novaković vývody Uspenského četl ovšem též, leč s velikou delikátností je pomíjí a takto o Praktiku soudí: „Т. Успенски је саобштио пореске попис шест хиландарских села из струмске жупе, по народности грчких, у којима се види подела земље на приватну, појединих сељака земљу, и нераздељену земљу, која би припадала селу, и ако се то у споменику изреком не каже . . . Али та земља већ није била сеоска ни сеоске општине, него манастира Хиландара, којему је дата и који је наређивао, шта ће се с њом чинити и како ће се из прихода његовог вадити државна пореза, коју је ваљало плаћати . . . Сам Т. Успенски у осталом добро напомиње, да се увођењем реда властеоске баштине и проније, тако противним појмовима о сеоској општини, тим самим општина као така растура и дели у мноштво малих посебних делова приватне својине (Nov. str. 190—191). K tomu netřeba přidati ani slova víc, Novaković charakterisuje tu i Praktikon i vývody Uspenského bystře a trefně.

Snad není otázky na světě, o níž by bylo nahromaděno tolik konfusností, jako o zádruze a miru. Nejvíce se ovšem hřešívá užíváním rozmanitých terminů bez definic, každý ze čtenářů činí si pak představu jinou, leč sotva kdy tu, kterou měl na mysli autor; ještě hůře jest, neměl-li ani autor představu — žádnou aneb zvrácenou, neb užil-li terminu nepřiměřeného, hodil-li, jak říkáme, věc do přihrádky nepravé; pak to stojí práce na půl století, nežli se dostane odtud ven a vždy ještě se pak najdou, kteří budou tvrditi, že snad přece tam náleží; mát' slovo v ústech uznávané autority váhu ohromnou. Proto si libuji Novakoviće, který místo učených a temných terminů věc jasně opíše a popíše; svojina nezavisna ili vla-

Kirche die ganze Gemeinde (село) als Mitbesitzerin galt. Oder was macht man mit dem bekannten Artikel des Gesetzbuches [člen 67 (48)] (Flor. Beil. I p. 3), welcher besagt: **Отроци и мерьпси кои се(дѣ) за-**

steoska a svojina potčinjena, ili meropaška, toť téměř celá jeho terminologie, která třeba že není vyškoleně juristická, aspoň nezpůsobí žádného nedorozumění.

Leč sotva že konstatoval, že jako jím starobylost velké zádruhy, tak již dávno dříve Čičerinem padlo »seosko vlasništvo zemlje« jakožto instituce staroruská (str. 193), nedozumění hned tu již bylo a svedlo Jagiće k námitce, že Novakovićem über die Erforschung des Gemeindevermögens in Russland gegebene Notiz doch nicht so leicht die Thatsachen einiger älteren, als aus dem XVI. Jht., Rechtsdenkmäler u. anderer Zeugnisse bei Seite schieben kann. Ich verweise auf die lichtvolle Auseinandersetzung bei Sergějevič [Русскія юридическія древности. I. СПетерб. 1890] S 212 ff. Es fällt mir freilich nicht ein, die Ansichten, die auf S. 192 [Novakovićova Села] in der Anmerkung mitgeteilt werden [týká se to zelenohorských názorů Mickiewiczových a A. S. Jovanovićových] mir aneignen zu wollen, allein ich glaube, ein so ablehnendes Verhalten, wie es beim Verfasser zum Ausdruck kommt, dürfte zunächst noch verfrüht sein (Archiv f. slav. Philologie. XV. str. 115—116).

I já nazývám vývody Sergějevičovy lichtvoll, leč nic nenašel jsem v nich tomu podobného, co z nich vyčetl Jagić. Nuž poslyšme vlastní slova Sergějevičova:

Чьи-же это [totiž черныя, тяглыя] земли? Вопросъ очень спорный. И немудрено: старинныя поземельныя отношенія волости такъ своеобразны, такъ мало походятъ на современныя, что подвести ихъ подъ обычныя для насъ понятія представляется дѣломъ совершенно невозможнымъ. Мы не найдемъ тамъ ни индивидуальной, ни общинной собственности въ томъ смыслѣ, какой привыкли теперь соединять съ этими понятіями (str. 212).

Прежде всего неможетъ подлежать никакому сомнѣнію тотъ фактъ, што волости считаютъ тяглыя земли своими (str. 213). Pravda, своими, ale také, z pravidla nerozlučno Božími, gosudarovými. Sergějevič uvádí řadu příkladů a ejhle! jednají o klučeninách, a spor chodí o tom, zdali ten onen kus náleží či nenáleží do volosti, t. j. reviru těch, kteří klučili. Na př.:

То, господине, земля, на которой стоишь, Божія, да Государя, Великого Князя, Есюнинскые волости; а роспаши и ржи наши; а пашемъ, господине, ть льсы мы (Акты юридич. СПтргъ 1838, Nr. 20 str. 42).

Tedy: Sporná půda jest les; земля Божія = res nullius et omnium in eadem volost degentium; государя = censualis; volosti = territoria, kde každý z nás lidí volostných má právo klučiti: роспаши и ржи наши.

Ale toto наши neznamená nějakého snad общиннаго землевладѣнія, a Sergějevič, patrně aby nedopustil takové myšlénce, převýborně podotýká v zápětí:

Искъ въ данномъ случаѣ былъ предъявленъ монастыремъ не къ цѣлой волости, а (nýbrž) къ нѣкоторымъ только крестьянамъ — jakožto jednotlivcům, individuím —, которые по мнѣнію истца перешли за межу. Каждý sedlák klučil pro sebe, k užitku svému a v tom smysle *»называютъ деи они ть земли, и льсъ, и пожни, и починки и деревни своею землею къ своимъ волостнымъ деревнямъ.* (1546, А. Э. I. Nr. 209).«

Не один только крестьяне — vyrozumívá z listin správně autor str. 214 sqq. — считаютъ волостные земли своими. Это признаетъ и судъ . . .

ѥдно оу ѥдномь селоу, вьсака плата коꙗ приходи да плакꙗю вьси заѥдьно на люди, како платоу плакꙗю и работоу работаю, такози и землю да дрьже [u Novakoviće str. 174 a trefný výklad str. 189 až

Они дарили въ волость свои земли, což jest řečeno trochu nejasně, tudíž nesprávně, jak ukazuje autorův citát: *„Память Никитѣ . . .: Что была за мною . . . въ Давыдовѣ слободкѣ, деревня Ярыгинская Меншая, што купливалъ отецъ мой . . . И язъ Никита отдалъ и отказалъ въ волость, въ слободку въ Давыдову, старостамъ и цѣловалникомъ и всѣмъ крестьяномъ . . .“* 1583 (A. Ю. Nr. 137, str. 158).

Zde oddává jednotlivec zboží, které si koupil otec jeho, въ волость, leč to rovněž nic není общиннаго землевладѣнія, jinak bychom sem řaditi museli všechna města na světě, která mají na to listiny, že X. oddal purkmistru, raddě i vší obci to a ono.

Но что-же такое сама волость? Это нечто очень неопредѣленное. Волость составляетъ наличное число крестьянъ, занимающихъ опредѣленное (по тогдашнему) пространство земли. Это наличное число постоянно мѣняется, . . . путемъ обыкновеннаго прироста и приселенія новыхъ членовъ . . . а свободнымъ выходомъ и смертью. Въ одномъ судномъ дѣлѣ крестьяне истци говорятъ: *»Волость Ликуржская запустѣла отъ великого повѣтрія; а тѣ, господине, деревни и пустоши волостные розоймали бояре и митрополиты . . .; а волостныхъ деревень . . . тогды осталось одна шесть деревень съ людми; и намъ . . . тогды было не до земель: людей было мало, искати не кому.* 1498. (A. Ю. Nr. 8, str. 14—15.)

Volost jest dle dosavadních citátů ve smyslu dvojím: jednou soubor půdy, po druhé soubor obyvatelstva. Jako soubor půdy klade se tu naproti půdě panské, vrchnostenské, jakožto okrsek, revír, v němž každý příslušník volosti může si vyklučiti a k svému soukromému užitku odděliti půdy co mu třeba a zas ji, vyčerpanou, opustiti, a klučiti dále. Podobně se dálo i děje na celém světě, kde k tomu jest dost půdy.

»Теперь возникаетъ вопросъ объ отношеніяхъ къ волостной землѣ отдѣльныхъ членовъ волости. Какія ихъ права, временные ли они только владѣльцы, и при томъ владѣльцы личные, или общинники, или они владѣльцы-собственники? Проф. Чичеринъ въ своихъ статьяхъ: »Обзоръ историческаго развитія сельской общины въ Россіи« и »Еще о сельской общинѣ« (отвѣтъ г. Бѣляеву), думается намъ, окончательно (výborně!) рѣшилъ вопросъ о томъ, што эти древнѣйшія отношенія крестьянъ къ волостной землѣ не имѣютъ ничего общаго съ порядками современной намъ общины. Онъ же вызказалъ тамъ слѣдующую мысль: „отданный разъ жребій земли оставался въ вѣчномъ и потомственномъ владѣніи крестьянина“ (Опыты, 20).

Мысль совершенно вѣрная.

Но мы идемъ далѣе. Чичеринъ не признаетъ ни за волостью, ни за отдѣльными ея членами правъ собственности на волостную земдю. Собственникъ у него — одинъ князь, у крестьянъ же вѣчное и потомственное владѣніе, да еще съ правомъ распоряженія. Мы не находимъ различія между таким владѣніемъ и собственностью и думаемъ, что отдѣльные крестьяне пріобрѣтали волостныя земли въ собственность. Сдѣлавшись членами волости, они освояли тѣ участки, къ которымъ примѣняли свой трудъ въ видахъ приспособленія ихъ къ постоянному хозяйственному пользованію. Въ собственности же волости оставалось только то, что не было освоено отдѣльными ея членами и

190]? Ich gestehe, den Passus nicht zu verstehen, allein eine gewisse Unterordnung der einzelnen Mitglieder des село, selbst wenn sie der rechtlichen Stellung nach von einander verschieden sind, unter die Gesammtheit des село (= Gemeinde) lässt sich auch hier nicht in Abrede stellen.«

чѣмъ они пользовались безъ раздѣла, н. пр. выгонъ, строевой и дровяной лѣсъ, луга и пр

Než dosti ze Sergějeviče. Co že jest u něho, co by poráželo Novakoviće? Poslyšme, co praví tento:

»Сувремени посматраоци сеоскога живота међу Словенима Балканског полуострва нису нашли никаквих трагова задружне сеоске имовине у великом како је горе описана [podle Zachariae von Lingenthal, Gesch. d. griech.-röm. Rechts, 2. Aufl. Berlin 1877 236 sqq., který věřil v starobylost ruského miru a germanského markgenossenschaftu). »Ve vsi každý sedlák má svůj pozemek, který může volně prodati nebo děliti. Společný majetek celé vsi je toliko pastvisko, jakož mívá selská obec i společného pastýře, jenž se platí příspěvky jednotlivců v penězích a žitě. Bezzemci jsou jen dělníci čiflikův a největší část Cikánův,« пише др. К. Јиречек за Бугарску (Cesty po Bulharsku str. 59). Ова слика може се у потпуној целини а с малим променама применити на свеколико словенско становништво Балканског полуострва. Наши посматраоци нигде нису опазили никаква трага од какве год сеоске заједнице у имању. Црна Гора је сачувала најстарије друштвене облике у својим браствима и племенима, и a priori судећи, ту би се, може бити, најпре могли очекивати трагови сеоске заједнице. Међу тим . . . у Црној Гори нема ни задруге . . . У старим писмима, где се спомињу толика села, нисам нашао никаква спомена о сеоској имовној заједници друкчијој, него што је садашња. На све стране се спомињу појединa имања, виногради, воденице, ливаде, ступови (т. ј. већи комади земље) за обрађивање, за воће итд. као одељена приватна имања. Деоба непокретних имања на баштине, куиљенице, прћије; закон и обичај, да властеоски човек не само може имати свога имања с властеоским теретом, него да га може имати и изван села, у коме сам живи, који нам се случај изреком спомиње, показују већ мисли о приватној својини толико развијене и разгранате у смислу римских начела о личној својини, да се уз њих не може ни помислити на примитивније појмове о сеоској имовној заједници. Из старих писаца види се, да се већ у XIV. веку с имањима стајало исто тако, као и данас, с једним изузетком оборенога властеоског реда и властеоских права. И онда село могло је имати као своју заједничку имовину, на коју су сви сељаци имали једнако право уживања, само пасиште, планину и слична права, која су се уживала на незаузетом делу сеоскога имања (Novaković 186—188).

Vyslechli jsme per extensum Čičerina, Sergějeviče, Jirečka i Novakoviće, a ejhle: Sergějevič jde z nich nejdál, on nejkrajněji popírá starobylost nějakého свободнаго общиннаго землевладѣнія, jemu ani Čičerin není dost radikalní, on hlásá, že u krestjan nejen потомственное владѣніе, nýbrž i собственность, vlastnictví. Toto ovšem věda za pravdu nepřijme, aniž přijmout může, leč o to nám zde neběží, my zde prostě konstatujeme fakt, že Novaković Sergějevičem není désavouován v ničem a ničím.

A co že svedlo kritického ducha Jagićova k nedorozumění? Ta přenešťastná terminologie a neumělost některých právních historiků v dějinách zemědělství: V době žďárového hospodářství zemlja poletavě těká volostí, revírem; to vypadá oku neznalému jako nějaká obščina, a ono se to zatím má s ní jako se vzduchem a vodou, co společně dýcháme a pijeme . . . .

Nuže, jak vyložiti ustanovení krále Dragutinovo: **землѥ црькввы половына а людемь половина**, jakož i článek 67 (48) Dušanova zákonníka **о отроцѣхь и меропсѣхь**?

Byly doby, kdy půda sdělaná, »zemlja«, jen na dočas vytříbením kusu lesa vyzískaná, ždár, trebeš, jitro, laz, krčevina, po několika málo sklizních, ba zprvu již po sklizni prvé opět byla opouštěna a založen dočasný ždár nový. Bylo tudíž třeba selu velikého chataru, v němž probíhala »zemlja«, aby bylo této vždy s dostatek; rozsah její v poměru k celému chataru byl ovšem nepatrný. Ale proto půda neoraná bez užitku nebyla, poskytujíc pastvu i senokos. Bylo tudíž na jednom a témž chotáru původně místa dost a dost i pro zemědělce i pro pastýře.

Vrstva pastýřská, župané, byli pány zemědělců; v dolním Štyrsku, na někdejším panství Deberském (Debro = Alt-Tüffer)[37]) župané zůstali pány a pastýři dlouho ještě za panství německého. Naproti tomu v některých krajinách korutanských, českých a mnohých jiných župané, vládnoucí tato vrstva pastýřská, dávno dříve vyhlazeni neb vypuzeni tu vítěznou vzpourou poddané vrstvy zemědělské, tam panovníkem.

V druhém případě zeměpán s jedné a sedláctvo s druhé strany pak se »rovnali« o způsob zemědělský; s jedné strany zvůle, s druhé pak kategorický imperativ životních nezbytností, a jako v Čechách, tak i v Srbsku konečně veškerá půda nesdělaná pokládána byla za zeměpanskou neb toho, komu ji král daroval, jak čteme v chrysobullu dečanském: že u planinách (alpách) nemá nikdo baštiny mimo krále a crkve, jimž králové dali (Nov. 74 sq.).[38])

Na to se uvádějí jména sedmi darovaných crkvi planin, a hned prvá slove оуѥздна, z čehož vidno, že jako v Čechách, tak i v Srbsku objezdem osob zeměpánem ustanovených předávána půda dříve neohraničená, zeměpanská, neb res nullius v soukromý majetek, při čemž se utesávaly meze,[39]) a odtud slulo to, co nám újezd, Srbům отьтесь.

---

[37]) Praedia officii de Tyuer z r. 1265. Ve své studii o župě staroslovanské (Zur Socialgeschichte Böhmens. Zvl. otisk z Zeitschrift f. Social- u Wirthschaftsgeschichte V, str. (351) 115 sqq.) a ve stati o Meitzenovu líčení agrárních dějin germ. a slov. (zvl. otisk z Českého Časopisu Historického IV. str. 17) chybil jsem, převáděje officium de Tyuer na dnešní městys Markt Tüffer, Laško. Neboť toto Laško leželo mimo okruh županský a má jméno své patrně od Vlachů, rumunských pastýřů kočovných, kteří postupem času prostoupili skoro celý svět slovanský, téměř všudy tam, kde přišla pastýřská vrstva domácí na zmar. Ve farnosti Lašské upomínají na ně ještě okolice (vesce): Lahomno (čti: Lachomno) a Lahomšek; mimo to jižněji Laškaves. Dále Lahonci a Lahonščak na Ormožsku, Lahovna na Celjsku, Lahovnik a opět Lahovnik na Sevnicku. Officium de Tyuer mělo sídlo své nikoli v Lašku (Markt Tüffer), nýbrž v Debru (Debro = Alt-Tüffer), na druhé, pravé straně řeky, a jest německý název osady, »Tüffer«, zkomolenina z »Debro«.

[38]) оу планинахь не има никторе баштине развѣ кралю и црькви, коимь соу кралю дали. Милојевић, Дечанске хрисовуље, (Гласник 2-ог одељ. XII, str. 56, 127).

[39]) V chrysobullu prizrenském z r. 1326 čteme: а мега моу боудѣ ю оутесаль Владою . . . (Јастребов, Хрисовуља Дечанског краља од год. 1326. Гласник XLIX, 1881, str. 363.)

Dečanský chrysobull stanoví: ѡдтеса да нѣ ни ѡт когаре села ни болѧриноу ни сокалникоу никомоуре, развѣ комоу га крал даа.[40]) Ale při tom udrželo se až do nejnovější doby právo klučné (Roderecht), dle něhož to, co kdo vytřebil i na půdě cizí, aniž ten, jehož bylo, bránil, náleželo vyklučivšímu, v baštinu, ovšem úročnou. Pro starou dobu Novaković uhledal několik typických dokladů práva klučného (str. 165 sqq.). V jedné darovací listině Milutinově Chilandaru (kol 1318) čteme: И еще оумоли кралѥвьство ми господина архїепископа, да не забранѣю архїепископови людїе лоуга хїландарскынмь оулїарцемь до своѥ мегѥ [meze], но гдѣ годѣ хоте . . . оу томзы лоугоу разтрѣбыти лазь или сѣнокось, да имаю оу баштиноу.[41]) V druhém dečanském chrysobullu darováno crkvi: оу Трьновци што соу растрѣбили псарие и што ѥ нетрѣблѥно землѥ[42]) čemuž dlužno snad rozuměti tak, že co psáři vytřebili, ovšem i podrží v baštinu, ale budou úročiti ne již králi, nýbrž crkvi.

Velmi zajímavý v tomto směru jest čl. 123 (18) Dušanova zákonníka (dle Nov. — Jireček, Svod, str. 293 čl. 124): Ѿ трьговѣхь: Што сꙋ коудѣ посекли Саси горѣ до сега-зи събора, тоу-зи землю да си имаю. Ако сꙋ комꙋ властѣлинꙋ безь правьды оузели землю, да се соудѣ сь нимь властѣле закономь светаго кралѣ; а ѡть сьда напрѣда Сасинь да не сѣче; а што сѣче, ѡнога-зи да не тежи, ни людїи да не сагѣ (nesází); тькьмо да стои пꙋста, да расте гора (les). — Никто да не забрани Сасинꙋ горѣ; колико ѥсть трѣбе трьгꙋ, толико-зи да сѣче. Místu tomu rozumím takto: Sasi rudaři spotřebovali množství dříví; k pasekám hrnuli se lidé, ježto půda posečená slibovala bez velké práce bohatou žeň, stačiloť vypálit hojnou zbylou chvoj, takže vyhořely i pařezy. Sasi tedy chutě sázeli tu osadníky na úrok, i stávali se tím vrchností osedlých; a tomu měl patrně čl. 123 (18) zákonníka zabrániti.

Právo, že ten, kdo vytřebil (okrčil), podržel půdu v baštinu, není odvěké, nýbrž počíná teprv tou dobou, kdy země dochází ceny trvalé, totiž kdy zemědělství přelidněním pokročilo tak, že se půda po jedné neb několika jen sklizních nadobro neopouští. Není tudíž v tom nic staroslovanského a tím se i vysvětluje veliká různost v terminologii slovanské těchto pojmů. Starý Slovan byl ovšem též vůbec odkázán na to, co jmenuje se dnes po Slovanech třebeš, jitro, novina, krčevina a p., ale to držel jen dočasně; druhý, třetí rok novinu opustil a založil novou. To děje se u všech známých primitivných národů prací ne společenskou, nýbrž každý jednotlivec seje a sklízí pro sebe. Jak za takových poměrů mohla existovati u starých Slovanů výjimka a mohlo u nich dojíti k rodovému komunismu půdy, tomu rozuměj, kdo můžeš a věř kdo chceš.

Velice v tom ohledu poučny jsou poměry, které shledal v západním Bulharsku, tedy v samém sousedství srbském, Marinov:

»Pluh roli přivlastňuje, kosa přivlastňuje louku«, jsou přísloví — vypráví djedo (= domovladika, domakin, »starec«) Kojčo od Vlčedrma (okolí Lomu) —, dnes pouhá pořekadla, ale před časy vyjadřovala celý jeden právní princip, nesoucí se k držbě půdy orné i lučné . . .

Do r. 1868, dokud nevystaveny jednotlivcům na pozemky tapije (listiny, srov. Jireček, Cesty, str. 62), všecka zemlja, která se (postupně) orala i osévala, neb která se kosila, byla v držení občinném (správněji řečeno: byla sousedským revírem). Nikdo ze sedláků nemohl si přivlastniti tu či onu nivu, ani ji prodati, v zástavu dáti či darovati. Ježto bylo půdy nadbytek, sedláci nemohli (správněji řečeno: nemusili) sdělávati všechno, i ostavovali velkou jednu část ladem, by odpočala a druhou část orali a osévali. Kde bude oráno i seto zrno drobné (pšenice, ječmen,

---

[40]) Гласник, 2-ог. одељ. XII. str. 62.

[41]) Стојановић, Ст. срп. хрис. Споменик III. 24.

[42]) Милојевић, Деч. хрис. Гласник II-ог од. XII. str. 130.

oves, špalda, proso) a kde bude oráno ke kukuřici, to bývalo řešeno starešinami za souhlasu nejzámožnějších otců rodin. Na to každý vyšel orat, kdekoli se mu zlíbilo, a tolik, kolik zmohl. Kdo prvý přišel a nivu nějakou zabral, tu zoral a zasel bez ohledu na to, kdo ji oral a oséval před lety, než přešla v lado. Odtud přísloví: „плугъ место (ньива) отъвиня (= присвоява)«:

Kdo jednou zoral a zasel nivu jednu, touž nivu pak oral a osíval po celou dobu, co ta část občinné země, v níž se nalézala, vůbec byla osévána a neostavena ladem. Usadí-li se ve vsi sedlák cizí, nabývá stejných práv se sousedy druhými. . . . . Vystěhuje-li se sedlák jinam, tož ani pomysliti nemůže, že by tam, odkud se vystěhoval, měl nivy, luka, sedlisko, zahradu neb co jiného, leč jen vinohrad, který může obdělávati i v budoucnu.

Dlouholeté nepřetržité sdělávání téže půdy opravňovalo rodinu, pohlížeti na ni jako na jakýs druh majetku soukromého, a nikdo druhý nesměl na ni sáhnouti. Zde zmizela poněkud zásada: »Pluh roli přivlastňuje«, a nastoupila zásada nová.

Práva pak rodiny na nivy ty vymezena takto: Tato rodina tyto nivy pouze obdělávala a užitek z nich brala, leč neměla práva ani jich prodati, aniž zastaviti či darovati; vystěhovala-li se v selo jiné: tož ztratila právo, nadále je sdělávati a držeti; tu pak jiný je okkupoval, který měl půdy zapotřebí; ostaly-li z příčin různých po tři léta neobdělány, rokem čtvrtým mohl je pro sebe sdělati kdokoli jiný.

Stejně se dálo se senokosy: »Kosa louku přivlasťnuje«; kdo kosil louku jednu tokem mnoha let, nabyl práva, kosit ji každým dalším rokem a ji držeti, leč nebyl oprávněn, ji prodati, založiti či darovati . . .

Takové poměry byly až po tapije; r. 1868 přijal každý na nivy a louky, které toho času měl pod pluhem i kosou, tapije a stal se tím neobmezeným vlastníkem půdy té.[43])

Než vraťme se nyní tam, odkud jsme odbočili.

---

[43]) *„Плугъ место отъвиня.“*
„Коса отъвиня ливада.“

Има такава прикаска (пословица) — каза дѣдо Койчо отъ Вълчадръма. Тѣзи думи сега сѫ прикаска, но нѣкога сѫ изражавали цѣлъ единъ юридическиӣ принципъ, относително владѣнието на земльитѣ и ливадитѣ.

Ако сравнимъ днешното общинско владѣние и ползуванието му отъ него съ нѣкогашното, ний виждаме една голѣма разница.

До издаванието на тапиитѣ, т. е. до 1868 г., когато сѫ се въвели въ тоя край, всичката земля, която се орала и сѣяла или която се косила, е била общинско владѣние. Никой отъ селенитѣ не е можалъ да ступаниева тая или оная ньива, нито да ѭ продава, залага, или подарява. По причина на голѣмо пространство земля, селенитѣ не сѫ можали да работѭтъ всичката земля, а сѫ оставили една голѣма часть като орница (= ladem) да почива а другата часть сѫ орали и сѣяли. Кѫдѣ ще се оре и сѣе ситна храна (жито, ичмикъ, овесъ, лимецъ, просо), а кѫдѣ ще се оре и сѣе кукурузъ — туй е решавано отъ старейшината съ съгласието на най-заможнитѣ старци. Веднъжъ рѣшено, всѣкой е излизалъ да оре, кѫдѣто искалъ, и толкова, колкото можалъ. Който е успѣлъ да свари да залови нѣкоя ньива, той ѭ оралъ и сѣялъ тая ньива безъ да се гледа години прѣди да бѫде орница, кой ѭ оралъ и сѣялъ. Отъ тамо е прикаската: „Плугъ место (ньива) отъвиня“. Веднъжъ е той оралъ и сѣялъ една ньива, ще оре и сѣе сѫщата ньива прѣзъ всичкото врѣме, додѣто се оре и сѣе тая часть отъ общата земльа. Дойде ли нѣкой селенинъ отъ

Též i obyvatelstvo Srbska, jakož i celého Balkánu, skládalo se od nepaměti z dvou od sebe přesně odloučených vrstev: vrstvy pastýřů velmi četných[44]), Vlachy zvané, a z vrstvy »zemljan« (Nov. 58, 59, 156)[45]), jinak zvaných meropchů, Srbů. Connubium mezi »Vlachy« a »Srby« chrysobully dečanský[46]) i sv. stefanský[47]) zakazují; a přec byly obě tyto vrstvy v těsných stycích hospodářských! Jedna a táž

друго село, та се засели въ туй село, той ще се ползува съ всичкитѣ права, каквито иматъ и другитѣ селени . . . . Изсели ли се нѣкой селенинъ и отиде въ друго село, той неможе нито даже да помисли, че тамо, отъ дѣто се изселилъ, ималъ ньиви, ливади, селище, градина или друго. Остава като негово само лозето, което той може да продължава да работи и въ бѫдѫще.

По послѣ настѫпва едно видоизмѣнение въ тоя обичай: дьлгогодишното неприкѫснѫто работение на една земля дало е право на тая задруга да гледа на тия ньиви като на единъ видъ свое владѣние, и другъ не е можалъ да отиди да оре сѫщитѣ ньиви. Исчезнѫлъ е до нѣкѫдѣ принципътъ: „Плугъ место отъвиня“ и настѫпило е ново понятие. Правата обаче на задругата върху тия ньиви сѫ били пакъ въ една рамка: тия ньиви тая задруга е само работила и се ползувала отъ тѣхъ, но не е имала право нито да ги продава, нито да ги залага или подарява; ако би да се изсели въ друго село, губи право, вече да ги работи и владѣе, а зималъ ги е другъ, който е ималъ нужда отъ земльа; ако би по разни причини тия ньиви да останѫтъ три години неработени, на четвъртата година можалъ е да ги работи другъ.

Сѫщото е ставало и съ онѣзи земльи, които сѫ се косили; най-напрѣдъ тия мѣста сѫ се косили върху принципътъ: „Коса ливада отъвиня“, сетнѣ е дошло правото: кой е косилъ една ливада прѣзъ течението на много години, той е получилъ и правото да ѭ коси всѣкоя година и да ѭ владѣе, обаче безъ право да ѭ продава, залага или подарява . . .

Таково е било положението до тапиитѣ: слѣдъ тапиитѣ всѣкой освои тѣзи ньиви които бѣ работилъ до тогава, взе за тѣхъ тапия, и стана по тоя начинъ тѣхенъ ступанинъ и можеше да ги продава, залага или подарява.“ Д. Мариновъ, Жива Старина, етнографическо (фолклорно) списание. Книга IV. Народното обичайно право (I. гражданско право). Материялъ събранъ въ Западна България. Руссе, 1894, str. 196—199.

[44]) У старој српској држави сточарство је било једна од најзнатнијих радњи, не мање знатна, и може бити много знатнија од ратарске, soudí trefně Novaković (47), jenž se i pokusil o vyšetření statistického poměru obou: V chrysobullu dečanském na př. darováno 2097 kućí (v 40 selech) meropských, majstorských (řemeslnických) i popovských a 69 sokalnických; vedle toho 9 katunů vlachů (dárce praví: malo i to ubogo) o 266 rodinách. Poměr tu byl: Katunů k selům = 1 : 4·4 a kletišť ke kućím = 1 : 8. V arhangj. Dušanově chrysobullu jest poměr katunů k selům = 1 : 3·5 (Nov. 52).

[45]) čl. 174 (89) Dušanova zákonníka (Jir. str. 304 čl. 176. — Flor. II, 167): О баштинахъ: Людіе земляне кои имаю свою баштинꙋ, землю и виноградѣ и коуплѥнице . . .; v privileji Dušanově Dubrovčanům (z r. as 1336—1347) čteme: кто ли се ѡбрѣте ꙋчинивь нѣкою забавоꙋ Дꙋбровчанинꙋ или земляниннꙋ, кои мꙋ продаѥ жито (Miklosich, Monumenta Serbica, spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii. Viennae, 1858, str. 119 č. CIX).

[46]) Милојевић, Дечан. хрис. Гласник 2-ог. одељ. XII, 62.

[47]) [Јагић], Светостеф. хрисовуљ. У Бечу 1890, str. 25; vydání Kovačevićova (Споменик Срп. Кр. Акад. IV. 1890) str. 6.

půda je živila; Vlach spásal a hnojil z jara cestou na planinu a na podzim s planiny, selská strniště i úhory a když následkem rozpadu říše turecké za dob našich nomádské tyto pouti vzaly ujmu, sedláci krajin, kterými Vlasi kočovati přestali, octli se v hospodářské krisi: buď museli opatřiti si dobytek, by měli hnoje, aneb, kde to jde, zvou a platí Vlachům, kolem putujícím, aby na jejich polích s ovcemi nocovali a je tak pohnojili.[48])

Tito pastýřští Vlasi jsou s části dosud, a byli z prvu vesměs národností i jazykem Rumuni; přišli na Balkán později než Srbové, nikoli výbojem, ježto pány tam nikdy nebyli, ale také nikdy nebyli jim pány Srbové. Vlasi byli lid svobodný, bezprostředně pod zeměpánem stojící. Hospodářský poměr, jaký známe v dobách pozdějších mezi nimi a zemljany-Srby, rovněž sami stvořiti nemohli, i dlužno míti za to, že měli ve svém způsobu živubytí mezi Srby předchůdce, že zaujali místo po něm uprázdněné, že přišli, třebas ne hned bezprostředně, když zmizeli — župané.

Kdy župané, šlechta pastýřská, z národa srbského zmizeli, ovšem nevíme, ale to víme bezpečně, že za císaře Konstantina Porfyrogeneta († 959) tu ještě byli.[49])

---

[48]) Srovnej: Konst. Jireček, Cesty po Bulharsku, str. 133.

[49]) Konstantin Porf., de admin. imp. cap. 29. píše: »... *ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκεῖσε ἔθνη, οἵ τε Χρωβάτοι καὶ Σέρβλοι καὶ Ζαχλοῦμοι καὶ Τερβουνιῶται καὶ Καναλεῖται καὶ Διοκλητιανοὶ καὶ οἱ Παγανοί, τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας ἀφηνιάσαντες γεγόνασιν ἰδιόρυθμοι καὶ αὐτοκέφαλοι, τινὶ μὴ ὑποκείμενοι. ἄρχοντας δε, ὥς φασι, ταῦτα τὰ ἔθνη μὴ ἔχει, πλὴν ζουπάνους γέροντας, καθὼς καὶ αἱ λοιπαὶ Σκλαβίνιαι ἔχουσι τύπον . . . .* « (Corpus scriptorum hist. Byz. Const. Porph. III. recogn. Bekker. Bonnae, 1840 str. 128. — Migne, Patrologiae Cursus completus. Series graeca posterior, t. CXIII. Parisiis 1864, col. 251.).

Prvý vydal a do latiny přeložil dílo toto J. Meursius (Lugduni Bat. 1611 a po druhé 1617) a překladu jeho přidržují se, aspoň cap. 29, doslovně všichni pozdější, i citován bývá místo originalu.

Měl však Jan de Meurs ten nápad nešťastný, překládati *ζουπάνους γέροντας* v »zupanos senes«, ačkoli sám ve svém vlastním slovníku udává, že *γέρων* značí též tolik co senator.

Senes samo sebou přiléhá k *slovu* »starešina«, i není divu, že hledán v něm i týž *význam* (starešina = hlava zádruhy jihoslovanské). A tak na perutích chybného překladu jediného slůvka dostala se dnešní zádruha jihoslovanská zefyrem Zelenohorského Rukopisu až do století desátého! I muž tak bystrý jako Miklosich (Die Blutrache bei den Slaven. Denkschriften d. kais. Akad., ph. h. Cl. XXXVI. Wien, 1888, str. 129) věc přehlédl a místo toto vykládá: »Principes hi populi habent nullos praeter zupanos, senes, seniores, majores natu [starêšina]«.

Leč slovo *γέροντας* jest tu jako protiklad k slovu *ἄρχοντας*; geronty jsou tu výslovně jménováni župané, a co byli župané, vyložil jsem v »Zeitschrift f. Social- u Wirthschaftgeschichte« V. a v »Českém Časopise Historickém« IV.

Kdo nevěříš, uvaž, že mnozí Slované nebyli praví zemědělci ani ještě v století dvanáctém, jak víme z Herbordi Vita Ottonis (Pertz, Monumenta, SS. XX.

Vymizením županské šlechty pastýřské půda ovšem trávy rodit nepřestala, s župany tudíž nevymizely spolu i příhodné podmínky k živubytí nomadskému; planiny i senokosy lákaly pastýře cizí na sta mil vůkol, a i sedlák získal příchodem nových stád; byli to Vlasi, kteří zaujali jakožto nová, ne již vládnoucí, ale přec svobodná vrstva pastýřů ohromná prostranství od Černého Moře až hluboko do české Moravy a dolnoštýrských Alp a Istrie; od Peloponnesu pak kdo ví jak daleko na sever za Karpaty. Bude zejména úlohou historiků polských, bedlivě uvažovati o socialném kdys poměru mezi Poláky a rumunskými Vlachy-pastýři.

Život Vlachů thessalských velice plasticky vylíčil Pouqueville[50]) a že se od nich v tom neliší Vlasi bulharští i srbští, víme z mistrného

---

str. 762) o Slovanech pomohanských: »Studia hominum aut venatio, aut piscatio vel pecorum pastura. In his etenim omnes divitiae illorum consistunt, siquidem agrorum cultus rarus ibi est.« Jest pak známo, že na tomto stupni rozvoje hospodářského vrchností jest vrstva pastýřská vždy a všudy, která trpí zemědělce jen pokud jí to přináší výhodu hospodářskou; to se ovšem zračí především v státním ústrojí samém a s toho, jen s toho stanoviska dlužno vykládati údaj Konstantinův. Vykládám citát takto: Opravdové vrchnosti (*ἄρχοντας*) nemají, nýbrž jen župany za geronty jakés (*γέρων* = člen zákonodárné, mnohočlenné korporace, gerusie, senátu); tím, že neužito místo *γέροντας* terminu *γερουσία*, má tuším býti naznačeno, že to vlastně spořádaný senát není, nýbrž jakési združení senatorů, prostě: třída panující.

[50]) ...Les Valaques... nomades... occupés uniquement du soin des troupeaux, errent, en suivant les saisons, des sommets du Pinde à travers les vallées qui s'étendent dans toutes les directions jusqu'aux rivages de la mer. Dans la Thessalie, on appelle ces Valaques enfants de la Scythie Cambises, du mot Campos,... parce quil's vivent campés au milieu des plaines; Caragoulis, sentinelles, à cause de la surveillance qu'ils exercent jour et nuit sur leurs troupeaux;... Dans la Macédoine... sont nommés Colbans, mot turc qui signifie pasteurs; Pistiki dans l'Acarnanie, et Vlachi aux bords du golfe Ambracique, homonymies caractéristiques de leurs profession... comme les Arabes du désert, ils vivent sous la tente, portant avec eux leurs autels, leurs familles et leurs richesses . . .

Les pâturages sont, de temps immémorial, divisés entre les différentes tribus nomades; et leurs chefs, en vertu de l'autorité patriarchale, en font annuellement la répartition par familles ou associations . . .

Les Cambises . . . paraissent, au commencement du mois de mai, au pied des plateaux dans lesquels le Pénée prend ses sources. Ils établissent leurs camps à portée des signaux qu'on a réglés pour s'avertir par des feux, ou bien ils se logent dans des villages bâtis pour la saison, et ils employent trois mois à monter de retraite en retraite et de gorge en gorge, jusqu'aux plus hautes régions du Pinde. Mais à peine les vents de l'équinoxe d'automne commencent à souffler qu'ils redescendent graduellement les étages des montagnes, en achevant de faire paître les versants et les parcours que les approches de l'hiver les forcent de quitter. Enfin vers le 15 novembre, on les retrouve parqués au pied des Météores

díla Konst. Jirečkova[51]) a z Novakoviće str. 18 sqq. V starých dobách bylo tomu nejinak, v pramenech hemží to zprávami o planinách a o letních i zimních stanovištích (letovište, zimovište) Vlachů; Vlasi žili v tlupách, katunech, a bydleli na letovištích v pletených kolibách, »klet«, »klijet« zvaných.

---

de Stagous et aux environs de Tricala, d'où ils étaient partis au printemps pour s'établir dans leurs retraites d'été.

A cette époque, ils ont vendu leur beurre, leurs fromages et les laines de leurs troupeaux. Ils ont aussi livré aux Dgellébis — exacteurs publics — les tributs de moutons qu'on prélève chaque année pour le service de bouche du sultan; enfin ils sont libérés de leurs redevances et des affaires commertiales. Alors ils se subdivisent par hordes, et s'établissent dans les vallées où l'on a calculé que les différentes espèces de bestiaux pourraient subsister; car indépendamment des chèvres et des moutons, ils nourissent des chevaux et des bêtes à cornes. Ils plantent ordinairement pendant l'hiver leurs tentes, faites d'un tissu sombre de poil de chèvre, au bord des sources d'eau vive, à portée des bois, et presque toujours sous le couvert des chênes pournaris qui conservent leurs feuilles et une verdure inaltérable dans toutes les saisons. Les femmes, endurcies au travail, sont chargées de pourvoir aux besoins journaliers des familles. Elles cuisent le pain dans des fours creusés sous terre, s'occupent des lessives qu'elles coulent en faisant une cuve circulaire avec des quartiers de pierre, filent les laines surges, et ramassent des herbes sèches pour la nourriture des animaux malades qui sont confiés à leurs soins. Chaque soir le Valaque et ses fils ramènent les troupeaux vers les tentes; et aidés de leurs chiens, ils se relèvent pour veiller autour de leurs parcs formés, comme les constructions pélasgiques, d'enceintes bâties en pierre sèche. L'inclémence du ciel et les nuits obscures sont le temps où les bergers doivent être sur leurs gardes; car c'est à la faveur des ténèbres que les loups et les voleurs menacent particulièrement les troupeaux. Semblables à des statues, les bergers passent en pied ces longues veillées, cachant soigneusement sous leurs capes épaisses les fusils et les pistolets dont ils sont armés, et poussant de temps en temps des cris pour tenir leurs chiens en alarmes. Ils ont aussi des signaux pour communiquer d'une bergerie à l'autre l'avis de quelque danger extraordinaire, tel que l'approche des brigands Arnaoutes, ou tout autre événement imprévu. Alors la tribu entière se saisit des postes convenus pour combattre l'ennemi commun, et répandre au loin l'avis des dangers.

Les neiges et les inondations sur-tout, qui sont communes dans la Thessalie, sont d'autres fléaux redoutés des pasteurs. Comme ils n'ont ni réserves, ni fourrages, si la terre reste couverte par les eaux, ils voient mourir leurs chèvres et leurs moutons, qui périssent de faim par centaines. Tristes et désolés, ils tâchent alors de pénétrer dans l'intérieurs des bois, afin d'y trouver des pâturages. Les femmes se répandent sur le penchant des coteaux pour y recueillir quelques herbes qu'elles apportent par gerbes dans les bivouacs où bêlent les troupeaux affamés. C'est surtout pendant les mois de janvier et de février qu'éclatent ces températures pluvieuses et froides, qui enlèvent parfois la génération naissante des espèces; car c'est le temps où les brebis déposent leurs agneaux, espérance de l'année. Le lait tarit dans les mamelles des mères; et les Valaques, consternés, lèvent en vain des mains suppliantes vers le ciel pour implorer le retour de sa clémence. Ils passent eux-mêmes par des éprouves non moins pénibles, vivant d'un morceau de pain de maïs et de quelques racines bouillies avec un peu de sel. Mais ces malheurs de-

St. Nemanja vypočítává v darovací listině chilandarské (1198—1199) řadu darovaných vesnic a pak dodává: и wд влахъ Радово соудьство и Ѣбрьгево, а всеге влахъ 170 (Nov. 32)[52]), nejménuje ani jich hranic ani katunů; podobně i v listinách jiných; nemívali tudíž Vlasi hranic určitých, jak se dle jich způsobu života ostatně rozumí samo sebou. V jich stálém stěhování musel býti ovšem zachováván určitý řád; určití Vlasi v určité době sunuli se určitými vesnicemi po étappách z jara na určitou planinu na letoviště, a na podzim s planiny na určité zimoviště, aby jeden druhému trávu nespásl i jinak si nepřekáželi a mimo to, aby nebyli sedlákům nikoli na obtíž, nýbrž ku prospěchu. Dušanův zákonník stanoví výslovně, že kde právě »přěstoji« Vlach na vesnici, na téže vesnici nechť »ne přěstoji« druhý, žena stáda svá za ním; stane-li silou, zaplatiž »potku« (za násilí) a co spásl (za škodu).[53])

Ale nejenom Vlasi neměli určitých hranic: ani osady selské jich nemívaly a teprv jich několik dohromady mívalo chatar jeden, nepředělený, který objímal je všechny; přední z osad jednoho chataru slula selo a ty ostatní zaselak neb zaselije.

Znenáhla i pastýři — zejména, tuším, když přišli o stáda nemocí neb lupem — přecházeli k orbě a usazovali se trvale; to poznáváme již z prvého chrysobullu dečanského, kde se uvádějí některé katuny vlaské bez hranic a některé již s hranicemi (Nov. 40.); z katunů povstávaly takto záselky[54]) a ze záselků sela.[55])

---

viennent plus affreux quand ils se trouvent subitement cernés par le débordement imprévu des torrents et des rivières; car lorsque l'hiver s'annonce de manière à leur inspirer des craintes, s'ils n'aperçoivent aucun signe d'adoucissement dans les aspects du ciel, ils tâchent de se rapprocher des rivages de la mer, où le climat est toujours plus tempéré, et les inondations moins considérables. Cependant ils ne se décident à ces mouvement qu'à la dernière extrémité, à cause de la faiblesse des agneaux et des cabris, qui sont incapables de supporter la fatigue des voyages. Les limites de ces Valaques, qui ne dépassent pas le bassin du Pénée et de ses affluents, se bornent au Tempé et au Trachys, voisin du golfe Pélasgique.« Pouqueville, Voyage dans la Grèce. II. Paris 1820. pagg. 208—212. (2-me édition. 1826. p. 382—387.)

[51]) Konst. Jireček, Cesty po Bulharsku, sub voce pastýřství.

[52]) Miklosich, Monumenta Serbica. Viennae, 1858. str. 6. č. IX.

[53]) Гдѣ пр҃ѣстои влахъ или арьбанасинъ на селѣ, на томь-зи селѣ да не пр҃ѣстои дрѣгы грѣде за нимін; ако ли по силѣ стане, да платн потькѣ и што ѥ испасьлъ (dle Nov. čl. 82 (180). — Jireček, str. 287 čl. 82. — Flor. I 38, II 83.)

[54]) V jedné darovací listině z r. 1382 manastiru Drenči čteme: . . . и Влахъ Шилегговьце, съ заселци и мегіами . . . (арх. Леонид, Стара српска писма, Гласник, Књ. VII. свеска XXIV. старога реда, 1868, str. 264, — Nov. 45.)

[55]) Despot Gjurgje praví v listině 1428: село Власи Радиковци, село Власи Кошарна (Споменик III. str. 3. — Nov. 46). Prvý text chrysobullu dečanského uvádí dva katuny Gjuraševských vlachů, kteří v druhém textu slovou Власи Срѣмлиане (Гласник 2-ог одељ. XII. str. 53, 125), a dnes na tom místě stojí selo Sremljani (Nov. 123). — »Zákon Vlachům« svetostef. chrysobullu Milutinova stanoví těm

Selo se svými záselky a někdy ještě i s planinou činilo dohromady jeden jediný celek zemědělský [56]), který se ponenáhlu rozpadal.[57]) Toho je dokladů bez počtu; a jako jest hojně příkladů, že selo se svými záselky činí chatar jediný, tož naproti tomu již nejstarší listiny jmenují záselky o chataru vlastním (Nov. 136), čemuž rozumím tak, že teprv právě tou listinou záselek onen od sela byl odmezen. Zajímavou ligaturu čteme v prizrenském chrysobullu St. Dečana, jenž r. 1326 daruje královský **заѣкль** [58]) v Črnooči, aby jej biskup sjednotil se sely

vlachům, кто села имаю, да косе сѣна ·г· (tři) дьни (vyd. Jagićovo str. 36, Kovačevićovo 9. — Nov. 54).

[56]) V prvém chrysobullu dečanském (Гласник II/XII str. 45—48): Сѣрошь заселки и съ к'сѣми мегиами; na to následuje výčet všech osob **125** kucí těchto záselků a pak: мегю к'сеи Сѣроши: . . . Zde veliký prostor země s mnoha záselky má hranice jen jedny, všem společné (Nov. 122). — V jednom chrysobullu Uroše I. (1254—1264) čteme: Село оу Брьсковци Простиные, а заселн юмоу: Быстрица, Доброкынина, Гостыловина, Стр-ч-на, Плавьковына, Селица, Йсеново, а планина моу Конь; а мегиа Простиную: . . . (Стојановић, Стари срп. хрис. Споменик III, str. 9.) Zde jedny meze objímají selo se sedmi záselky a s alpou, jakožto jediný hospodářský celek (Nov. 120).

[57]) Car Dušan daroval arhangj. manastiru v Prizrenu (1348?) село Любижню съ всѣми заселки а мѣг'ы (mez) моу: (následuje popis mezí) . . . И заселкь Любижни Скоробища, такози огледав'ше оучинисмо: následuje popis hranic mezi Ljubižnjou a Skorobišti (Janko Шафарик, Хрис. царя Стефана Арх. Гласник, XV. 1862, 273). Dušan tedy tento zaselak od sela odmezil a zvláštním selem učinil; planinu však podrží společnou (Nov. 128).

[58]) Slovo zabjel dosud kol Metohije užíváno ve smyslu zabran (Nov. 141) a ten význam mělo již od prvopočátku. Dušanův zákonník čl. 74 a 75 (16 a 17). die Nov. (Jir. str. 285 č. 73, 74. Flor. I, 30, 31. II, 76, 77): Село [съ] селшмь да пасе, коудѣ едно село, тоудѣ и дроуго, развѣ забѣль законитыхь и инвадь законитиць никто да не пасе. — Жоупа жоупѣ да не попаса добитькомъ ништа. Яко ли се нанде едно село 8 то-зи жѕпѣ, оу кога любо властѣлина . . ., шномѕ-зи селѕ никто да не забрани пасти; да пасе коудѣ и жоупа.

Slovem: nechť nezabrání, nezbraňuje, vyložen tu i »zabjel«; tento musí býti zákonitý, ne každý smí zabrati kolik a co mu libo, pod vlastní svou sekeru, kosu, pluh, nýbrž se svolením krále a nepochybně i vicinis non contradicentibus.

V chilandarském chrysobullu Dušanově z r. 1355 čteme: . . . И посла царьство ми соудиу Парабька, да имь освободи одь станныкь (pastýřů ovcí) и одь коньухь (pastýřů koňů) забель црквиѣи . . . да не пасе тен забелѣ никои властелинь ни малѣ, ни великь, ни влахь, ни арбанасинь. Кто ли се нагие (najde), мале и велике, и име пасти посливемь: всакы настоюцiи кефалиа да оузметь на имь 300 овнови (beranů) за то . . . И коие люди поставе, да блюдоу забѣль црквиын, да соу свободны отъ всакыихь работь и поданка царьства ми, тъчию да пасоу монастирьске овце и кобиле (Флоринскій, Афонскіе акты. Str. 74).

V htjetovském chrysobullu Dušanově (as z r. 1337—1346): И забѣль . . . приложихь . . ., да си има зимовище кобилама и овцама (Споменик III. str. 30); zde zabjel jest zimní stanice pro ovce a koně, tedy pro onen dobytek s kterým vlasi kočují z jara na planinu a na podzim s planiny. — Zákon vlachům arhangj. chrysobullu Dušanova nařizuje mezi jiným: . . . а иніи власи . . . оу зимници да косе сѣно кобиламь и гради да напра[в]лю, и шгънила да граде и пастоухе да

crkovnými a na něm posadil vlachy crkovné i koho mu libo od crkovných lidí t. j. ratarů (Nov. 141—142).[59]) Zde máme obě vrstvy: ratary sedláky a vlachy pastýře pohromadě!

Cítíme tu stále, že katun, záselek, selo; planina, zabjel, zemlja; tedy vůbec pastýřství a zemědělství, ač od sebe ostře odloučeno, přec bylo v organickém vztahu, jedno ve druhé přecházejíc, obé na vzájem se prostupujíc; vše to činilo původně jeden nerozdvojený celek hospodářský: pastevný revír, kterým probíhala zemlja, jen na dočas k osevu tříbená a pak zas na dlouhou dobu derelinquovaná k pastvě vlachovi, jenž směl pásti všudy, ovšem mimo zemlju osetou a zákonité zabjely i louky (livady).

Jako zemlja, tak bylo pohyblivo původně i sídliště, sunouc se za zemljou chatarem; nestálost sela byla ještě i v pozdních dobách nápadna [60]) a dle toho byla pohybliva i kuća, chalupa; tu dle potřeby naložili na vůz, a voli ji převezli s místa na místo (Nov. 140).

Jako zemlja, katun, selo, kuća, tak nestálá byla i jména osad[61]). —

блюдоу оу кобилахь . . . (Гласник XV. str. 310. — Nov. 55). — Jiný chrysobull Dušanův z r. 1353 nařizuje: И власи, кои оутоне зимѣ добитькь на земльу на црьковьноу оу зимници, да даю црькви травьнинноу по законоу, такожде и Грькыне (Гласник, XXIV, str. 246. — Nov. 39). — Dušanův chrysobull Ljesnovský z r. 1347: . . . И що иесть планина црьковна и пашница и зимовница, всѣмь тѣмь да вкладаю црькви . . . аще ли кто научеть по силѣ пасти или зимовати, да даю травнинноу црькви по законоу (Гласник XXVII. str. 295). — Srovnej poznam následující.

[59]) И проси ме иепископь призрѣнскы Ярсенние, да моу сьседнюю землю влаховь на Блатци, що дрьже людие кралевьства ми (= královi), и не дах моу; нь придахь вси забѣль кралевьства ми (=králův) оу Урьноучи, да си га приедини к селшмь црьковнимь, да си посади на нюемь влахе црьковне и кога си люби шт црьковныхь люди и да си ю црьковно яко и нна села црьковна; а землю црьковноу, що соу дрьжали власи на Блатци не оузе кралевьство ми (=já, král) сѣѣ оу замѣноу: И ieще придa кралевьство ми селиие Поустомоуличю (поусто Моуличю?), да си ю наседи црькви, и да си ю приложи къ шполию (Јастребов, Хрис. Деч., Гласник XLIX. 1881 str. 365).

[60]) V rozsáhlé míře bylo tak u Maďarů, jakž vysvítá z nařízení krále Ladislava Sv., aby vesnice od svých kostelů přílišně se neoddalovaly (Tagányi, Gesch. d. Feldgemeinschaft in Ungarn. »Ungarische Revue«, XV. 1895. str. 126).

[61]) Jeden z domačin kučných byl starešinou celého sela (resp. katunu) a jménem starešiny zváno bylo i selo (katun); leč jméno to zanikalo smrtí starešinovou a selo (katun) nazýváno pak jménem zcela jiným, jménem totiž jeho nástupce v starešinstvu.

Důkaz: V dečanském chrysobullu uvádí se katun Lepčinovců s 18ti kučami a katun Tudoričevců s 29ti kučami. V každém z obou katunů byla jediná silnější kuća a to: Vlasi Lepčinovci: Lepčin a syn mu Vojslav i Priboje i Ninoslav, a brat mu Srdan, a syn mu Lepčin i Milten i ded im Radomir. — Tudoričevci: a u nich Tudoric a syn mu Chotilo i Stepan i Bun, a syn mu Nikola i Tvrdko i Tvrde; a Tudoricu brat Rad a syn mu Vojsil i Volica i Bogoslav i Vojchna a ded im Bač« (Гласник II/XII str. 51. — Nov. 233 sq.). Lepčin byl patrně čelnikem (starešinou) katunu Lepčinovců a Tudoric katunu Tudoričevců; před Lepčinem a Tudoricem tudíž katuny ty sluly jinak, sluly Radomirovci a Ba-

Jádru národa, meropchům, lidu osobně svobodnému, jenž měl odvěké právo na půdů ornou, bylo robotovati, jak jsme nahoře seznali, na půdě panské (královské, crkovné neb vlastelské); leč ani panská půda původně nebyla nic trvalého, nýbrž stejně procházela revírem zároveň s půdou selskou turnem žďárovým, mohla se tudíž předem definovati jen kvotou číselnou, jako se to dálo s požitky pastevnými.[62])

Jako polovina žiru, tak připadala zeměpánu, neb tomu, komu ji dal, i polovina sdělané země.

Opakujeme: Pokud zemlja nebyla nic trvalejšího, nýbrž revírem probíhala turnem žďárovým: poloviny panská i selská byly vždy jen kvotami; teprv když zemlja nebývala již opouštěna na dobro, nýbrž v době dohledné zas brána byla pod rádlo, čili jinými slovy: když turnus zemědělský se skrátil až na několik málo let,[63]) pak teprv obě polo-

---

čevci, byli-li tito jejich otcové před nimi čeliníky. — V okolí Breznickém (Jireček, Cesty po Bulharsku, str. 382.) obyvatelé žijí v rodech až i o 45 osobách a rody ty se nazývají dle jmén starešinův. Kol Vitoše děti zádruhy nazývají se ne dle jména rodu, na př. Čavdarevi, ale dle jména starešiny, na př. Andonovi, třeba by byl jejich strýc nebo děd (ibid. str. 667 dle Gešova: Задругата въ западна България).

Teprv když učiněn prvý soupis, neb jak bychom v Čechách řekli: když založen prvý urbář, fixováno jméno právě užívané pro všechny časy budoucí, čímž teprve vznikala stálost jakás v místních jménech: 1306: »... Boleslaus dux Slezie et dominus Vratislavie... quod... Lucas, filius quondam Domizlai et uxor... et filii ejus.... de hereditate ipsorum Lucaschowicz dicta, que olim Domslawicz vocabatur... decem mansos... vendiderunt...« (Meitzen, Urkunden schles. Dörfer. Breslau, 1863. str. 5 v »Codex dipl. Silesiae«, IV). Dokud Domislav byl pánem, slula dědina Domslavice, když pak nastoupil syn jeho Lukáš, přezvána byla v Lukášovice a toto jméno zůstalo fixováno listinami a urbáři. — V Srbsku i po ustálení jmen místních zůstala příjmení osob v dřívější nestálosti: Vuk Vrčević vypráví: Kdyby nebožtík otec můj Stefan byl měl synův mnoho — jako na př. Jug-Bogdan, odkud jsou se zvali Jugovići —: mne i moje bratry málo kdo by nazýval Vrčevićem, nýbrž Stefanovićem neb Stevovićem; a i dnes kdybych se vrátil do Risanu, nazývali by mne »Vuko Stevanov« a málo kdo »Vuko Vrčević« (Bogišić, Gragja, str. 16).

Řekne se: Na jménu samém nezáleží, ale na koncovkách: z toho, zdali místní jména určité krajiny končí se na -ov (na př. Dalechov, Bolechov), neb na -ice (Dalechovice, Bolechovice), neb pouhým plurálem (Dalechy, Bolechy), mnoho lze pro dějiny osídlení vyčísti. Tak činí zejména Piekosiński (Ludność wieśniacza w Polsce w dobie Piastowskiej. W Krakowie 1896. 8° str. 4 sqq. Zvl. otisk z 1. dílu Studyów, rozpraw i materiałów z diedziny historyi polskiej i prawa polskiego); s jakým výsledkem, seznáme doleji.

[62]) И ако се оу жоупи жирь родн: тога жира цароу половина а томоу властелиноу, чна ѥ дрьжава, половина. (Duš. zák. čl. 190 (43) dle Nov. — Jir. str. 336 čl. 191). Nov. str. 11. — to znamená po mém soudě: urodí-li se žalud i bukev, polovic všeho dobytka svinského, na pastvu vyháněného smí vyháněti car.

[63]) Náhlý přechod ze žďáření do polaření, t. j. ze zemědělství extensivného, ladového, do zemědělství intensivného, oborového, s rolemi pro všechnu budoucnost vymezenými a od ostatní půdy odloučenými, přivádí národ na dlouhou dobu

viny stávaly se realnými, a baštiny srbských sedláků, meropchů, rozložené po polovici selské, podléhaly ovšem potomstvenným právem dědickým stálému dělení a drobení se, bylo tudíž polstvo jedné kući náležející stejně rozptýleno v parcelách po chataru, jako v Čechách a vůbec na celém světě.

Obě poloviny, panská i selská nečinily o sobě prostorných celků, nýbrž prostupovaly se v kusech, aby nestejnost v plodnosti byla vyrovnána a aby pán i sedlák díl měli v každém obůru, či straně. Byla tedy polovina panská v kusech, stlpy zvaných a robotou meropskou sdělávaných[64]), s půdou poloviny selské promíchána.[65])

Tu mívala již i každá kuća dědičnou půdu trvalou[66]), soukromou, »baštinu zemlju«, kterou mohl zemljan naložiti dle libosti, i části z ní odciziti[67]); jinak baština dělila se mezi potomky pokolenně, neb jak Rusové trefně říkají: potomstvenno.

---

na mizinu, ale panovník stává se Kroisem, ježto náhle disponuje nad ohromnými plochami půdy nesdělané, kterou přenechává ke kolonisaci cizincům, pokročilejším, za podmínek zcela jiných, než lid domácí do té doby uvykl a dovedl obdělávati půdu.

Národové uralští a středoasijští hynou, když jim se béře odvěké právo, k nedbalému žďáření devastovat lesy; tím jsou nuceni, půdu lépe spracovávat, nevědouce jak, a hnojit, nemajíce čím.

Nejrozumněji si počínali králové uherští vůči lidu maďarskému, jehož nenutili násilím k přechodu tak náhlému a vyslyšeli tužbu národa, obsaženou v těchto slovech suchých ale hrozných: ..... asseruerunt, se super sua propria terra non posse commorari, si ipse comes... suam terram separaret ab eisdem (Monumenta Hungariae hist. I. 9: Codex dipl. Arpad. IV. Pest. 1862 str. 95. Tagányi, l. c. str. 123).

U Srbů dle všeho přechod byl velice ponenáhlý. Ba zdá se, že jen tureckému hospodářství mají co děkovati, že pokrok zemědělský nevykoupili velikánskou ztrátou půdy národní.

[64]) Arhangj. chrysobull Dušanův praví: ... да оноу-зи землю, коѭ ѥсть была црькви оузета оу нихъ селѣ: тоу-зи землю да си подѣле и да си ю имаю, а да орoу црькви на Брьнашуи на стлпѣхъ црьковнихъ цо имь ѥ законь, три дьни ѥсени заманицомь (o zamanici viz Nov. 216 sqq.) и трїи дьнїи прѣма лѣтине (k jaři), и кѣдеоу (o bedbě viz Nov. 218 sqq.), и трїи дьни сѣна да косе на Брьнашуи заманицомь; а инамо да нъ не женоу на сѣно ни на оранине; и все да скрьстоую, како имь вели нгѣмьнь, а ине работе да имь нѣстѣ (Гласник, XV. 1862 str. 276 sq. — Nov. 220).

[65]) Týž chrysobull: И оу Ставици стлпь земле Долци, и оу горьнѣи Брьнашуи стлпь за коукыми (za selskými staveními), и два стлпа прѣма коукыхъ, и стлпь подь поутемь (pod cestou), и тыизи вьси стлпи с мегыми, како соу испрьва были цареви (Гласник, XV. str. 275. — Nov. 160).

[66]) Týž chrysobull: И оу Ставици — kde bylo tolik stlpů crkovných — попь Трошань и братъ моу Толоѭ и Прибоѭе [сь] сконмь ждрѣбиемь и сь мегыми.

[67]) Dušanův zákonník čl. 174 (89). — Flor. II, 167. — Jir. str. 304 č. 176 — stanoví: Людіе земаньне, коѭ имаю своѭ баштиноу, землю и виноградь и коупленице, да сѣ волны штъ своихъ виноградь и штъ земле оу прикю (prćiju) штдати или црькви подложити, или продати; а вино да ѥсть работникь на том-зи мѣстѣ иномѣ-зи

Že by kdy a kde v Srbsku, neb vůbec kde na světě bylo bývalo nerozdělené baštiny rodové, neb nějakého свободнаго общиннаго землевладѣнія, nevěřme, to náleží mezi zelenohorské bájky; vždy a všudy děje se zemědělství individualně, každá rodina těží z půdy na svůj vlastní vrub, a i Vlasi pastýři dělívají planinu mezi sebou po rodinách rok za rokem![68])

Zeměpán mohl darovati buď celou zemlju v chataru, obě polovice — t. j. polovinu panskou in re a z polovice selské požitky: daně a roboty i pokuty[69]) — neb jen polovinu selskou[70]). aneb polovinu svou, královskou[71]), aby ji obdarovaný osadil lidmi svobodnými i nevolnými dle libosti aneb dal na zákup (kupljenice). Tito kolonisté měli býti osazováni tak, aby přišli k sobě vždy sokalnik k sokalnikům, meropch k meropchům, na prospěch hospodářské manipulace,[72]) leč ve skutečnosti sedívali »zajedno«, t. j. pohromadě v jednom panském selu otroci i meropsi a následek toho byl, že těm a takovým meropchům bylo úročiti a robotovati s otroky stejně.

O tom jedná onen článek 67 (48). Dušanova zákonníka (Jir. str. 284 čl. 66; str. 316 čl. 66. — Flor. I, 24; II, 70; III, 58.) Jagićem uvedený, jemuž však lépe lze porozuměti v souvislosti s článkem jiným, který ve všech rukopisech následuje hned na to (u Novakovića čl. 68 (47). — Jir. str. 284 čl. 67; str. 316 čl. 67. — Flor. I, 25; II, 71; III, 59):

čl. 68 (47): **Меропьхомь законь по въсои земли:** оу неделю да работаю два дьни прониароу (ravan. ruk. má místo tohoto slova: господароу, t. j. vrchnosti) и да моу дава оу години перьперꙋ цареву, и заманицомь[73]) да мꙋ сена коси дьнь единь и виноградь дьнь единь: а кто не има виноградь, а ины да мꙋ работаю ине работѣ дьнь. **И** што оуработа меропьхь, то-зи въсе да стежи, а ино прѣзь законь ништо да мꙋ се не ꙋзме.

čl. 67 (48): **О отроцѣхь и меропсѣхь.** **Отроци и меропьси**, кои сѣде заедно ꙋ едномь сѣлѣ, въсака плакиа коꙗ приходи, да плакыю въси заедно на людии; како платꙋ плакыю и работоу работаю, тако-зи и землю да дрьже (ruk. Prizrenský).

Ravanický rukopis má tento text: **Посадници и баштиници**, коѥ сѣде оу єдиномь селоу, вьсака плата, коꙗ приходить, да плаћают заедно; како землю дрьже, тако и да плаћают платоу.

Dušanův zákonník článkem 68 (47). stanoví meropchům po celé monarchii povinnosti veskrze pevně vyměřené, nad něž proniar, čili gospodar, t. j. pán, vrchnost, nechť již církevní, či světská (král neb vlastelin) nic žádati nemá.[74])

Leč čl. 67 (48). jedná o meropsích bezzemcích, jak Novaković (str. 174) bystře postřehl, tudíž o lidech osobně sice volných, leč osedlých na půdy polovině panské, jinak kolonisované otroky a kým kdo přišel. Tato panská půda zatížena byla ovšem dle zcela jiného principu, než baštiny meropské, ne dle kućí, nýbrž jak se zlíbilo gospodaru (vrchnosti), neb jak tento v zákupech ujednal; čl. 67 (48). předpokládá rozdělení platu,

господарꙋ (= pánovi, vrchnosti), чие боудѣ село . . . Zde jest tudíž řeč o zemljanech pánovi některému (caru, crkvi neb vlastelinu) podčiněných: o osobně svobodných sedlácích, jinak meropsi zvaných.

[68]) Les pâturages sont, de temps immémorial, divisés entre les différentes tribus nomades; et leurs chefs, en vertu de l'autorité patriarchale en font annuellement la répartition par familles ou associations . . . (Pouquille, II, 209. — 2. vyd. str. 383).

[69]) Dragutin stanoví o své donaci (as 1276–1281) Chilandaru: И сиꙗ села, коꙗ прида кралевьство ми сеи светѣи цркви, земле цркви половина а людемь половина (Споменик III, str. 11).

[70]) Tak darována Chilandaru 1355 Dušanem оу Зете половина Каменицъ сь людьми именемь Момишикы, и на Мораве половина ловища, како то ѥ и прѣжде было (Флоринскій, Афонскіе акты str. 74. — Nov. 238).

[71]) V chrysobullu Uroše I. manastiru limskému (kol 1254—1264): . . . Село Поныкьви . . . а заселы ѥмю Бюка оу Чрьнои Гориꙗ [п]олк земле и сь мегамы, како ѥ оть приде было (Споменик, III, 10, — Nov 164.)

[72]) Dečanský chrysobull: Землꙗ црьковна да се никомоуре оу вьхь не дава. Я кто приде к црькви: ако ѥ сокалникь, да се к'сокалникомь посади; ако ли ѥ мѣроп'хь, к'мѣроп'хомь, г'де боуде обилиѥ землиѥ. — ωдтеса да нѣ ни от когаре села ни болꙗрину, ни сокалникоу никомоуре (patrně proto, aby nebyla zkracována pastva na strništích a úhorech), развѣ комоу га краль дас. Я за ратаѥ колико има игоумень плоуговь оу коѥмь селѣ, ωд тога села да постави ратаѥ, кога хоке (chce) . . . (Гласник, II/XII, str. 62.) — Chrysobull svetostefanský: Землꙗ црьковна ни оу вьхь ни оу подоранїе ни оу сѣдениѥ никомоу да се не даѥ. Отьтеса оу всои ωбласти црьковнои да нѣ. И ако нѣ ратаи, да мѣроп'си редомь црьковными волми орю (vyd. Jagićovo str. 26, Kovačevićovo 7). Tato místa jsou velice poučna. Králové srbští byli patrně dobrotiví lidé a výborní zemědělci. Vyměřili přesně všem třídám obyvatelstva daně i roboty, nad něž žádný pán nesměl více požadovati; zde pak hleděli půdu crkovnou udržeti v dobrém stavu, nařizujíce, by byla sdělávána v režii vlastní skrze rataje (patrně otroky) neb subsidiarně skrze meropchy. Nikdy neměla býti dávána v jakýkoli druh nájmu, neb podorání, t. j. asi tolik jako na polovinu, neb jinak. Tento způsob, kterým hynula půda i stavení zanedbáváním, znám byl Slovanům balkánským již z dob byzantských (ἡμισεία), jak nás poučuje Konst. Jireček (Cesty po Bulharsku str. 129 sq., 409). Ispolica jest vždy úkazem zemědělského úpadku. Friedrich II., král pruský, ji potlačoval a nic se neohlížel na nářky sedlákův, zvyklých dávati jen půl osevu, kdežto přišlý Polák svým potahem a nářadím půdu sdělával a půl semene dodával, půl sklizně odváděl a druhou odvážel pro sebe. Po zákazu sedlák majitel nějaký čas třel nouzi; ale znenáhlu, ježto se musel přičiniti sám, statek zvelebil, a říše, tolika válkami navštívená, zotavila se v málo létech (Jacobi, Ländliche Zustände in Schlesien während des vorigen Jahrhunderts. Breslau, 1884, str. 20, 21, 30 sq.). Co zde Friedrich II. na veliký prospěch státu zavedl, to bylo téměř půl tisíce let dříve předmětem promyšleného zákonodárství slavných králů srbských.

[73]) o zamanici jedná Nov. str. 216.

[74]) Arhangj. chrysobull Dušanův: . . . а да ороу црькви . . . що имь ѥ законь . . а ине работе да имь нѣсть. (Гласник XV, 277).

tudíž i půdy »na ljudi«, dle hlav, tedy ne jinak, než na ždrebije, rovnoměrně, asi jako u nás dle lánu, mansu. Tu nemá meropch práva odvolávati se na privilej stavu svého — čl. 68 (47). — odmítati povinnosti, koja prichodi da plaćaju vsi zajedno na ljudi; zde, na panské půdě, jest roven otroku; nechce-li se tomu podvoliti, tož nechť opustí ždrebije. Vždyť i pop bezbaštinik, jak hned doleji seznáme, převzal-li více půdy panské, než co mu jako popu bylo zákonem stanoveno, od tohoto plus povinen byl robotou po zákonu; ba i **властеле, кои се wбрѣтаю оу цркве, да wроу всакога жита** (t. j. k ozimu i jeři) **бѣдбоу** [75]), **и цо оузоре, да завлачи, и сѣна да коси дань** .... nařizuje Dušanův chrysobull arhangjelovský [76]); a že mohl gospodar na své, panské půdě naseliti, koho mu libo bylo, vidno n. př. z chrysobullu dečanského z r. 1326: . . **и по томь колико си может населити светаи цркви, да си населит люди, или црьковныχ, или свободныχ, оу всакоу свободоу wть всѣχ работь кралѣвьства ми малиχ и великыχ.** (Nov. 142).[77])

Způsob, jakým si vrchnost na půdách panských zakládala kolonie, byl celkem jednaký po celém světě: země kus jako kus, osedlý jako osedlý; ustanoveny roboty a platy podle kusu půdy; buď dle drobného výměru, dle kbelu, jako v chilandarském Praktiku vydaném Uspenským, neb dle hospodářské jednice určitého rozsahu, lánu, mansu, **ждребие**; na koloniích takových nic, pranic není lidového, svobodného, neřku-li prastarého, a co v článku 67 (48). Dušan, totéž mohl stanoviti i stanovil kterýkoli panovník světa, slovanský i neslovanský. [78])

[75]) o bedbě jedná Novaković str. 219.

[76]) Гласник XV, 305—6.

[77]) Гласник XLIX, 363.

[78]) Tak na př. 1086 Vladislav (Erben, Regesta str. 72) daruje klášteru opatovickému . . . villam Ossicz cum omnibus servitute mancipatis . . . Sciendum quoque est, ut si quis liber in eorum possessiones transierit et predictas terras . . . possiderit, simili servitute sit adstrictus et servilia opera impendat et absque tributo regis permaneat; dle toho daroval i kdosi r. 1115 klášteru kladrubskému (Erben 90) . . . terram ad aratrum . . . ea conditione, ut si filius ejus voluerit abbati servire, serviat pro terra; et si noluerit abbati servire, solvat hospitalitatem et cetera. (Srovnej str. 52 mojí »Knechtschaft in Böhmen«. Prag 1890).

777 bavorský vévoda Tassilo III. dává Kremsmünsteru mezi jiným totum et integrum . . . locum et XXX Sclavos (tři dekanie) ad Todicha cum opere fiscali seu tributo iusto. Tradimus autem et terram, quam illi Sclavi cultam fecerant sine consensu nostro . . . 791 Karel Veliký donaci tuto potvrzuje a dále praví: . . . Similiter et in alio loco . . . Eporestal, terram illam, quae simili modo absque licentia Thassilonis fuit stirpata . . . Homines tamen . . . supra ipsam terram commanentes, si voluerint jam fatam terram tenere ad serviendum . . . casae Dei, teneant, si vero noluerint, liberi discedant (Urkundenbuch des Landes ob der Enns. II. 3. 5).

Zemlje polovinu selskou a polovinu panskou předpokládají implicite články Dušanova zákonníka o popech (Nov. 166 sqq.) [79]).

Pop baštinik měl svou po otci zděděnou baštinu zemlju, stas, skládající se nejméně z tří »niv«, rovnoměrně rozložených po všech obůrech [80]), a to ovšem v polovině, která náležela sedlákům meropchům; proto se také v zákoně podotýká, že pop baštinik jest osobně svoboden a že nesmí býti s baštiny své sehnán, což se ostatně rozumí samo sebou i o každém meropchu baštinikovi. Pop, který nemá baštiny, který nemá svého stasa, tomu byla vrchnost povinna dáti — ovšem z poloviny své, panské — tři nivy zákonité, t. j. v každém ze tří obůrů přiměřený kus, což vše dohromady slulo ždrebijem, [81]) jako u každého jiného kolonisty.

Všímněme si, že hospodářství popa baštinika slove v čl. 65 (73). stas, ježto půda meropská, potomstvenno zděditelná, rozpadala se v usedlosti nestejně veliké, na které se terminus ždrebije nehodil.

»Stas« by tudíž znamenal zde tolik co v Slezsku »dziedzina« (hereditas), ždrebije tolik co laneus, mansus. V četných případech terminu **ждребие** užíváno bylo ovšem nesprávně.

[79]) (dle Nov čl. 31 (72). a 65 (73). — Jir. str. 278 č. 29. — Flor. II 38, 39, III 33, 34):

čl. 31 (72): И попокѣ баштини[ци] да си имаю свою землю баштиньноу и да сѣ свободни. Я инии попокѣ, кои не имаю баштине, да имь се дадѣ три нивѣ законитѣ, и да есть поповьска капа свободна. Яко ли векю оузме wть те-зи земліе, да работа црькважь тъ по законоу (Prizr.).

Rukopis Ravanický má čtení: Попови, кои соу баштиніци, да имѣю свою баштіноу и землю, да соу свободни; а оне попови, кои не имеют своіе баштіне, не соу оу баштіни црьковноі, да имь се дадоу ·г· нивѣ законитѣ и да иде црькви доходакь по законоу; и баштиноу црьковноу никтоже продати ні коупіти можетъ, кроме променіти близь цркве.

čl. 65 (73): Попь, кои не има свога стаса, да мѣ се дадѣ ·г· нивѣ законите, и попь кои ю годѣ, wтъ свога господара да не греде никамо. Яко ли га господарь не име хранити [= živiti, oněmi třemi nivami] по законоу, да донде къ своемоу архіерею, и архіереи да рече wномоу-зи властелиноу, да храни попа по законоу. Да ако wнь-зи господарь не име чіети, да іестъ попь свободьнь коудѣ моу годѣ. Яко ли коудѣ попь баштиньнькь, да га нѣсть вольнь wтгнати, тькмо да іестъ свободьнь (Prizr.).

[80]) jinak by se mu nedostávalo jeden rok ozimu a druhý rok jaře.

[81]) Dečanský chrysobull: Поповьци синове кто книгоу изоучи, да стои с оцемь на своіемь ждрѣбиію; ако ли книге не изоучи, а шнь да ю мѣропъкъ . . . (Гласник II/XII, 62. — Nov. 227.). — Dušanův arhangj. chrysobull: И оу Ставиці попь Трошанъ и братъ моу Толоіе и Прькоіе [сь] сконмь ждрѣбиіемь и с мегіами . . . Попь Хранеславь . . . сь вьсѣмь сконмь ждрѣбиіемь и с коуплиіеницами и сь всѣми правинами, на чемь га ю застала црькви . . . (Гласник XV. 275—276) Nov. 163, 249.

Přijav pop bezbaštinik ždrebije na půdě poloviny panské, eo ipso stal se nevolným (od svoga gospodara da ne grede nikamo), ale z toho ždrebije neúročil, aniž robotoval (i da jest popovska kapa svobodna).[82] Převzal-li však více půdy panské nad ždrebije (t. j. nad ty tři nivy zákonité), tož byl povinen z tohoto plus robotovati crkvi (po mém soudě gospodaru svému vůbec, i světskému) po zákonu, t. j. jako každý jiný kolonista otrok neb meropch bezbaštinik.

Tím bych byl s výkladem obou pochybností páně Jagićových hotov i doufám, že se mi podařilo dokázati, že nic v oněch dvou citátech není, co by podporovalo domněnky Uspenského a ohrožovalo skálopevný a nerozborný, třeba že tu a tam — což při otázce tak závažné pochopitelno! — dosti nesměle prováděný důkaz Novakovićův, že velká zádruha srbská jakožto instituce lidová jest novotvar z dob tureckých. Dále jsme seznali, že zádruha malá, o dvou třech ženatých mužích, jest nutným důsledkem recepce římské capitatio: caput = bini ac terni viri, quaternae vero mulieres. Dříve zádruhy nebylo a býti nemohlo, a hádání se o tom, zdali staří Slované žili v kommunismu půdy neb inokosně, jest bezpředmětné, ježto půda tehdy byla sama o sobě bezcenna a vůbec nebyla předmětem vlastnictví nižádného, tudíž ani společného ani osobního. Jen těžení, dočasné těžení z půdy dá se předpokládati a to nikoli těžení kommunistické, nýbrž individualné, jak to víme o všech primitivných národech světa bez vyjímky; vůči této bezvýjimečné souhlasnosti představa o staroslovanském jakéms kommunismu neobstojí.

* * *

Když jsem tuto práci in merito zakončil, vyšla kniha: Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském. Sepsal Karel Kadlec. S podporou České Akademie. V Praze 1898, kterou pan autor sám charakterisuje (str. 40) slovy:

»Uváděti doklady zádružného zřízení jihoslovanského z dob starých nebylo by vlastně ani třeba, poněvadž nikomu nemůže důvodně napadnouti, že by zádružné zřízení bylo teprve výtvorem poslední doby. Jeť naopak samozřejmo, že soudobé stadium slovanského zádružného zřízení jest jen vzdálenou fasí posloupného vývoje počínajícího se od dob zahalených temnotou šerého dávnověku.«

[82]) Jen robotami drobnými, bezodkladnými, jako kopání vinohradu, povinen byl každý, и попь и дıакь и ѡтрокь ... и на накосницоу всакь да излѣзе, кто може косоу дрьжати ... развѣ попа ... nařizuje chrysobull svetostefanský (vyd. Jagićovo str. 24, Kovačevićovo 6.). Nov. str. 217, 220.

Z těchto slov, s obsahem knihy souhlasných, vysvítá, že práce páně Kadlcova se má k práci mojí jako *a* k ***non a***. —

V listopadu vyšla stať: Gemeinderschaft und Hausgenossenschaft. Vortrag gehalten ... von Georg Cohn, ord. Prof. a. d. Univ. Zürich. (Zvláštní otisk z Zeitschrift f. vergl. Rechtswissenschaft. XIII. Stuttgart 1898/99). Zde s úžasnou pílí sneseno vše, co kdy bylo o předmětu tom napsáno, pokud se mohl autor o tom dověděti, v celek po literarní stránce neocenitelný. Po stránce věcné ovšem nelze zamlčeti, že se tak stalo bez výběru, bez kritiky a že i celé nazírání Cohnovo jest staré, překonané: »Nach den Forschungen Laveleye's, Maine's, Hearn's, Kohler's, Leist's und Post's — tedy autorit v této otázce dnes již většinou nekompetentních — kann es als eine urgeschichtliche (!) Erscheinung von allgemeiner Geltung angesehen werden, dass sich mit den ersten Ansiedlungen der geschlechtsrechtlichen Verbände, Gruppen von meist blutsverwandten Personen unter einem Familienhaupt zu einer Rechtsgemeinschaft mit gemeinsamem Haushalt und gemeinsamem Vermögen, oft auch mit gemeinsamem Ahnenkult absonderten ...« (str. 50—51).

O Slovanech pojednává na str. 99—113 s velkou chutí, ale nemaje zdrojů lepších, většinou na základě předloh dávno již zastaralých (Maciejowski) aneb přímo špatných (de Laveleye a j.). »Den festesten Halt hat die Hausgenossenschaft in Montenegro« (str. 105) jest nesmysl, za nějž zodpověden jest této chvíle Miler.

Bylo by nerytířské, příti se s Cohnem, jenž nemůže být ani orientován, o to, zdali jest pravost Rukopisu Zelenohorského pouze »dahingestellt« (109); fatálnější jest, že pan professor o tom, co jest ruský мiръ, nemá ani nejmenšího ponětí, a hledá poučení o tom u osob věci naprosto neznalých.

Po stránce věcné jest práce Cohnova, pokud Slovan se týče, naprosto bezcenna. Ne jeho, nostra culpa, ježto sami o vlastní své minulosti tak málo správného dovedli jsme dosud vynésti na světlo denní.

Cohn učinil co mohl, snesl, co jest předmětem víry slovanských millionů, ultra posse nemo tenetur.

Neocenitelný příspěvek k poznání vzniku zádruhy u Skandinavců i Švýcarů podává autor na str. 79: »Wie in Norwegen und beim Schweizer »Fall«, leisten auch die schwedischen Gemeinder, solange Gemeinsamkeit des Mahls besteht, alle zusammen nur Eine gesetzliche Abgabe (Vieh- u. Saatsteuer), auch wurden sie durch den Heerdienst Eines von ihnen sämmtlich liberiert; erst mit der Scheidung »in Malzeit und Mal«, mit der Aufgabe der gemeinsamen Küche trat die Leistungspflicht für jeden ein.«

Tedy totéž na germanském severu, co na slovanském jihu: zádruhu plodí daň podymná!

Do jakých podrobností i v slovném znění může dostoupiti shoda na místech od sebe velmi vzdálených, poučuje srovnání jednoho odstavce ve westgötalagen (götském zákoníku ze stol. XIII.) se čl. 70. (49) Dušanova zákoníka:

Sitzen mehrere Leute auf Einem Hof, und geschieden in Malzeit und Mal, so leiste jeder von denen seine gesetzliche Abgabe. Sind diese zusammen um Asche und Tisch, sollen sie leisten alle Eine Abgabe.[83])

И кто се wвр'кте оу
единои коу'кіе, или братеньщи,
или wтьць wть сыновь, или инь
кто wделень хл'бомь и
иманіемь: и ако боуд'к на
едномь wгнищтіи, а тёмь-зіи
од'кленъ, да работа wко
инін мали людіе.

Kdyby car Dušan nebyl měl do Švédska tak příliš daleko, tož by dnes byl v důvodném podezření, že opisoval z westgötalagen.

* * *

V znamenité stati své o šlechtě starohrvatské V. Klaić[84]) předpokládá zádruhu i u hrvatských plemićů, a to jako již dokázanou učenci dřívějšími: Odvolává se na proslulou studii Račkého o pravěku hrvatském;[85]) Rački se tam odvolává na Herm. Jirečka, Slovanské právo, I. 40 sqq; Herm. Jireček stojí na půdě Rukopisu Zelenohorského.

Padl RZ, a řadě falsátorem podvedených není a nebude tak brzo konce!

Sám pak uvádí Klaić zádruhu šlechtickou as o 70 duších z r. 1490:

»Draškovići . . . su 1490 osnovali na vrhu Gradčina samostan sv. Pavla . . . i nadarili . . . svojom plemenitom plemenštinom. Iz dotične darovnice razbiramo, da je hiža Draškovića u ono vrijeme brojila preko 35 muških glava, dakle čitava hiža ili zadruga nekih 70 duša. Da su prosječno sve ostale hiže u plemenu imale toliko duša, to bi pleme Mogorovića u Lici na koncu 15 stoljeća brojilo do 3500 duša« (Rad, CXXX, str. 49).

Především třeba podotknouti, že předpoklad: da su prosječno sve ostale hiže u plemenu imale toliko duša« jest nepomyslitelný, počet 3500 duší nepřijatelný, ježto povstal řešením rovnice o jediné známé a — o čtyřicetidevíti neznámých.

---

[83]) K. v. Amira, Nordgermanisches Obligationsrecht. I. Altschwedisches Obligationsrecht. Leipzig, 1882. str. 187.

[84]) V. Klaić, Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća; Rad Jugoslavenske Akademije, knjiga CXXX. U Zagrebu 1897. 85 stran.

[85]) Fr. Rački, Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni obseg i narod; Rad, LVII. 1881, str. 130—131.

Nyní přihlédněme k listině samé:

» . . . Mi . . . plemeniti ljudi Draškovići iz sela Zažićna Dolnega, fundaturi crikve i molstira . . ., na kihь deli imin'ja e vrhь, ki se zove Gradčina, na kom' ta crikva i molstirь rečeni postavlen' i sazdan' e . . .

Naiprija vsi kupno i edinno, buduće sa vsimi ostalimi općenici v seli našem' rečenom' Zažićna Dolnega i kotara negova, ta isti vrhь dasmo i oslobodismo i dražicu više vrha rečenoga na stranu od sela, ka e z bure, i poredь drugu dražicu, v koi e japnenica bila, i tako vdile od pola do pola priko do zasel'ja.

[I:] I k tomu Petrь, sin' Karinov' i s sinmi svoimi Tomašem' i Ivanom' daše zemle vnutrnne pod'košne [už'] 5 i po pod put', ki grede od sela v zasel'e, poda-t' išti vrhь, na kom' e crikva i molstirь više blata dugoga. I takoe daše blata pod lopatu uže 1 i po.

[II:] Iošće Šimun', sinь Jurjev' i s sinmi svoimi Tomašem' i Grgurom' i Mihovilom'; i takoe Petrь, brat' Šimunov' i s sinmi svoimi Jurjem' i Duimom' i Ivanom'; i takoe sinovci nihь, sinove Lukini, Barić' i Jurica; i Vid' brat' Šimunov' i Petrov', i s sinom' svoim' Mikulom', sinove i vnuci bivšega Jurja Draškovića: ti vsi kupnice i edinno daše zemle podkošne už' 12, li poli tu zemlju više rečenu.

Iošće Šimun' i Petrь i Vidь i sinovci nihь i sinove nihь više rečeni daše vsi kupno i edinno vasь svoi delь blata pod Marinac' poli lapat' Karinov', zovući se »na selih.«

[III:] Iošće Matijac, sin' Ja[n]drijev', i s sinmi svoimi Ivanom' i Pavlom' i Petrom', i dva brata negova Mihovil' i Jakov' i treti brat' negov' Jurai: ti vsi kupnice daše zemle podkošne 5 už' i po. Iošće daše blata 1 uže i po li pod' lopatu skupa poli Petrova, strica nihь.

[IV:] Iošće Pavalь i Petrь, sinove bivšega Ivana, i sinovacь niju Marko, sinь Mihovilov', i sinove Pavlovi Stipan' i Tomaš': ti daše zemle podkošne 5 už' i pol' li poli zemlju više rečenu, i blata edno uže i po li poli više rečene dele.

[V:] Iošće Karin', sinь Stipanov', i Ivan' sinь Martinov', pridivkom' Rogutići, daše zemle podkošne už' 9 li meju tom' zemlju više rečenom'. Iošće daše blata 2 uži pod' vrhь rečeni, li poli zemlju fratrsku rečenu; a na stinicahь daše 2 uži sinokoše; v zasel'i daše už' 8 li meju zemlju više rečenu fratrsku.

[VI:] Iošće Jurai i Stipan', sinove bivšega Ivanuša, i sinovacь niju Ivan', i sinь Juriev' Šimun', i sinove Stipanovi Grgurь i Ivan': ti daše lapat' edanь užь 5 »na selihь«, i blata daše 1 uže i po li poli više rečene dele.

Iošće Petrь i Matijacь [totiž: I a III] i s svoimi vsimi više rečenimi daše zemle už' 11. — Iošće Šimun' i Petrь i Vidь i s sinovci i s sinmi svoimi više rečenimi [II] daše zemle za sinokošu v zasel'i už' 7 i po. — Iošće Matijac' z bratom' i s svoimi više rečenimi [III] daše pod vrhь, kadi sanam' stae, 1 lapat' 3 uža. — Iošće Pavalь rečeni i z bratom' svoim' rečenim' i s svoimi više rečenimi [IV] li v zasel'i daše zemle 2 uži i po. — Iošće Jurai i Stipan' više rečeni i s svoimi više rečenimi [VI] li totu daše zemle 2 uži i po. — To mi vsi kupno i edinno više rečeni Draškovići vlastite i od nikogare neoporočne plemenite plemenšćine naše više rečene punim' broem' više rečenimь vladanskom' merom' v mestihь više rečenihь va okruzi kotara našega . . . Zažićna Dolnega . . . darovasmo.

I k tomu im' pridasmo vasь del' vsihь općin naših k tomu pristoećihь, vode i vodotiči, i malina i malinića, i studenac', i jazov', i putov' kolnihь i pričnihь, i staz', i driv prudnihь i neprudnihь, i drv i drvosiči, i gore vse edne i druge prudne i neprudne, i vse . . . v maloi strani, i driva i kamika, i vsega pristojan'ja mala i velika va vsihь općinahь našihь kotara našega rečenoga, da oni . . . volni budite redovati i juživati i pasti i sići i voziti i vzimati, i graju vsu vzimati, i vzimati i voziti i graditi po redu s nami i brez' nasь sa vsom' i sa vsakom' oblast'ju

i slobodšćinom' . . . kakono vlastitu rič' svoju . . . I na to dasmo . . . ta našь list' otvoren' pod' našь pečat' plemenski navadni visući . . .« 1./XI. 1490 . . . (Acta Croatica. Listine Hrvatske. Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski. U Zagrebu 1863, str. 140. Transkripci laskavě obstaral prof. dr. K. Štrekelj).

Třicet pět osob, potomků Draškových, zakládají klášter a k tomu cíli především darují *vsi kupno i jedinno, buduće sa vsimi ostalimi općenici v seli našem rečenom Zažićna Dolnega i kotara negova*: vrch, který se zove Gradčina.

Z údaje toho především vidíme, že toto selo Draškovićům nenáleželo celé, nýbrž že na kotaru Žažićna měli zboží i jiní ještě šlechtici, příbuzní či nepříbuzní. O jednom takovém zmiňuje se listina od 1. května téhož roku: Plemenit človik Ivan Račić, budući prokuratur svoj i svoga brata Martina, prodává Matijovi Draškovići svou plemenštinu v Zažićnu Dolnjem. [86])

Od těchto ostatních općeniků, sousedů, byli Draškovići zbožím odděleni, jak se zdá, na dobro, nemajíce s nimi as žádných općin společných, jak vysvítá z údaje: *I k tomu im pridasmo vas del vsih općin naših k tomu pristojećih.* Měli as tedy, opakujeme, Draškovići na kotaru Žažićna općiny pro sebe, od općin druhých općeniků oddělené. A na općinném dílu Draškovićů ležel onen vrch Gradčina *(: Mi . . . Draškovići . . . na kih deli imanja je vrh, ki se zove Gradčina . . .)*. Co všechno bylo općinou, vyjménováno na konci listiny: Draškovići přidávají vas del vsih općin naših k tomu pristojećih: *vode i vodotiči, i malina i malinića, i studenac, i jazov, i putov kolnih i pričnih, i staz i driv prudnih i neprudnih, i drv i drvosiči, i gore vse jedne i druge prudne i neprudne*; tedy općinou jest tu, jako všude jinde na světě, vše, čeho na drobno rozděliti nelze. Mimo to, co v listině zde výslovně vyjménováno općinou, Draškovići neměli společného mezi sebou nic, jest tudíž Klaić na omylu, že 35 Draškovićů žilo v zádruze.

Dle listiny zakládá šest rodin Draškovićů klášter a daruje k tomu cíli z općiny jim společné díl a vedle toho každá ze šesti rodin sama o sobě daruje ze svého vlastitého vlastnictví určitou část:

Rodina prvá: Petar, sin Karinov i s sinmi svoimi Tomašem i Ivanom, tedy otec se dvěma syny.

Rodina druhá: Šimun, sin Jurjev i s sinmi svoimi Tomašem i Grgurom i Mihovilom; i takoje Petr, brat Šimunov i s sinmi svoimi Jurjem i Dujmom i Ivanom; i takoje sinovci nih, sinove Lukini: Barić i Jurica; i Vid brat Šimunov i Petrov i s sinom svoim Mikulom, — sinove i vnuci bivšega Jurja Draškovića, tedy: tři bratři (Šimun, Petr, Vid) se sedmi syny a dvěma bratrovci (syny to po čtvrtém bratrovi zemřelém).

[86]) Klaić str. 51. — Kukuljević, Acta croat. str. 138.

Třetí rodina: Matijac, sin Jandrijev i s sinmi svoimi Ivanom i Pavlom i Petrom; i dva brata negova: Mihovil i Jakov; i treti brat negov Juraj, tedy: čtyři bratří s třemi syny nejstaršího.

Čtvrtá rodina: Paval i Petr, sinove bivšega Ivana; i sinovac niju Marko, sin Mihovilov; i sinove Pavlovi Stipan i Tomaš, tedy: dva bratří, s dvěma syny staršího a s bratrovcem.

Pátá rodina: Karin sin Stipanov, i Ivan sin Martinov, pridivkom Rogutići, tedy: dva snad bratranci.

Šestá rodina: Juraj i Stipan, sinove bivšega Ivanuša; i sinovac niju Ivan; i sin Jurjev Šimun; i sinove Stipanovi Grgur i Ivan, tedy: dva bratří s třemi syny a bratrovcem.

Tážu se: Co zbylo z té prý 70tihlavé zadrugy Draškovićů?

V nejsilnější ze šesti rodin shledali jsme 12 mužských hlav; ale tu dlužno tázati se: byli-li všichni ti také již dospělí!

Po mém soudě u plemiću hrvatských o zádruze ani vůbec mluviti nelze, nýbrž pouze o šlechtické nedílnosti a to jest od sedlské zádruhy původem i podstatou naprosto rozdílno. Seznaliť jsme, že zádruha sedlská u Srbů povstala jistým systemem fiskálním, o němž u hrvatských plemićů již proto nelze mluviti, ježto jich plemenite plemenštiny byly všech daní prosty. [87])

Slova nedílnost užívám tu jen z nouze o terminus konkretnější a velmi nerad, ježto má dnes význam zcela jiný (indivisibilis), než mělo dříve (indivisus) a náleží do oné části terminologie, která do vědy přivedla jen zmatek a smyšlénky.

V jedné listině z r. 1498 nazývají se nedílní plemići condivisionales [88]); týž podivný terminus opakuje se u švýcarských Gemeinderschaftů po německu »Zusammentheilung« a po francouzsku vulgairement »rafrarachement«, ve smyslu indivision, a osoby slovou »condiviseurs«. [89])

Všímněme si, že všechny tyto významy, stejně s naším »nedílný« jsou velice ubohé, nepregnantní, nevyjadřující, co jest, nýbrž co není.

»Bratří nedílní« přece značí především jen tolik, že odděleni nejsou, tedy negaci něčeho; uvážíme-li pak, jak opravdu staré terminy právní jsou vesměs velmi konkretní, tož již z té příčiny budeme jednati opatrně, nebudeme-li míti v starobylost neb dokonce i staroslovanskost nedílnosti již předem příliš velké důvěry.

[87]) . . . quod non teneantur aliqua predictarum generacio[num], nec eorum homines, regie maiestati solvere censum. A jinde zas: quod iidem nobiles nunquam dederint aliquod tributum, nec dacia comitibus . . . Klaić, l. c. str. 9, 7.

[88]) . . . fratrum et consanguineorum ipsorum condivisionalium . . . Klaić, l. c. str. 79.

[89]) Cohn, Gemeinderschaft u. Hausgenossenschaft, zvl. otisk z Zeitschrift f. vergl. Rechtswissenschaft. Stuttgart 1899. str. 6, 18, 20, 41.

Již dlouho prou se sociologové o to, bylo-li původním stavem lidské společnosti vlastnictví půdy kommunistické či individualné; se všech končin světa a ze všech věků snášejí se doklady pro et contra, a výsledek není žádný, ba žádný být ani nemůže, ježto již samo dilemma jest nesprávno, oba protiklady nejsou žádnými protiklady, není pravda, že tertium non datur. Datur tertium, totiž stav, ve kterém není ani vlastnictví půdy kommunistického, ani individualného.

Dnes u vzdělaných národů takměř není půdy, která by neměla vlastníka. Ale byly doby, kdy bylo půdy tolik, že sama o sobě neměla ceny žádné, že se k ní tedy na trvalo nehlásil nikdo; tehdy nebylo vůbec žádného vlastnictví pozemkového, ani osobního, ani společného. Ne půda sama o sobě, nýbrž požitky z ní byly předmětem vlastnictví; a tu dlužno hned předem si zapamatovati, že 1. půda tehdy nevydávala, jako dnes, pěstěného plodu stále a 2. že primitivný člověk těžil z půdy prací ne společnou, nýbrž prací osobní, každý pro sebe sám. Z obou těchto jevů spřádal se celý, nám dnes cizí, hospodářský system, system nevázané, dočasné okkupace půdy skrze sedláky jednotlivce.

Kdo kus půdy okkupoval, spracoval sekerou, rádlem, kosou, toho byla půda ta na tak dlouho, jak chtěl; chtěl jen pokud mu dávala užitek ne menší, než kdyby okkupoval kus jiný; dávala užitek takový jen dočasně, dokud znovu nezarostla travou a hložím; pak se člověku stala nehostinnou a on táhl dále.

Dokud tedy kdo kus půdy sdělával a ho užíval, dotud pokládal jej za svůj; pak se oň již nestaral, pak kus ten již jeho nebyl: derelinkvován, splynul s ostatní divočinou okolní.

Druhý, maje sám po ruce dost půdy panenské, neokkupoval hned tak půdu, kterou před ním derelinkvoval jiný. Ježto pak všichni si tak počínali, byl tu stav, který nemůže se zváti ani vlastnictvím osobním, ani společným: jest zde něco, co nejlíp lze pojménovati revírem, na venek sice přesně ohraničeným vůči cizím, který však uvnitř, vůči domácím a mezi ně nikterak nebyl předělen. Revír jest původně oblast pastevná a uvnitř něho probíhá, ba těká turnem z prvu zcela libovolným a nespořádaným a jen znenáhla a postupně upravovaným sedlská »země«, kus to půdy ad hoc, dočasně okkupovaný k osevu. Půda nesdělaná: les, porostlina, pastvina, louka, má zde stonásobnou převahu, ten kousek ad hoc k osevu sdělaný mizí v ní; krajina má tu vzhled takový, jak jej líčí o sídlech Slovan pomohanských na počátku XI. věku biskup würzburský Jindřich: *tota illa terra pene silva est, Sclavi ibi habitant* [90]).

[90]) Ludewig, Scriptores rerum episcopatus Bambergensis, vol. I. Francofurti & Lipsiae, 1718. col. 1116.

Sedlák tehdy nikde nebyl na půdě sám, vždy měl nad sebou vrchnost, které úročil a později i robotoval za to, že k své obživě směl půdu kus za kusem okkupovati a dále za to, že mu panská stáda osev nespásla.

Dokud vrchnosti, t. j. šlechtě pastýřské, stačil obilný úrok sedlský, dotud si šlechta zemědělství vůbec nevšímala, a teprv když stačiti přestal, počala ve vlastní režii chápati se orby; to však bylo lze zas jen tím způsobem, jakým zemědělil sedlák sám: rovněž okkupatorsky. Tu země panská podle země selské a s ní zároveň revírem probíhala, ba těkala turnem z prvu zcela libovolným a nespořádaným a jen znenáhla postupně upravovaným; sedlák úročil pak vrchnosti za zemlju svou a mimo to sdělával robotou i zemlju panskou.

Ani tehdy nebylo ještě pozemkového vlastnictví ani společného, ani osobního; nikdo, ani pán, ani sedlák nemohl říci: tento či onen kus půdy jest můj; pán mohl jen říkati: Ti a ti sedláci v chataru sela xy úročí mi a sdělávají pro mne dočasný kus půdy, kolik třeba, jako činili jich předkové předkům mým a budou činiti jich potomci mým potomkům.

Co sedláci vrchnostem odváděli, to bylo v podstatě rentou, a ta byla ovšem bez obtíží sděditelna; synové pána dělili se po otcově smrti o rentu tu, což vlastně vypadalo, jako by se dělili o sedláky samy. Teď pochopujeme, proč za staradávna se nezcizovala půda, nýbrž lidé.

Nahoře, str. 25 sqq., jsme seznali, že ještě před 30 léty v západním Bulharsku na chatarech vesnických nebylo ani vlastnictví společného ani soukromého; každý sedlák zabral z půdy, které bylo nadbytek, co mu libo bylo, k soukromému, dočasnému užívání. Tomu bylo před časy i všude jinde stejně tak.

Představme si, že na takovém chataru zemědělí na př. 30 sedláků; z nich několik úročí a robotuje zeměpánu, několik církvi, a ostatní různým pánům světským; ba může se státi, že dělbou dědičnou drobí se vlastnictví renty tak, že úrok a robota jednoho sedláka náleží čtvrtinou pánu *a*, čtvrtinou bratru jeho *b* a polovicí strýci obou *c*, aniž lze tu mluviti o jakémkoli vlastnictví pozemkovém.

Klassickou půdou pro poměry takové bylo Uhersko ještě do nedávna, jak svědčí knihy pozemkové, zakládané za Marie Teresie, v nichž hemží se drastickými doklady. Na př.: *agri non sunt sub calcaturis (v obůrech), sed quoniam esset amplum territorium, ubi quantum cui placet, ibi arare potest.*[91])

Statut města Debrecína z r. 1673 stanoví: »*kdo okkupuje kus lada, neb chce zorati senokos, může si sdělati, kolik chce, leč učiní-li v práci přestávku, tož může*

[91]) Tagányi Károly, A földközösség története Magyarországon. Zvláštní otisk z »M. Gazdaságtörténelmi Szemle«, Budapest, 1894. str. 12. Po německu, bez citátového apparátu, s názvem: »Geschichte d. Feldgemeinschaft in Ungarn« v »Ungarische Revue« XV. 1895. str. 108.

kdokoli jiný půdu tu si přivlastnitu, kdo právě přijde dřív.« — V konskripci Jazygie z r. 1720 čteme: *»ubi quis primam cespitis araturam faceret, eandem terram quasi pro sua reputaret«*, a v stejnodobé konskripci župy Bikešské: *»agros juxta praxim loci pro lubitu eligere, ac ubi melius placeret, usuare et colere solerent«*. I město Pešť mělo ještě r. 1720 veškerou půdu v nedílu, *»ubi quis in campum invenit aptiorem et alicuius spei terram, libere erga vires suas excolit et inseminat«*.

Zajímavo jest, jak si počínaly různé ty vrchnosti uvnitř takového chataru: Dokud bylo půdy až nazbyt, ponecháváno vše přirozenému rozrodu lidu osedlého. Tak čteme v jedné listině konfirmační kapitoly Aradské z r. 1197, v níž napřed vyjmenováni byli u každé vesnice osedlí zejména: *»Unusquisque istorum sortem habet cum villanis; et si numerus ipsorum creverit, crescunt et sortes«*.

Tyto sortes těkaly prostranstvím ohromných chatarů vesnických, a sedliska stěhovala se s sebou. Ale kostely nemohly se stěhovati, i nařídil král Ladislav Svatý, aby vesnice se příliš od svých chrámů neoddalovaly.

Ačkoli pak požívací práva lidu osedlého byla dědična, a vrchnost práva neměla, cizí lid mezi osedlé své sázeti a takto na škodu lidu domácího sortes rozmnožovati uměle, tož se to přece ve skutečnosti dálo; kde chatar selský náležel vrchnosti jediné, tam taková vsouvání ucházela pozornosti zeměpanské, jinak však bylo tam, kde chatar náležel vrchnostem několik, které si zvykly, osazovati na chataru každý pro sebe osedlých co nejvíce; měla-li na př. vrchnost *A* ve vsi *B* jen 4 sedliska, na něž však posadila 10 osedlých, tu chtěla míti z chataru, který nebyl nijak předělen, pro všech deset tolik půdy, co potřebovali, tudíž tolik, kolik připadalo na deset skutečných sedlisk vrchnosti druhé. Proto vydán byl r. 1640. zvláštní zákon, stanovící, že na chataru, náležejícím více než jedné vrchnosti: luka, lesy i role přidělovány býti mají v poměru k počtu a velikosti sessionis antiquae, a že má každý svou rata portione býti contentus.

Ba byly i veliké plochy, nepředělené ani mezi jednotlivé vesnice: *Puszta-Bogáth byla, r. 1720 ½ míle sdělí a ¼ m. na šíř, výborné půdy orné i luční, náležející osmi okolním vesnicím vespolek; tu platilo ještě r. 1828 právo první okkupace, každý mohl zabrati tolik co chtěl, leč nic nesměl prodati; a když půdu zabranou po tři léta ladem nechal a jiný tam rádlo své mohl vetknouti, ztrácel ji, zrovna tak jako do nedávna v Záp. Bulharsku.*

Tento system agrarní objímal pána i sedláka, půdu dominikalní i rustikalní měrou stejnou.

K panstvím šlechtickým náležela půda dvoje: statky urbarialné, t. j. usedlosti selské, a tak zvané statky allodialné, oněch nepoměrně menší, obdělávané robotou selskou ale pod správou pánovou.

Půda allodialná od rustikalné ovšem předělena nebyla ani tam, kde vesnice náležela více než jednomu pánovi, a odtud pochází formule v dílčích listech šlechtických stol. XIV.: *»terras arabiles . . . ad communem usum deputassent«*, jakož i údaje, jako: *»tota terra nobilium de Ayka mixta habetur . . .«* z r. 1248.

V stol. XIII. užíval celý téměř národ maďarský půdu v ohromných chatarech mixtim, nejrůznější společenské vrstvy a stavy byly tu proházeny v pestré směsici. Magnáti, drobná šlechta, veškeré církevní korporace buď samy neb skrze své lénníky, s čeledí dvorskou a nejrůznějšími hodnostáři a služebníky: komorníky, zbrojnoši, kuchtíky, pacholky, rybáky, psáry, sokolníky, sviňary, kejklíři a j., neb s lidmi hradskými, kteří opět mezi sebou třídili se dle nejrůznějších hodností a stupňů ve zvláštní obce, a přec nikdo neměl půdy vlastní, nýbrž dle zvůle zabíral co a kdy chtěl. Ondřej II. a zvláště Béla IV. usilovali o to, aby aspoň pro korunu a obvody hradské získali půdu od půdy ostatních obyvatel přesně oddělenou, i byli k tomu cíli rozesláni do všech krajin země královští kommissaři, kteří v prvé řadě separovali

zboží soukromníků od zboží zřízenců hradských a královských, a těmto dle hodnosti a stupně jednotlivcova přiměřovali kommassovanou část, a osazovali ji mezníky. Kde však lidé sami takové separace si nepřáli, a v dosavadním mixtim chtěli dále setrvati, tam každý obdržel na svoje právo listinu. Pracemi těmito ztráveno téměř půl století; tím však nevzala za své nepředělenost půdy vůbec, nýbrž učiněn konec pouze promíchanosti živlů různorodých a to ještě jen zhruba, ježto separace ukázala se býti v mnohých krajinách holou nemožností. Lidé hradští a královští tak totiž srostli s dosavadním systémem, že se báli zkázy všech, kdyby větší kusy z celku byly odloučeny. Tak naříkají 1277 castrenses, *se super sua propria terra non posse commorari, si . . . comes . . . suam terram separaret ab eisdem.*[92])

Takovou kommissi zřídil král i pro Hrvatsko[93]); té by byl nezřídil, kdyby tam bylo chatarů nepředělených nebylo. Chatary takové dokázaně byly ještě do nedávna v západním Bulharsku a jak jsme seznali z historie sel i záselků srbských o jediném chataru nepředěleném, byly též i v dávném Srbsku. Co tedy bylo i na sever i na jih Hrvatska takořka pravidlem, to nemohlo býti ani v Hrvatsku samém věcí neznámou.

V Hrvatsku ovšem, zejména v jednotlivých krajinách, věci rychleji zrály a uzrály než v Uhrách, i máme na půdě hrvatské dokladů o pozemkovém vlastnictví individualném dost a dost již z dob starých. Nicméně nesmíme přehlížeti, že instituce retraktu, pak instituce práva odúmrtného, jakož i instituce nedílnosti, nemohly vzniknouti teprv na půdě vlastnictví individualného, musíme tudíž hledati kořeny jejich na chatarech nepředělených, aneb přesněji řečeno: na přechodu z nepředělenosti k vlastnictví individualnému.

Seznali jsme, že za systému volné okkupace na chataru nepředěleném není vlastnictví ani společného ani osobního, nýbrž jest zde pouze dočasné užívání půdy a to individualné. Právo na okkupatorské užívání půdy na chataru nepředěleném jest po předcích zděděno, náleží tudíž jen domorodcům, conterraneis a jest nezcizitelno; cizinec, advena, jest extorris a práva toho tudíž nemá, leč jen, když mu conterranei právo toto dají, aneb když dají svolení, aby mu někdo z nich své právo odstoupil; advena nabývá tedy práva toho vždy jen za souhlasu conterraneorum neb aspoň vicinis non contradicentibus.[94])

---

[92]) Tagányi, l. c. po maď. str. 12—13, 15, 20—21, 34 sqq. — po něm. str. 109, 110, 113–115, 121 sqq. — Fejér, Cod. dipl. Hung. VII, 1. Budae, 1831 str. 298—9.

[93]) 1248. *Nos Stephanus, totius Sclavoniae banus . . . Quod cum nos ad praeceptum domini regis Hungariae ad partes Croatiae ad distinguendum et separandum terras nobilium a terris castrensibus fuissemus destinati* . . . Klaić, l. c. str. 50.

[94]) Tagányi, 39 (124). — Zásadu tuto znali a znají snad všichni národové světa, dlužno ji původně hledati všudy tam, kde potkáváme se s právem retraktu Obsažena jest i v Lex Salica, tit. 45 »de migrantibus«: *1. »Si quis super alterum in villa migrare voluerit, si unus vel aliqui de ipsis qui in villa consistunt, eum suscipere voluerit, si vel unus exteterit, qui contradicat, migrandi ibidem licentiam non habebit . . . 3. Si vero quis migraverit, et infra duodecim menses nullus testatus*

Vznikem pozemkového vlastnictví stává se toto právo conterraneorum ve své absolutnosti neudržitelným, ježto jest oslabováno dispositičním právem vlastníkovým; tu vzniká kompromiss mezi oběma těmi právy ve formě retraktu, dle kterého conterranei mohou zcizení pozemku z chataru kdysi nepředěleného zabrániti, když nabídnou odstupujícímu výkupem hodnotu, kterou nabízí cizí.

A tu všudy, kde vůbec jest v platnosti, bývá právo předkupu právem nikoli conterraneorum jakožto celku, nýbrž učleněno jest jako právo dědické přesně dle stupně parentel a to u národů nejrůznějších.

Podrobně můžeme je sledovati zejména u Semitů, mezi nimiž zastoupeni jsou národové všech systemů zemědělských od nejčířejšího nomada až po nejintensivnějšího zemědělce-zahradníka.

U Kabylů alžirských přechází právo předkupu postupně od rodiny k rodu, od rodu ke vsi, ode vsi ke kmenu,[95]) čemuž dlužno rozuměti tak, že jen vždy postupně nejbližší příbuzný má právo to a když ho užiti nechce, právo to přechází na příbuzného, který po něm jest nejbližší. Pak celá věc zevně vyhlíží tak, jako by bylo právo předkupu teprv důsledkem neobmezeného práva dědického ascendentů, kdežto ve skutečnosti bylo již dávno a dávno před ním.

U Židů nikdo nesměl prodati dědiny své komukoli, nýbrž jeden z agnatů — postupně dle parentel — ujal ji, když nabídl tolik, jako člověk cizí.[96])

Právo předkupu a výkupu bylo u Židů tak dokonalé, že nedalo vzniknouti zeměpanské odúmrti a srostlo úplně s dědickým právem vůbec, o němž dí Talmud: »Dědictví hmatá, hledajíc, vzhůru, vzhůru (k descendenci děda, praděda, prapraděda atd.) až nalezne (nejpříbuznějšího v) ještě živoucí linii.« A Šulchan Aruch: »Dědictví může až i k Rubenovi, jednomu z praotců izraelských, býti odvozeno.«[97])

Mezi Semity po zádruze není nikde ani stopy, právo předkupu nemohlo tudíž u nich povstati z nějakého agrarního kommunismu.

Právo předkupu, se semitským úplně shodné, bylo i u plemićů hrvatských:

1448 ... Mi ... knez ... i ... suci rotni stola Lapačkoga, damo viditi ... da ... pride pred nas plemeniti Juraj ... iz Strižić govoreći ... : ... moguli moju plemenštinu komu prodati ali založiti? Totu mi ... odlučismo ... : ako ti hote tvoja bratja Strižići dopustiti, da moreš; tako njim najprvo, ako te oni kupiti; ako li nechtit oni, a ono ini Lapčanin, ali ini plemenit rusački človik, komu oni dopuste. I poslasmo š njim ... pristava ..., da vidi i pita njegove brat'e Strižiće vsih, ako se ki hoće za svoje blago (peníze) pohititi za njegovo imanje; ako li oni nehtiti, da pita, ako inomu komu dopuštaju mu prodati je ili založiti, i ako mu dopuste, da nudi po zakonu njih i ine Lapčane. A kada bi na sedmo pitanje, ta da pride pred nas ... pristav ... i Juraj ... i š njimi ... vsi iz Strižić'. I povida nam ... pristav, da je hodil vele krat s ... Jurjem ... i da je pital ... Strižić' vsih, ako hoće ki ono imanje kupiti ali u zaklad vzeti, ili ako oni nete, ako mu dopušćaju, inomu komu prodati ali založiti; i da je takoje nudil on Juraj pred njim ine Lapčane; a Strižići ni ini Lapčane da je nisu hotili kupiti ni u zaklad vzeti a da su rečeni Strižići vsi dobrovoljnim zakonom dopustili ... Jurju Karloviću, da more prodati vsu svoju plemenštinu i imanje, navlastito plemenitu mužu Mikuli ...

1499. Mi ... knez plemenitoga stola kraljeva meju plemenitimi ljudi Mogorovići v Lici i mi sudci li togaje stola ... dajemo na znanje: ... tu pristupi pred nas ... plemenit človik Paval Slavković od plemena Mogorović ... i vzgovori: ... Pitam u vas zakona ... hotil bim prodati moje prave plemenštine didinne, otdiljene i slobodne ot brata moga i vsih, ki mene pristoje, pače i vsake vrste ljudi ... Tomu mi ... rekosmo ... : Ovo je naš zakon, da gre s tobom rotni pristav, i da ždribi, ki prodaješ, nudi pred njim bližnjih i dalnjih, — a za pol ždribja, ki bi hotil dati crikvi i kloštru ... toliko ne moreš dati po zakonu našem, ako ti ne dopuste bližnji i dalnji i kih pristoji, prosi njih, da ti dopusta učiniti ta dar pred našim pristavom ...[98])

Že plemićské právo předkupu bližnjih i dalnjih učleněno bylo přesně dle parentel, vysvitá z údaje:

Circa a. 1076. Petrus abbas fecit scribi, qualiter Lampredius, eius ... cognatus ... cessit ... monasterio terciam partem totius sue possessionis ... ut, eo defuncto ... rediret in potestatem abbatis ... et hoc absque ulla contrarietate seu fratrum, siue parentum, aut consobrinorum, uel cognatorum, uel auorum, uel proauorum, uel uxoris, uel nurus, uel socri, uel socrus, uel nouerce seu matertere, siue quorumlibet ex suo genere.[99])

Z toho všeho vidíme, že ani na plemićském právu předkupu nic není, co by vedlo k předpokladu nějakého někdejšího kommunismu pozemkového, ježto právo to vždy se jen váže na jediného ascendenta, repraesentovaného, ježto jest ovšem mrtev, potomkem z přítomnosti a to vždy zase jen jediným, postupně. Dále jsme shledali, že plemićské právo předkupu dle vší pravděpodobnosti povstalo při vzniku separovaného pozemkového vlastnictví osobního na chatarech do té doby nepředělených, a že jest toto právo předkupu vlastně jen pokračováním oslabeného někdejšího výhradního práva conterraneorum na celý chatar nepředělený, na němž extorris smí se usaditi jen s jich souhlasem.

Ale vznik osobního vlastnictví pozemkového vyvolal ještě jiné instituce. Když vlastník od svých agnatů oddělený zemřel a syna zanechal, tož nenastala v hospodářství jeho přestávka, ježto syn v dědictví vrostl. Jinak bylo, když oddělený vlastník syna nezanechal. Musela být jednou doba, kdy případ tento byl novum, a to bylo, kdy půda předmětem osobního vlastnictví býti teprv počínala. Řády dosavadní na to novum pak již se nehodily, a nových dosud nebylo. Řády dosavadní proto se na toto novum nehodily, ježto předpokládaly jen právo okkupace toho, co jiný derelinkvoval jakožto pro sebe bezcenné.

fuerit, securus sicut et alii vicini maneat. Srovnej: R. Hildebrand, Recht u. Sitte auf den verschiedenen wirthschaftlichen Kulturstufen. I. Jena, 1896, str. 158 sqq.

[95]) Kohler v Zeitschrift f. vergl. Rechtswissenschaft V. 1884. str. 456.

[96]) Jer. 32, 7—15. — Srovnej Ruth 4, 4.

[97]) Fassel, Das mosaisch-rabbinische Civilrecht. Wien 1852, §§ 720, 721, 731, — Seldeni de successionibus ad leges Ebraeorum in bona defunctorum. Ed. nova. Francofurti 1695, cap. XII. a XIII.

[98]) Klaić, l. c. str. 65 a 52. — Kukuljević, Acta croat. str. 71—73, 173—175.

[99]) Libellus Policorion, qui Tipicus vocatur. ed. S. Ljubić: Starine, knj. XXIII. U Zagrebu 1890, str. 171.

Ale zde půda po bezdětném vlastníkovi nebyla již bezcenna, ježto vlastnictví pozemkové mohlo teprv povstati, když právo dočasné okkupace mezitím přestalo a to zdokonalením zemědělství. Toto zdokonalení vynuceno bylo vzrůstem obyvatelstva, které již nemohlo půdou plýtvati způsobem dosavadním; turnus hospodářský se zkrátil, až konečně půda jednou okkupovaná nebyla z pravidla již derelinkvována nikdy, ježto již nebylo za ni náhrady; tím právě vlastnictví vzniklo. Když tedy v dobách, kdy vlastnictví samo o sobě bylo ještě novum, vlastník zemřel bez syna, pak zboží jeho stalo se učiněným res nullius, na něž nikdo práva neměl, ježto dědického práva na pozemkové vlastnictví tu vůbec ještě nebylo. Ale že zboží toto mělo již cenu, třeba i velice značnou, tož táhl se k němu kde kdo, aby je zabral právem volné okkupace. Povstal spor a ten řešen buď násilím, neb rozhodnutím moci veřejné; v druhém případě dostalo se zboží tomu, komu je přiřkl panovník, a to dle zvůle, ježto tu nemohl ani žádného práva porušiti.

Tím vzniklo v následcích svých hrozné ono, houževnatě držené právo panovničí, rozhodovati o odúmrtech a přiřknouti je komukoli, i sobě samému.[100])

Právu tomu šlechta mohla čeliti jen nedílností, když se to dalo, aspoň fingovanou, dokud nevymohla na panovníkovi uznání práva dědického i pro kollateraly oddělené.

Uvnitř nedílnosti bylo právo dědické vůči mužským členům dokonalé a všestranné, každý člen ví tu zevrubně, kolikátý díl zboží mu náleží, i ví též, že při příští dělbě díl ten bude jemu, neb synům jeho jistojistě vykázán. Díl ten nemůže se ničím zmenšiti (leda přibude-li mu bratr) ale zvětší se jistě, zemře-li mezitím některý z bratří jeho bez syna, ježto díl po bratru bezdětném připadne vždy jen parantele otcově a nikomu jinému.

Až do kolika osob bývali plemići hrvatští nedílni, pověděti nedovedu, ba mám za to, že počet osob jest tu věcí vedlejší a že zde jakous váhu má jen stupeň parentelový. Mezi Draškovići viděli jsme dva nedílné snad bratrance, a co do počtu členů nebyla žádná hiža četna, oprávněna-li domněnka, že mezi 10ti Draškovići pod starešinstvem Šimunovým byli někteří ještě nedorostlí.

Že o hrvatských plemenech možno již dnes také uvažovati po stránce socialné, to velikou zásluhou jest V. Klaićovou, který v pracné stati své snesl a vzorně urovnal bohatý material.

[100]) 1360. Ludovicus ... Hungariae, Dalmatiae, Croatiae rex ... quod ... eodem Winika absque heredum solatio ab hanc luce decesso, dicta terra Karin juri regio fuisset et esset devoluta, sicque dictis nobilibus in nullo attineret ... Klaić l. c. str. 63.

Podmínkou sine qua non pro podrobnější studium předmětu toho ovšem jest, aby glagolská »Acta Croatica« Kukuljevićova vydána byla i v transkripci přístupné též širšímu kruhu badatelskému; takto jsou pokladem zakopaným.

* * *

»Slovanský kommunism« rodový, St. Novakovićem z Balkánu vyobcovaný, dlouho bez přístřeší nezůstal, J. Lučickij poskytl mu dočasný útulek v gubernii Černihovské a Poltavské na Malé Rusi.[101]) Mezi jiným píše:

Извѣстно, что на фактъ, частыхъ семейныхъ раздѣловъ, обособленности семей, стремленія каждой изъ нихъ къ независимому и вполнѣ самостоятельному существованію указываютъ, — и совершенно справедливо, разъ дѣло идетъ о современныхъ намъ явленіяхъ народной малорусской жизни, — какъ на нѣчто характеризующее данную народность. Но мы сильно ошиблись бы, если бы эту черту перенесли и въ прошедшее Малороссіи. Факты этого рода не суть исконные или старинные. Они сравнительно недавняго происхожденія, и около столѣтія тому назадъ, во время даже составленія „Описи малороссійскихъ полковъ“, явленія совершенно иного и прямо противоположнаго характера встрѣчались еще нерѣдко на всемъ пространствѣ, занятомъ теперь губерніями Черниговской и Полтавской. Въ наше время отъ прежнихъ порядковъ сохранились только жалкіе обломки, и полтавскимъ, напр., статистикамъ удалось отыскать лишь незначительное количество такихъ семейныхъ организацій, которыя представляютъ собою типъ сводной семьи, состоящей изъ соединенныхъ въ одно цѣлое группы, большей или меньшей, родственниковъ, ведущихъ хозяйство сообща, владѣющихъ общею землею и отчасти напоминающихъ собою сербскую задругу.

Но еще въ половинѣ XVIII. ст., не смотря на то, что въ Малороссіи происходилъ тогда кризисъ, подвергшій сильнѣйшимъ измѣненіямъ и поземельный, и сословный, и семейный, и общественный строй страны, отразившійся самымъ рѣшительнымъ образомъ на распредѣленіи поземельной собственности, число случаевъ существованія сводныхъ семей было еще весьма значительно, и если онѣ не давали главнаго тона всей тогдашней жизни, то за то не были вовсе исключеніями изъ общаго правила ... Не рѣдки дворы, въ которыхъ мы насчитываемъ по 3, 4, 5, 6, 7 и болѣе семей, семей, состоявшихъ не только изъ родныхъ братьевъ, но и братьевъ двоюродныхъ, братанничей, дядей, тетокъ, племянниковъ, зятьевъ, деверей и т. д. И что наиболѣе важно, это то обстоятельство, что большинство такихъ сводныхъ семей, живущихъ совмѣстно, не представляли собою обособленныхъ единицъ, лишь живущихъ въ одномъ дворѣ. Если существовали и такія, то это было новымъ явленіемъ. Въ значительномъ числѣ случаевъ, напротивъ, эти свободныя семьи составляли одно неразрывное цѣлое: онѣ владѣли сообща нераздѣльною, всѣмъ имъ въ совокупности принадлежащею землею, если сообща хозяйство, имѣли нерѣдко и общій скотъ ... Попадаются случаи существованія двухъ, трехъ, а иногда и большаго числа дворовъ, населен-

[101]) Lutschizky J., Zur Geschichte der Grundeigentumsformen in Kleinrussland. »Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwaltung u. Volkswirthschaft im Deutschen Reich.« XX. Hg. v. G. Schmoller. Leipzig, 1896, str. 165—196. Jest to doslovný překlad pojednání: Сябры и сябринное землевладѣніе въ Малороссіи vyšlého sedm let dříve v měsíčníku »СѢВЕРНЫЙ ВѢСТНИКЪ«, 1889, Январь. No. 1, str. 69—88, Февраль. No. 2, str. 37—50. My se ovšem přidržíme originálu. Místa zde proložená v originálu proložena nejsou.

ныхъ родственными семьями и пользующихся сообща одною общею нераздѣльною землею. Факты эти, впрочемъ, сравнительно рѣдки; видимо, что этотъ порядокъ вещей вытѣснялся все болѣе и болѣе изъ жизни. Земли, принадлежавшія сводными семьямъ и носившія названіе то „спольныхъ", то „гуртовыхъ", то „общихъ", были еще весьма значительны по своему количеству и по отношенію къ общему числу всей земли. То были по преимуществу прадѣдитныя и дѣдитныя, предковскія земли, иногда и купленныя сообща, но и въ томъ, и въ другомъ случаѣ продолжавшія составлять предметъ совмѣстнаго пользованія группы семей...

Какъ сильно и тогда, и особенно въ болѣе раннее время жизнь тогдашнихъ Малороссовъ была проникнута началами семейно-общиннаго быта, яснымъ доказательствомъ служитъ сильно выраженное и постоянно практикуемое тогда право ограниченія продажи и отчужденія семейной земельной собственности и выкупа такой собственности, право, съ проявленіями котораго мы встрѣчаемся въ массѣ документовъ какъ XVII, такъ и XVIII в. и которое носитъ явные слѣды переживанія недавняго прошлаго. Обычное право не считалось съ фактомъ давности, разъ шелъ вопросъ о родовыхъ земляхъ: родичи всегда могли выкупить отчужденную землю. Даже болѣе. Въ случаѣ отказа новаго собственника взять выкупъ, родичи имѣли право просто положить при свидѣтеляхъ выкупныя деньги и завладѣть родовою собственностью. Если продажа земли происходила, то не иначе какъ „съ вѣдома, согласія и совѣта" всѣхъ родичей, „кревнихъ близкихъ и далекихъ", всего *„домовства"* и притомъ если вся группа родичей и каждый въ отдѣльности отказывался „положить за нее гроши" или былъ „неспроможенъ" сдѣлать это. Очевидно, всѣ родичи разсматривались какъ заинтересованные въ землѣ, нѣкогда составлявшей собственность всей ихъ группы, какъ единаго цѣлаго. И это было до такой степени присуще тогдашнимъ понятіямъ, что нерѣдко накладывалось или запрещеніе на продажу, или, если дозволялось она, то лишь родичу, а то прямо предписывалось продавать ее родичу же. Правда, въ значительномъ числѣ случаевъ продажъ такого рода мы имѣемъ дѣло съ продавцами уже вышедшими изъ сводной семьи, но тѣ затрудненія, которыми была обставлена продажа, широкое право выкупа ясно свидѣтельствуютъ о той силѣ вліянія, какую сохраняли кровныя связи въ средѣ тогдашнихъ жителей Малороссіи.

Чѣмъ далѣе мы отступаемъ назадъ въ прошедшее, тѣмъ рѣзче выступаетъ фактъ существованія сводныхъ семей, или владѣющихъ еще сообща землею, или уже распавшихся на отдѣльные дворы, но съ сохраненіемъ части угодій въ общемъ нераздѣльномъ владѣніи. На это указываетъ прежде всего самый характеръ заселенія и лѣваго берега Днѣпра вообще, и западной Сѣверщины въ частности. Большая часть селъ и деревень этой послѣдней области (я ограничиваюсь здѣсь ею одною) возникли несомнѣнно изъ хуторовъ, основанныхъ большею частью какою либо одною группою родичей, придавшихъ и названіе самому поселенію...

Все равно; идетъ ли рѣчь о лѣвомъ или правомъ берегѣ Днѣпра, о югѣ или сѣверо-западѣ Россіи, о боярахъ или крестьянахъ, мы встрѣчаемъ въ актахъ нерѣдкія указанія на соединенныя семьи, на кровные союзы, на общность земель, владѣемыхъ ими... Въ 1514 г. нѣкто Полозовичъ отдаетъ данника своего съ его „дядкевичи" Немиричъ-Олексея „съ братіею его", причемъ прибавляетъ, что они *„посполито* живутъ". Въ 1512 году въ другой грамотѣ говорится, что дается 20 человѣкъ съ ихъ „братьею, братаничи и свѣеми ихъ"... 1409 г., гдѣ продавецъ совмѣстно съ „братіею своею и съ зятемъ и сестрою познали то, ижъ суть продали остаточницю свою *половину* дѣдьнины". Въ актѣ 1378 г. говорится, что такая-то явилась „съ дѣтьми своими, и съ зятемъ и съ внучаты, и со всѣмъ *родомъ, племенемъ* своимъ". Подъ 1366 годомъ, что такой-то купилъ дѣдицтво у такого-то и у брата его и у дѣтей, а подъ 1351 г., что покупка сдѣлана у такого-то и брата его и въ сыновця, которые, „пришедши вшистци съ своимъ *племенемъ*, уздали", такому-то „дворище съ землею со вжитками". Вездѣ и повсюду мы

имѣемъ, очевидно, дѣло съ ясно выраженнымъ фактомъ существованія крупныхъ родовыхъ группъ, носящихъ названіе „рода, племени", связанныхъ кровною связью, дѣйствующихъ какъ одно юридическое лицо. Когда мы читаемъ, напр., въ актахъ о шляхетскихъ родахъ, что „Иванъ Макаровичъ Лодвиковскій, самъ за себя и именемъ всей братіи своей, Лодвиковскихъ, Левковскихъ и Булгаковскихъ" совершаетъ то-то и то-то, что всѣ они владѣютъ „отчизною землею, своею совмѣстно съ братіей своей", отчизною землею „со всѣми лѣсами, рѣками, озерами, сѣножатями" и проч., что, наконецъ, они дѣлятъ между собою и по группамъ эту ихъ предковскую землю, то какое иное представленіе, кромѣ представленія о существованіи сводныхъ семей, но уже начинающихся подвергаться разложенію и распаденію, можемъ мы вывести изъ этихъ актовъ.

...Въ какомъ же отношеніи эта организація семьи стояла къ такъ называемому сябренному владѣнію?

Чтобы выяснить это отношеніе, я позволю себѣ привести нѣсколько примѣровъ изъ исторіи какъ лѣвобережной, такъ и правобережной Украйны. Примѣры эти сами по себѣ будутъ убѣдительнѣе всевозможныхъ разсужденій.

Въ области Сѣверщины... встрѣчаемъ въ XVI и XVII вв. цѣлую группу поселеній, составлявшихъ въ большинствѣ случаевъ „вѣчную" собственность такъ называемыхъ бояръ. Люстраціи начала XVII вѣка показываютъ намъ, что бояре эти владѣютъ землями не индивидуально, а цѣлыми родственными группами, всѣ члены которыхъ носятъ названіе: „uczęstnikow", т. е. сябровъ. „Владѣтели этой земли, гласитъ напр., люстрація 1615—16 г., суть Федоръ Мараненко съ Жуками, сябрами своими, а также и съ Лудченками, которыхъ теперь насчитываютъ восемь съ ихъ домами"...

Въ грамотахъ польскихъ королей XVI и XVII вв. права на земли этихъ бояръ подтверждаются не за однимъ какимъ-либо лицомъ, а всегда и неизмѣнно за цѣлою родственною группою лицъ. „Били намъ челомъ бояре или земяне наши любецкіе", гласитъ, напр., грамота Владислава IV отъ 1645 года, Омелянъ, Петръ и сыновя ихъ Решинскіе, Пушкаръ, и Федоръ Пузикъ, дабы мы имъ силу и позволеніе... дали... на островъ (t. j. les) Лиственскій... и *тожъ на особи братовъ своихъ родныхъ и двоюродныхъ*, Ивана, Гаврила, Лукяна, Матвѣя и Федора, *влить*". Король дастъ имъ просимое ими право, всѣмъ въ совокупности, и утверждаетъ въ ихъ владѣніи островъ „со всякими принадлежностми", чтобы „они, Пушкари, владѣли и користовались имъ, з землями, нашами, борами, лѣсами, сѣножатми, рѣками, озерами и т. д."... Люстраторы всегда отмѣчаютъ фактъ раздѣла земель, если онъ имѣлъ мѣсто въ какомъ-либо изъ владѣній семейной группы. Они указываютъ либо то, что данною землею владѣютъ извѣстныя семейныя группы пополамъ, либо, что она подѣлена на части, sortes, между меньшими семейными группами.

Когда, во времена Богдана Хмѣльницкаго, началась борьба съ Польшей, — громадное большинство этихъ родовъ приняло сторону, враждебную Польшѣ, и, съ отдѣленіемъ Малороссіи отъ Польши, прежніе бояре превратились въ казаковъ. Но они удержали за собою свои прежнія владѣнія, сохранили и тѣ порядки пользованія землею, которые существовали у нихъ изстари... Всѣ эти бояре — казаки... сохраняютъ въ общемъ владѣніи не мало угодій, и именно тѣхъ самыхъ, которыя утверждены были за ними польскими королями. А въ...документахъ...всѣ они, какъ и многіе другіе, мѣщане и крестьяне, значатся *сябрами*.

Чтобы все сказанное не показалось читателю голословнымъ, привожу одинъ въ высшей степени характерный примѣръ. Я имѣю въ виду д. Бѣлики остерской сотни.

Мы незнаемъ, когда была она основана, не знаемъ и того, когда Бѣлики стали деревнею:... Основою ихъ былъ, несомнѣнно, хуторъ (poplužní dvůr), устроенный семейною группою бояръ Бѣликовъ. Еще съ 1560 г. этимъ послѣднимъ выдана была

подтвердительная грамота на *Лукаревскія* земли. . . . До конца XVI в. бояре Бѣлики, видимо, составляли одну семейную группу, распадшуюся только въ XVII в. на 8 семейныхъ группъ: трехъ группъ Ярмоличей, двухъ Смоличей и трехъ Билковичей, которымъ всѣмъ въ совокупности выдана была Владиславомъ IV въ 1646 году подтвердительная грамота на владѣніе землями ихъ „продка“ Билика. До начала XVIII в., когда часть земли была раздѣлена между семейными группами по „миролюбивой сдѣлкѣ“, всѣ земли, принадлежавшія роду Биликовъ: пахоть, сѣнокосы, луга, лѣса и т. д., находились въ общемъ владѣніи всѣхъ . . . Въ 1766 году деревня состояла изъ 10 дворовъ, въ дѣйствительности же изъ 8 семейныхъ группъ такъ какъ дворы 2 и 3 описи и 7 и 8 владѣли сообща, а не раздѣльно „спадавшею на нихъ“ землею . . .

Въ силу распаденія сводной семьи на отдѣльные дворы, но съ сохраненіемъ общаго владѣнія, на долю каждой группы пала въ общихъ угодьяхъ *восьмая* часть, сообразно тѣмъ 8 группамъ, которыя образовались въ XVII в. Владѣтель одного такого надѣла продалъ въ 1747 году свой пай, „всѣ въ носовской дубровки, въ лузѣ дубовомъ, въ бору до Носовщины, въ полѣ пахатномъ, въ озерахъ и въ протчіихъ отъ жителей Бѣликовцовъ з всѣхъ добръ *восмую часть*“. Онъ не обозначаетъ въ своей купчей граней продаваемаго пайка, такъ какъ всѣ означенныя имъ урочища составляли общее владѣніе всѣхъ родичей. Продажа его заключалась лишь въ уступкѣ другому лицу принадлежавшаго ему права *участія* во *всѣхъ* угодьяхъ деревни. Два года спустя двѣ семьи, входившія въ составъ одной семейной группы, состоявшей изъ 6 семей, продаютъ свое право участія, но уже не въ размѣрѣ $^1/_8$ части цѣлаго, а въ размѣрѣ одной трети этой восьмой, т. е. $^1/_{24}$ долю, „спадающую“ на нихъ . . .

. . . Солуянъ Сидоровичъ, господаръ невмирицкій, съ своими сыновьями, съ одной стороны, Гридня и Оникій Сидковичи, Ѳедоръ, Андрей и братья ихъ Гридковичи, съ другой, т. е. двѣ семейныя группы, которыя въ актѣ прямо названы всѣ въ совокупности сябрами, себрами . . . Ихъ отцы, отецъ Солуяна, затѣмъ его братья: Нестеръ и Ешута, жили еще совмѣстно (spolnie), но въ силу неизвѣстныхъ причинъ, разошлись и приступили къ дѣлежу своихъ общихъ, „ойчистыхъ“ добръ, доставшихся имъ отъ предковъ. Подѣленъ былъ „на трое“ островъ (т. е. лѣсъ) и распредѣленъ между ними по *жеребію*. Потомки поссорились между собою, какъ изъ-за этого острова, такъ и изъ-за земли, „*сполечной*“ между ними . . .

Дѣло было рѣшено въ пользу Солуяна, который съ двумя сыновьями своими получилъ, согласно родовому раздѣлу, равную долю съ болѣе значительною количественно группою своихъ родственниковъ, сябровъ [ovšem dle stupně parentelového, потомственно!]. Оба острова, каждый отдѣльно, должны были составлять сепаратное владѣніе каждой изъ семейныхъ группъ, но съ взаимнымъ правомъ входа въ борти (brtě). Выгонъ, находившійся подлѣ дворовъ ихъ всѣхъ и прежде состоявшій въ безраздѣльномъ ихъ пользованіи, тоже „поделили на полы и рубежи“ (meze), были „зарубаны“. Что же касается до „иншихъ ихъ неделнихъ нивъ и добровъ, то мастъ Солуянъ з сынами своими з ними (сябрами своими) по половицы держати, водлугъ стародавного обычаю“.

. . . Такъ, при разборѣ въ 1799 году . . . дѣла, возникшаго изъ-за одного „острова“ между владѣльцемъ села Ваганичи, Евреиновымъ, и сябрами села Переписи, послѣдніе заявили слѣдующее: »что подлинно значащіесь при с. Переписѣ шестнадцать лѣсовъ . . . суть издревле села Переписи и владѣеміе даже до нине *безъ раздѣльно* того села стрелцами, бобровниками и козаками, тому доказательствомъ . . . купчие крепости отъ участниковъ къ участникамъ переписким на владѣніе тѣми лѣсами“. . . . 1762 . . .: такой-то продастъ „въ грунтахъ, прозиваемихъ величковскихъ, въ островахъ, називаемихъ Коропѣ, Верескахъ, Семяницкомъ, Подсаддѣ, съ принадлежащими въ *родѣ* Кривопишинъ *частей* во всемъ $^1/_4$ части, собственно на меня спадаючой“.

. . . Въ 1700 году продается половина *отчины* въ сѣножатяхъ, островахъ и проч. Въ 1705 г. нѣкто Говоръ продастъ грунтъ *отчину* съ углядами, подтеребами и т. д. „въ разныхъ мѣсцяхъ“. Въ 1754 году продана часть „въ вутчицкихъ (oteckých) сябринскихъ островахъ“. Въ 1757 году два брата . . . продаютъ „боръ и въ ономъ бору *вотчина* поле пахатное, лугъ, сѣножати, озера, криницы и всякое угодье. И что всего интереснѣе, — это то, что прямой наслѣдникъ продаетъ отдаленному родственнику свое участіе, послѣдній своему родственнику, но всякій разъ въ актѣ продажи слово; „*моя вутчина*“, неизбѣжно повторяется и въ первой, и въ послѣдней продаже.

. . . „Мѣючи я, пишетъ сяброъ с. Кротыня въ 1739 г., мѣючи я з другими того же села Кротыня сябрами уступъ (podíl) свой власній . . . продалъ оный уступъ“. Сяброъ Недончицкій заявляетъ, что, онъ „имѣетъ участіе въ недончицкихъ лѣсахъ“.

. . . 1782 . . . „мы тоже то, продаемъ земли наслѣдніе, намъ спадшіе, которое наши части поименовать и смѣжности написать за неимѣніемъ с сябрами правной раздѣлки невозможно“. И это повторяется постоянно . . . При продажѣ этого участія обыкновенно продавецъ, „вливая свое природное право“ покупщику, прибавляетъ, что даетъ „вливать“, ему также и право требовать отъ сябровъ „правной раздѣли“, или что тоже, уступаетъ ему право на тотъ реальный пай, который *будетъ* выдѣленъ при окончательномъ раздѣлѣ сябринныхъ, общихъ угодій. Онъ, очевидно, продаетъ не ту или другую опредѣленную землю, а идеальную „спадаючую на него“ долю ея.

И что это такъ, — въ томъ убѣждаютъ насъ обычныя формулы купчихъ на сябринныя земли. Достаточно привести два-три акта, чтобы иллюстрировать вполнѣ эту мою мысль . . . 1663 . . .: продаемъ „власте добре свои деднные отчистне . . . у грунтѣ величковскомъ, а въ части Несторовича и Евсенча, а часть свою власную отчизную . . . с полями, ролями, борами, деревомъ бортнымъ з пчолами и до борти згодними, з дубровами, лесами, з речками, езеромъ, ставомъ, бобровыми гонами, сеножатни и зо всѣми . . . пожитками, якъ отцы наши уживали“. Въ 1781 г. казакъ Голодъ, . . . говоритъ, что продаетъ наслѣдныя отъ предковъ по привилегіямъ польскимъ . . . во всѣхъ трехъ змѣнахъ поле пахатное, котораго ограничить невозможно, заложъ въ борахъ, лѣсахъ, пущахъ, озерахъ, криницахъ и во всѣхъ сѣнокосахъ на меня во всемъ спадаючую отъ казаковъ Евтуховъ и въ лузѣ третяя часть“. Въ 1747 г. житель д. Мнсы продастъ „сѣножати, озеро, селидбу, боръ и з землею и деревомъ бортнымъ и зо всѣми угодьями, что въ той части на мене належитъ отъ сборовъ“. Илн въ 1726 году: „частку на насъ спадаючую ровно противъ протчихъ сябровъ нашихъ, . . . въ . . . грунтахъ, въ лѣсахъ, дубровахъ, гаяхъ и сѣножатяхъ“. Или, еще въ 1703 г.: „мѣючи грунтъ . . . но половинѣ, якъ ся въ собѣ маетъ, з лѣсами, полями пахатними и не пахатними, з зарослями, деревамъ бортнимъ и до борти згоднемъ, з сѣножатни, плацамъ осѣдлими, з огородами и всѣми принадлежностями, що ли кольемъ въ томъ грунтѣ до ихъ половини належитъ по дѣду ихъ сукцесиве спадаючой“.

. . . въ 1698 г. „сябры (následuje výčet 5 rodin), маючи едностайне и нераздѣлно въ острове . . . часть грунту своего власного, со всѣми принадлежностями, якъ ся въ собѣ маетъ и якъ ми, сябри, въ своемъ держаню мѣли, продалисмо всѣ единостайнѣ“. Въ 1720 г. одна выдѣленная семья продаетъ всю свою отчину: дворище с хатою и будовлею и гумно часть третую, з ниветъ, дубровами, сѣножатми вутчицкими намъ належную, въ грунтѣ гуньковскомъ третую часть, въ пушкаревскомъ островѣ третую часть въ грунтѣ решинскомъ шестую часть и т. д. Но въ 1780 г. сябръ продаетъ, напр, только часть своего „уступа“: „часть по предкамъ при д. Козлахъ въ полѣ пахотномъ и въ бору, кромѣ дерева бортного и сѣножатей“; въ 1736 году три сводныя семьи продаютъ „въ половинѣ пущи [= lesa] кротинской двѣ части свои«; въ 1744 году двѣ сводныя семьи уступаютъ изъ части грунту въ съ с. Неданчичахъ лишь одну ниву . . .

Но то не была абсолютная, неограниченная свобода отчужденія. Не только продажи въ постороннія руки, номинально родственныя, но и между сябрами, между „родоправнаго состоянія людьми“, подлежали тѣмъ же ограниченіямъ, какъ и продажи родоваго имущества. Для совершенія купчей требовалось согласіе сябровъ. Они должны быть „всегда и добре того (т. е. продажи) свѣдоми“; имъ объявлялось о продаже на ихъ сходѣ, „зебраню“, ихъ присутствіе при отчужденіи — обязательно: фраза — „при бытности сябровъ“ — общеупотребительна въ купчихъ . . .

Разсмотрѣнное право лишь участія или „уступа“ въ сябринныхъ угодьяхъ, право пользованія идеальной долей въ нихъ, долей, свободно отчуждаемой и въ цѣломъ, и въ частяхъ, было тѣсно связано съ другимъ явленіемъ, съ другою характерною чертою сябриннаго землевладѣнія. Я разумѣю тѣ *передѣлы*, которые совершались въ сябринныхъ, нераздѣльныхъ земляхъ, передѣлы „вутчицкихъ сябринныхъ частей“ или паекъ.

Мы не знаемъ, былъ ли передѣлъ паекъ исконною чертою сябриннаго землевладѣнія или онъ развился въ болѣе позднее время . . .

За то относительно XVIII в. имѣется рядъ фактовъ, не оставляющихъ на счетъ существованія передѣла и мѣста сомнѣнію.

Передѣлъ этотъ происходилъ „на зебраню“ всѣхъ сябровъ, какъ то видно изъ акта 1705 г., гдѣ одинъ изъ сябровъ заявляетъ, что часть его въ грунтѣ антоновскомъ, шибирановскомъ и гирманскомъ, „таковая же, яко и другимъ сябрамъ“, „принужена суть подчасъ зебраня всѣхъ сябровъ“ . . . 1716 . . . сябры учиняютъ „подѣлъ“ однодо изъ сябринныхъ угодій, „сѣножати Ястребницы“ на пан. Они выдѣляютъ 17 паевъ, которые распредѣляются между 17 сябрами; оставшуюся отъ паевъ часть сѣнокоса даютъ семейной группѣ, состоящей изъ 4 семей. „Имъ отрубомъ (v celosti) дали, гдѣ они сами схотели“, гласитъ актъ, и это фактъ, встрѣчающій себѣ полную параллель съ тѣмъ, который намъ уже извѣстенъ изъ дѣла 1552 года. Въ другомъ актѣ отъ 1733 года мы встрѣчаемъ косвенное указаніе на совершенно такое же явленіе. Жители грабовскіе, подданные троицкаго черниговскаго монастыря, заявляютъ, что »въ прошлихъ де старихъ годѣхъ . . . предки ихъ имѣли обще грунта въ околичности грабовской найдуючись съ угодьями, съ дворами, полями пахотними и не пахотними, борами, лѣсами, дубровами, сѣножатми . . . „которыя всѣ части „обще“ продали монастырю . . .

Каковы же были эти передѣлы? Были ли они періодическими или ежегодными? Категорически отвѣтить на этотъ вопросъ мы не беремся. У насъ нѣтъ данныхъ для всѣхъ мѣстностей нашего района. Но изъ нѣкоторыхъ документовъ видно, что они были ежегодными . . .

Brillantně psaný článek Lučického omračil socialní historiky tak důkladně, že do dnes nevědí, co si počíti s těmito kozáky ukrajinskými; vždyť velezádruhy tak kolosální, »сводной семьи«, »Familiengemeinschaftu«, »Familiengenossenschaftu« přímo nekonečného, učený svět ještě neviděl! Sám Lučickij neví si rady:

Спрашивается теперь, каковъ же былъ *размѣръ* той идеальной доли пользованія, которая принадлежала каждому изъ членовъ „сяброства“? Вопросъ — капитальный, но представляющій крайнія трудности для рѣшенія. Трудности эти заключаются въ томъ, что въ румянцевской описи, въ вѣдомостяхъ селъ и деревень, лишь отмѣчается въ самыхъ общихъ чертахъ фактъ пользованія въ общихъ угодьяхъ, безъ всякаго обозначенія дѣйствительнаго размѣра его . . .

Klíč k celému tajemství sjabrovskému že spočívá v poměru a rozměru plošném, ve věci za potomstvenné dědičnosti zcela vedlejší? Nikoli! Ne kolik desjatin půdy ten onen držel, ale jak hospodařil,

to jest ten вопросъ капитальный, leč r. 1896 nikterak ne představující krajnía trudnosti pro řešení, ježto jej dokonale rozřešil šest let dříve Sergějevič[102]) a to na základě materialu, jejž snesl sám Lučickij[103]). Sergějevič vykládá:

У казаковъ и посполитыхъ лѣваго берега Днѣпра были пахатныя земли и сѣнокосы, принадлежавшіе имъ на правѣ частной собственности. Они называются „отчизными и дѣдзными грунтами, предковскими нивами, своими власными землями и водами“ (ставками, стр. 26. 127. 128. и др.).

Этимъ освоеннымъ землямъ и водамъ противополагаются „вольныя, свободныя степи“ принадлежавшія цѣлому обществу казаковъ и посполитыхъ. Отдѣльные члены общества пользуются степями, по ихъ обилію, безраздѣльно.

Можно думать, что такое безраздѣльное пользованіе свободной степью предшествовало освоеніе земель въ частную собственность; освоеніе явилось, какъ результатъ наслѣдственнаго пользованія землей въ однихъ и въ тѣхъ-же мѣстахъ.

Еще во 2-й половинѣ XVIII вѣка были села, жители которыхъ еще не имѣли частной собственности а пользовались общественными землями безъ раздѣла.

Горошинское сотенное правленіе на вопросъ . . . сколько за каждымъ казакомъ и посполитымъ состоитъ собственной его пахатной и сѣнокосной земли, отвѣчало:

»*Въ сотнѣ же Горошинской, при селѣ Буромцѣ поле пахатное, тамъ же вмѣстѣ зъ окимъ и сѣнокосное, по древнему тамо установленію, обще всѣми жителями, казаками и посполитыми ранговыми господина полковника Лубенского . . употребляется, сколько кому якого лѣта къ паханію и сѣнокосу надобность укажетъ, и гдѣ кто себѣ застигнетъ, тамо оретъ либо коситъ а собственнаго нѣ якого не имѣется.*«[104])

Слова: „гдѣ кто себѣ застигнетъ, тамо оретъ либо коситъ, а собственнаго нѣ якого не имѣется« такъ и напрашиваются на сравненіе съ свидѣтельствомъ Цезаря о Суэвахъ: sed privati ac separati agri apud eos nihil est. Stejně bylo za stara v Srbsku a ještě do nedávna v západním Bulharsku i v Uhrách (srovnej shora str. 25 sq. a 47 sq.).

Также безраздѣльно пользуются свободной степью и посполитые мѣстечка Песчанаго:

»*По природѣ нашей, будучи мы посполитые, и живучи въ мѣстечку Пѣщанномъ подъ ратушею, равно какъ въ давнину и предки наши, обще съ казаками, жителями Пѣщанскими, въ свободномъ къ мѣстечку . . . принадлежащемъ степку сѣнокосомъ и пахапіемъ хлѣба довольствовались вообще, безпрепятственно и безобидно, одинъ передъ другимъ, на перемѣнныхъ мѣстахъ, гдѣ кто пожелалъ . . .*«[105])

Это пользованіе вольной степью называется въ актахъ пользованіемъ »вообще«. Но изъ приведенныхъ мѣстъ надо заключить, что это не есть какой-либо видъ общиннаго пользованія; **ето индивидуальное пользованіе** [Výborně!]. Земли такъ еще много, что каждый можетъ косить и пахать, гдѣ и сколько ему нужно. Право-же собственности на вольную степь принадлежитъ цѣлой общинѣ, которая можетъ ее и отчуждать въ частную собственность. Въ матеріалахъ есть указанія на передачу вольныхъ земель отдѣльнымъ лицамъ „въ вѣчность съ дѣтьми и потомками“ (стр. 130, 133), есть и акты отчужденія такихъ „власныхъ земель« (кѣмъ-либо уже освоенныхъ) отдѣльными лицами.

---

[102]) В. Сергѣевичъ, Русс. юр. древности. I. С.-Петербургъ, 1890 str. 222 sqq.

[103]) И. Лучицкій, Сборникъ матеріаловъ для исторіи общины и общественныхъ земель въ лѣвобережной Украйнѣ XVIII. вѣка. Кіевъ 1884.

[104]) Лучицкій, Сборникъ, str. 166, r. 1766.

[105]) Ibid. str. 202, r. 1767.

Освоеніе въ частную собственность вольной, не обороной земли происходитъ и помимо воли общины. Отдѣльныя лица, занимая постоянно одни и тѣ-же участки,[106]) этимъ самымъ выводятъ ихъ изъ безраздѣльнаго пользованія членовъ общины; а въ слѣдующихъ покольніяхъ они становятся уже частною собственностью дѣтей заимщиковъ. Въ знакъ освоенія такіе участки окапываются ровомъ. Въ силу такой заимки отцомъ казаковъ Панфиленковъ Андрейченковой балки, сыновья Панфиленки, считаютъ уже себя собственниками балки, предъявляютъ искъ къ сотнику Гулаку, который порубилъ въ ихъ дуброве лѣсъ, и выигрываютъ дѣло.

Вотъ нѣсколько характерныхъ показаній свидѣтелей по этому дѣлу:

»*Прокопъ Гелевера, Петро Вакуленко, Никита Больлой показали: Зазнаютъ де они за давныхъ годовъ, что . . . около балки Андрейченковой поле лико и нераранное было, на которомъ полѣ житель виполскій, Кирило Афѣщеренко чрезъ 12 лѣтъ пасъ мирское стадо. Когда-же тое поле обиватель облогомъ (цѣлиною) на проса началы подниматъ, то на полковника переяславскою, Стефана Томару, тимо по горѣ десятина собиралась; а посль того, когда десятина собиратись на ею, полковника, не стала, то отецъ Панфѣленковъ въ той балки становилъ ичолы, и около той балки подъ горе поля болше двохъ недель сталъ своить и боронить, а почему боронилъ, они [svědkové] того не вѣдаютъ. И въ томъ бороненіи . . . поля нѣ отъ кого ему за обивателей . . . препятствія не чинено«. „Павло Зюнниченко по зсилки истцовъ показалъ: Будетъ де тому годовъ за 20, какъ онъ . . . въ отца Панфиленковъ ходилъ въ илуга и оборовалъ дубнякъ на поль . . ., якой дубнякъ билъ давнего времени окопанъ ровомъ . . .; а покамистъ тотъ дубнякъ оборанъ не билъ, то въ ономъ дубняку волно было кому хотя рубатъ. Когда же отцемъ Панфиленковъ тотъ дубнякъ оборанъ и сталъ тамо пасѣкою сидѣтъ, то отъ тѣхъ поръ отецъ ихъ . . . заборонилъ и рубатъ въ ономъ никого не допустилъ. И того же времени онъ, Зюнниченко, по узъ тотъ же дубнякъ отцу Панфиленкову облогомъ на просо оралъ дней за 3 или болше, того, за давностью, не упомнитъ«.*

А вотъ и начало резолюціи . . полковой канцеляріи:

»*А понеже, какъ за дѣла видимо, что отвѣтчикъ, сотникъ Гулакъ, въ противность указовъ и правъ малороссійскихъ . . . истцамъ во владѣніи грунтовъ, отцемъ и дѣдомъ ихъ, истцовъ, и ими наслѣдственно владѣемыхъ, самоизволно обиду въ виораніи истцовою поля и порубѣ гая, присовокупляя то себѣ ко владѣнію приключисъ напрасно, и виняя себя тимъ, якоби онъ поле ипоралъ и гай порубалъ не истцовъ, Панфиленковъ, но волное, гдѣ всякому обивателю поля пахать и лѣсъ рубать невозбранно . . .*« (No. XX, годъ 1745).

Такимъ образомъ, судъ призналъ, что заимка, сдѣланная отцомъ Панфиленковъ, обратила вольное поле, гдѣ всякому обывателю было не возбранно пахать и лѣсъ рубить, въ частную собственность его и его сыновей.

. . . Владѣли члены общины безраздѣльно, распахивая то тамъ, то здѣсь **(переложная система)** въ предѣлахъ нѣкоторой, приблизительно сохой, косой и топоромъ опредѣленной мѣстности, они и признавались ея собственниками. Но если кто-нибудь изъ нихъ усаживался на опредѣленномъ участкѣ „за особь“, онъ тѣмъ самымъ исключалъ этотъ участокъ изъ пользованія другихъ и освоялъ его себѣ.

Переложная система,[107]) ladový způsob zemědělský, toť rozluštění Sergějevičovo pohádky Lučického.

[106]) Tohoto terminu bych na místě Sergějevičově zde byl neužil; to není участокъ v běžném, »mirovém« slova smyslu, ježto zde se míní zabraný kus divočiny libovolného rozsahu!

[107]) Перелогъ s naším přílohem [=úhorem] věcně se nekryje, značе asi tolik co naše lado.

Ladový způsob zemědělský rovněž předpokládají téměř všechny citáty, na jichž základě vykouzlil Lučickij vidinu maloruských сводныхъ семей, Familiengemeinschaftu, Familiengenossenschaftu, совмѣстнаго пользованія группы семей, gemeinsamer Nutzniessung einer ganzen Familiengruppe.

Čeho se týkají citáty Lučického? Ponejvíce lesův, luk a pastvin; jen tu a tam kmitne se — v popise faktického stavu roku toho — role. Lesy a pastviny vzdorují i na západě evropském rozdělu nejdéle, a kde obec má vůbec občinu, tam jest to les a pastvisko! K čemu to bylo i v Ukrajině? Přec ne, aby divoké včely měly zabezpečenu pastvu, ty si ji najdou samy; byl to tedy dobytek! Ukrajinci živili se totiž hlavně chovem dobytka a orba byla jim věcí vedlejší.

Potřebovali tudíž mnoho lesa k pastvě a mnoho senokosů na zimní krmení; na osev jim stačil malý kus země, zprvu každý rok kus jiný, ježto hned po prvé sklizni půda stepní zarůstá bujnou travou a půda lesní, nedbale tříbená, podrostem. Dokud bylo panenské půdy nadbytek, Ukrajinec nebyl tak zpozdilý, aby se pečlivějším tříbením zbytečně dřel.

Půda, o níž jednají citáty, jest půda bojarská, tedy panská, nabytá privilejemi; jest to půda lesní a převahou lesem zůstala vždy. Ti, jimž náležela, nebyli žádná »сводная семья«, »Familiengemeinschaft, tím méně »Familiengenossenschaft«, »владѣющи общею землею«, »gemeinsamen Grundbesitz«, ježto půda byla děditelna potomstvenno: jeden syn bratra jednoho držel a vždy držel faktický, realně tolik, co dvacet synů bratra druhého. A každý měl podíl — opakuji — realný; že ne trvalý, to na vlastnictví samém, jakožto individualném, nemění nic, pranic. Každý přesně věděl, mnoholi mu náleží a dle toho mu bylo ročně z půdy realně vykazováno,[108]) jinak se dobře znalo, kolik dobytka smí kdo na pastvu vyháněti. Sjabrové společně nechlebili, živi jsouce tu a tam v malých zádružkách: kdesi na Poltavsku nalezli na jednom dvoře tři bratry ženaté, čtvrtého svobodného a macechu, která byla hlavou rodiny, jak se u otce a matky, třeba nevlastní, rozumí samo sebou (V jedné závěti z r. 1685 stojí: Жона моя маетъ быти панею и всѣмъ домомъ радити. Ibidem Nr. 1, str. 76. pozn.). Z ženatých měl z pravidla každý svůj zvláštní dobytek, jehož počet patrně odpovídal podílu na pozemcích, jaký každému náležel osobně. — Jinde zas žili, na Masłovském dvoře, strýc s dvěma bratrovci (syny různých bratrů), vše majíce společno; jinde chlebili čtyři bratří ženatí a pátý neženatý společně,[109]) toť vše!

[108]) 1705 jeden sjabr prohlašuje, že část jeho na pozemcích „таковая же, яко и другимъ сябрамъ“, „присужена ему подчасъ зебраня всѣхъ сябровъ“. (Lučickij v »Сѣв. Вѣстникѣ« 1889, No. 2, str. 43).

[109]) Ibid. No. 1. str. 76.

Не рѣдки дворы, míní prof. Lučickij, въ которыхъ мы насчитываемъ по 3, 4, 5, 6, 7 и болѣе семей, семей, состоявшихъ не только изъ родныхъ братьевъ, но и братьевъ двоюродныхъ (bratranců), братанчей (bratrovců), дядей (ujců), тетокъ, племянниковъ, зятьевъ, деверей (švakrů) и т. д. (ibid. Nr. 1 str. 77).

To se náramně krásně čte, ale správné to není; žijí-li v jednom domě dva bratří, v druhém dva bratranci, v třetím tetka s bratrovcem atd., tož pro Bůh nelze z toho skonfundovati uvedené tvrzení! Dlužno o každém jednotlivém případě, o každém domě zvláště udati, kdo v něm jsou a v jakém vzájemném svazku příbuzenském, jinak jest údaj klamný, ba záludný. Žije-li na př. na dvoře otec s dvěma syny a zetěm a každý z těch má jen i po jednom synu, pak jsou tu: bratranci, bratrovci, ujci, tety, zeť, švakr a přec jest to všechno rodina jediná, ježto společný otec žije!

K řádnému hospodaření na dvoře jest třeba aspoň dvou mužů dospělých; a ježto není koho, jehož by najal, aneb nemá, zač by mu platil, tož ten, kdož dospělého syna nemá, neb dokud mu nedorostl, chlebí s bratrem, neb bratrovcem a p., neb si přibere — jak by Jihoslovan řekl — skupnika, který, stejně jedinák, by sám o sobě na svém vlastním rovněž nestačil.[110])

Hlavní práce hospodářská jest tu pasení v lesích i pasekách a shromažďování píce na zimu. Lesů, pastvisk a senokosů při málo pokročilém způsobu hospodaření na drobno trvale dělit nelze, ježto úroda trávy jest nestejna, nejista, zahynuli by postupně všichni; a co pravili 1277 maďarští castrenses de villa Mogorey: ... se super sua propria terra non posse commorari, si .... comes Johannes suam terram separaret ab eisdem (srovnej shora str. 49), sami o sobě, to má platnost všeobecnou, a též i na Malé Rusi.

Leč ani polí nebylo lze dělit na trvalo, ježto žádných tu ještě nebylo, nýbrž pouhé krčeviny, třebeše, jitra, žďáry, lazy, neb jak se jim říkalo jinak, vždy a d h o c z lesa[111]) neb stepi[112]) sdělávané a pak zas opouštěné.

[110]) Na př. 1706: „Я, Лукашъ Дмитренко, обиватель села Козиць, вѣдомо чиню, иж ъ усмотрѣвши по собѣ человѣка, а звлаща сродка (příbuzného) своего, а бывши одиноким человѣкомъ въ господарству, пріймую до третяй части во всякомъ въ грунтѣ, въ полѣ, въ сѣножатяхъ, въ горожахъ, въ дворѣ, въ товарѣ и во всякомъ набытку, на имя Никиту Головенка, обивателя козловскаго, а потом во всем нашомъ набитку, въ товарѣ рогатомъ, яко тож въ коняхъ и дробинѣ а въ хлѣбѣ совокупно жити ... не токмо намъ ... але и дѣтемъ нашимъ, обосталне моимъ ... такъ теж и Никитиним ъ". Poměr, jaký tu nastal mezi Dmitrenkem a Golovenkem, definován jest v obdobné listině z r. 1687 slovy ... мѣю собѣ братерство названное не Федоромъ Гиренкомъ ... (ibid., No. 1, str. 87—88). Podobně jsme shledali v Srbsku: r. 1835 ... да га је Дамјан ... у братство узео ... (viz shora str. 10. pozn. 15. a str. 11). Komu by horká krev nedala a on z věcné i slovné shody mezi »braterstvem« a srbským »bratstvem« chtěl odvozovati zdroj staroslovanský, oběma společný, ten se ochladiž shodou mezi čl. 70 (49) Dušanova zákonníka a jedním odstavcem ve westgötalagen (viz shora str. 42)!

Za podmínek zemědělstvu obzvláště příznivých, na př. hned kolem sedlisk, aneb když vzrůstem obyvatelstva půda stávala se vzácnější, pole hned pak již nezaniká v pustině po sklizni prvé,[113]) a tak zvolna stávají se jednotlivé, nejúrodnější části polstvem stálým a připravuje se možnost konečného r o z d ě l e n í polstva na trvalo.

O n ě j a k é m k o m m u n i s m u p o z e m k o v é m a o n ě j a k é m r o d o v é m c h l e b e n í s p o l e č n é m n e l z e t u m l u v i t i.

Lučickij přehlédl, že dlužno především zápisy podrobiti analysi po stránce z e m ě d ě l s k é, i namáhal se podati юридическое опредѣленіе (I, str. 72.), právnickou definici předmětu dříve, než poznal v ě č n o u jeho podstatu.

* * *

Víra v staroslovanský kommunism rodový činí největší potíže h i s t o r i i p o l s k é, kde nic není, nač by se dal navázati. My jsme měli — ach měli! — aspoň ten Rukopis Zelenohorský — ale Polákům jest

[111]) 1698: ... сябри (5 rodin) маючи едностайне и нераздѣлно въ о с т р о в е (= v lese!) ... часть грунту своего власного ... (ibid. Nr. 2, str. 40).

1747: x. y. prodává „сѣножати, озеро, селидбу, боръ и з землею и деревомъ бортнымъ и зо всѣми угодями, что въ той ч а с т и на мене належитъ отъ сборовъ" (ibid.).

1757: dva bratří prodávají „боръ и въ ономъ бору вотчина: поле пахатное, лугъ, сѣножати a t. d. (ib. I. 87). Tedy tito dva bratři měli 1757 sami pro s e b e pole orné, ve s v é m l e s e, tudíž s polstvem druhých příbuzných n e s o u v i s l é; leč tím ovšem není řečeno, že pole toto i na dále polem zůstane, nýbrž zde se prostě vypočítává faktický stav z r. 1757! Celý způsob zemědělský popisuje listina z r.

1703: „мѣючи грунтъ ... по половинѣ, якъ ся в собѣ маетъ, з лѣсами, полями пахатними и не пахатними, з зарослями, деревомъ бортнимъ ..., з сѣножатми, плецамъ осѣдлими, з огородами и всѣми принадлежностями ..." (ibid. II, str. 40.) Zde vytčen celý postup: z hruba vytříbený kus lesa se zaseje, po sklizni jest úhorem, který časem zaroste a zdivočí.

[112]) Viz shora, str. 59., ve vývodech Sergějevičových, zprávy z r. 1766, 1767 dle Lučického Сборника str. 166, 202.

[113]) 1781: prodává kozák Golod . . во всѣхъ трехъ змѣнахъ поле пахатное, котораго ограничить невозможно ... и во всѣхъ сѣнокосахъ на меня во всемъ спадаючую отъ казаковъ Евтуховъ, и въ лузѣ третяя часть. (ib. II 39).

Půda orná byla tu na třech různých místech a na nich střídavě bylo seto, proto, aby ty ostatní »změny« věnovány byly ten rok zcela senokosu a pastvě, a dobytek aby osev nespásl. Slova: котораго ограничить невозможно svědčí, že ty tři »změny« neznamenají naše tři obůry, zvůry, strany, v trojobůrném systemu (Dreifelderwirthschaft); o b ů r jest kus půdy pevně vymezený a c e l ý buď jest sdělán, neb leží úhorem, kdežto zde i uvnitř každé z těch tří »změn« hospodařeno bylo extensivně, po částicích, jako jsme již seznali ze zápisu z r. 1767: ... мы ... стенку сѣнокосомъ и паханіемъ хлѣба довольствовались вообще ... на п е р е м ѣ н н ы х ъ м ѣ с т а х ъ, гдѣ кто пожелалъ (Сергѣевичъ, l. c. str. 223.). Stejné poměry v západním Bulharsku seznali jsme na str. 25 sqq.

spokojiti se drobty jako: Russota cum filiis et fratribus.[114]) Poláci jsou tudíž odkázáni k reflexím per analogiam, podle vzorů jihoslovanských a českých, za něž ovšem nejsou zodpovědni oni. Této cestě žádný Polák, jenž onen stav předpokládá jakožto prvotný, vyhnouti se nemohl, jí kráčí nejnověji Balzer contra Piekosiński.

Piekosińskému náleží zásluha veliká, že prvý z historiků polských vybájenou wspólność majątkową rodów zahodil a vedle toho, nedav se neúspěchy Szainochovými[115]) zastrašiti, vznik dvojvrstevnosti národa polského — szlachta a chłopi — nějak hleděl vysvětliti.[116])

Slované polští, »Lechici«, nalezli na své pouti — odkud, jest věc vedlejší; já proto Piekosińského za slovo chytati nemíním! — kraj mezi Vislou a Odrou prý »zupełnie pusty i bezludny« (5). Lechici osiedlali się w nowej swej ojczyźnie swobodnie . . . nie gromadzili się po miastach, lecz każda rodzina zakładała sobie osobno swoją wiejską osadę . . . daleko jedna od drugiej, tak daleko, ile potrzeba było, aby bydło jednego osadnika mogło się paść swobodnie nie stykając się i niemięszając z bydłem sąsiada. Obszar zajęty w ten sposób przez każdego praojczyca, odpowiadał całkowicie jego potrzebom gospodarskim . . .; gdzie się bydło sąsiadów z sobą spotykać zaczęło, tam poczęły się wytwarzać granice pierwotnych stanów czyli dziedzin czyli osiedlisk . . . Gdzie osiedlili się Dalech, tam sąsiedzi nazywali tę jego osiadłość albo Dalechów [stan] albo Dalechowa [dziedzina], albo Dalechowo [siodło], albo Dalechowy [syny] (str. 6)... Drugą kategoryę stanowią wsi biorące swe nazwy również od imion osobowych własnych lecz zaopatrzone końcówką patronimiczną na -ice, n. p. Dalechowice, Bolechowice i t. p. Jaka może zachodzić różnica [rozdíl] między Dalechowem a Dalechowicami..., jakie były powody, że sąsiedzi nazwali jeden stan Dalecha Dalechowem a drugi Dalechowicami, odpowiedź stanowcza, któraby nie zawierała w sobie żadnej wątpliwości, jest narazie prawie niemożebna i tylko możemy stawiać przypuszczenie na zasadzie charakteru patronimicznego końcówki ice . . ., z czegoby można wnosić, że dopóki żył ojczyc Dalech, sąsiedzi nazywali stan jego Dalechowem, lecz gdy umarł a miejsce jego zajęli jego potomkowie..., mianowicie Dalechowici, to ów stan Dalechów poczęto odtąd nazywać zgodnie z rzeczywistym stanem rzeczy Dalechowicami (str. 7). Ale gdyby to przypuszczenie było trafnem, to właściwie wszystkie wsi noszące dziś nazwy z końcówkami dzierżawczemi, powinny nosić nazwy patronimiczne, gdyż wszyscy ojczyce dawno już pomarli a miejsce ich zajęli ich potomkowie czyli — ice... Tymczasem statystyka wykazuje, że wsi patronimiczne są stosunkowo dość rzadkie, że są okolice, w których ich prawie wcale nie ma, i że ich liczba ogólna wynosi zaledwie około 3100 [místních jmén na -ów, owa, owo a -in, ina, ino, napočetl Piekosiński přes 7700, str. 4] . . . Ja jestem zdania, że w prawdzie niekiedy, jak to zresztą źródła historyczne średniowieczne wskazują, wieś nosząca pierwotnie nazwę o końcówce dzierżawczej, zmieniała takową po śmierci ojczyca na nazwę o końcówce patronimicznej i z Dalechowa tworzyły się Dalechowice, lecz że główny zrąb wsi o nazwach

[114]) To prý je zbytek »rodu«! Ti ostatní patrně — umřeli.

[115]) Szainocha Karol, Lechicki początek Polski. We Lwowie 1858.

[116]) Piekosiński Franciszek, Ludność wieśniacza w Polsce w dobie piastowskiej. W Krakowie 1896. 8°, 151 stran. Osobne odbicie z tomu I. Studyów, rozpraw i materyałów z dziedziny historyi polskiej i prawa polskiego. W Krakowie 1897.

patronimicznych powstawał w ten sposób, jeśli już w chwili pierwotnego osadnictwa nie żył stary ojczyc a stan czyli dziedzinę czyli siodło zakładali sobie już odrazu jego potomkowie zwłaszeza synowie, t. j. jeśli stary Dalech umarł podczas wędrowki z Azyi do Europy, a do nowej ojczyzny zdołali przyjść tylko jego synowie Dalechowice i tu sobie wspólnie jeden stan czyli jednę wspólną dziedzinę założyli. Taki stan, taką dziedzinę zwali sąsiedzi odrazu Dalechowicami . . .« (8).[117])

Těchto výsledků došel Piekosiński řadou syllogismů, cestou čiře spekulativnou a předpokládaje věc nemožnou: že pod čas wędrowki přešla část národa z živubytí pojedinného v spólność a to z příčiny sociologicky malicherné, dle toho, zdali otec cestou zemřel či nezemřel.

Gdy bowiem wedle wszelkiego prawdopodobieństwa pierwotni Lechici przedstawiali tylko jednę i jedynę klasę w ówczesnej społeczności, gdy byli ludźmi zupełnie swobodnymi i co do osobistej swej wolności niczem nieograniczonymi, gdy nadto posiadają na nieograniczoną własność ziemię, którą swobodnie zawłaszczać mogą, o ile takowa już przez innych współbraci zawłaszczoną nie jest, gdy zatem przedstawiają się oni jako obywatele kraju w całem tego słowa znaczeniu, to jakiż związek może zachodzić między nimi a wieśniakiem z doby piastowskiej, ograniczonym w wysokim stopniu tak co do osobistej swej wolności jako i co do posiadanej przez siebie ziemi? A jednak ten uciśniony w każdym kierunku wieśniak nasz z doby piastowskiej, to w prostej linii potomek owego swobodnego Lechity z doby župańskiej.

[117]) Theorie tato neobstojí již ani vůči známé listině slezské: 1306 . . . Lucas, filius quondam Domizlai prodává de hereditate . . . Lucaschowicz dicta, que olim Domslawicz vocabatur (Cod. dipl. Silesiae IV., str. 5). Místo aby, dle theorie Piekosińského, teprv za dob Domislavce Lukášových slula osada Domislawice a před tím Domislaw, sluje naproti tomu Lukaszewice a před tím slula Domislawice, a ještě dříve, za otce Domislavova, slula patrně zcela jinak. (Srovnej s tím, co jsme shora na str. 33. pozn. 61. uvedli o nestálosti patronymik jihoslovanských).

Tolik o jménech samých. S tvary jmen jest nejinak, jak svědčí místopis jihočeský.

»Registrum bonorum Rosenbergicorum anno MCCCLXXIX. compilatum (vyd. J. Truhlář v Pojednáních kr. č. spol. nauk VI. 10. tř. pro fil. děj. a fil. č. 5. V Praze 1880) uvádí řadu osad panství Rosenberského v singularu: Drochov (č. 30), Mikulov (33), Mladoňov (36), Certlov (70), Velencov (73); jména tato převzata jsou z registra staršího, ze stol. XIII., a roku 1379, kdy sděláno Truhlářovo »Registrum«, nebyla již lidem užívána, jak vysvítá ze seznamu lesů, ad hoc, na místě samém r. 1373 pořízeného (čís. 234), kde se uvádí Silva . . . sub Welenczowicz: osada tudíž, která slula v stol. XIII. Welenczow, nazývala se r. 1373 Welenczowiczie; od stol. XV. slove Bělenče (zkažené z: Welencze). Ostatní uvedené osady slovou od stejné doby: Drochy, Mikuly, Mladoně, Cartle Mikulow-Mikuly sluly však ve XIV. stol. jistě Mikulovice, jak svědčí německé jich jméno Migolz. Dnešní Šeměry sluly 1373 Šeměřice (silva Semy[e]rziczky, č. 234) a před tím jistě Šeměrov, jak dokazuje starý název německý: Schemersdorf (z: Šeměrsdorf). Dobrkov (Palacký, Popis král. Českého. W Praze 1848, str. 325) jest nejstarší název vesnice zvané vulgo Dobrky; leč německý název: Turkowitz (shodný s listinným údajem z r. 1343: villa Doberkowicz) dokazuje, že slula kdysi Dobrkovice.

Koncovky: -ov, -ice, -y nedokazují tudíž pranic.

Zdaje się, że w dziejach naszych pierwotnych, mianowicie w chwili pojawienia się u nas władzy książęcej, co mogło nastąpić na samym początku IX. lub na samym schyłku VIII. wieku, zaszedł jakiś fakt niezwykłej doniosłości, który wywołał zupełny przewrot w ówczesnem naszem społeczeństwie i wolnych obywateli prabylców Lechitów zdegradował do rzędu uciśnionych i ograniczonych wieśniaków. Jaki to był ten fakt, nie wzpominają żadne z naszych źródeł historycznych średniowiecznych, a na istotę jego rzuca pewne światło ta okoliczność, iż równocześnie z poniżeniem wolnych Lechitów do klasy nieswobodnych wieśniaków, zjawiają się w społeczeństwie naszem średniowiecznem dwie nowe klasy społeczne przedniejsze, dawniejszemu ustrojowi społecznemu z doby żupańskiej zgoła nieznane, mianowicie liczna klasa półszlachty-włodyków czyli wojów i nieliczna klasa rycerstwa-szlachty . . . (9—10).

Tą katastrofą jest zdaniem mojem najazd nadłabskich Lechitów na Lechitów nadwiślańskich, dokonany prawdopodobnie na pocz. IX. lub też na samym schyłku VIII. wieku, przy którymto najeździe Lechici nadwiślańscy, żyjący rodami w gminowładnem (!) urządzeniu pod swymi starostami rodowymi, nieznający ani władzy książęcej, ani centralizacyi, ani siły zbrojnej, ani sztuki prowadzenia wojny [ejhle holubičí povaha staroslovanská!], ulegli z łatwością Lechitom nadłabskim, u których rycerstwo i sztuka prowadzenia wojny z powodu ciągłego sąsiedztwa i ciągłych utarczek z dwoma najwybitniejszymi podówczas narodami: Sasami i Skandynawami (duńskimi) w wysokim stopniu rozwiniętą była. — Podbici Lechici nadwiślańscy stali się jeńcami wojennymi wraz z posiadanemi przez siebie dziedzinami księcia-wojewody najezdczych Lechitów nadłabskich i w ten sposób stracili swoją wolność osobistą i własność posiadanych przez siebie dziedzin, któremi książę swobodnie rozporządzać mógł . . .« (18—19).

Kde vězí základný omyl, kterým celý tento, jinak genialný vývod padá?: ve víře, że pierwotni Lechici przedstawiali tylko jednę i jedyną klasę w ówczesnej społeczności!

Piekosińským vším právem zahozeného kommunismu staroslovanského ujal se s velikou horlivostí Balzer.[118])

U Słowian południowych utrzymywała się aż do najnowszych czasów nie tylko w pierwotnej niemal sile, organizacya rodowa. ale i wspólna własność (vlastnictví) rodów; co do Czech najnowsze badania bardzo silny kładą nacisk na wspólność majątkową rodów, jako pierwotny przejaw urządzeń gospodarczych[119]); wątpliwy, i tyle uczonym kłopotu przysparzający wyraz *ogniszczanin* Prawdy Ruskiej wytłómaczono ostatecznie jako: należący do (wspólnego) ogniska (rodowego), przyczem dawna teorya o współwłasności gmin ruskich jako jednostek terytoryalnych należy już do historyi, natomiast teorya o rodowem ich zasiedleniu i rodowej współwłasności wykazuje poważnych zwolenników. Dlaczegoż w Polsce stosunki własnościowe mamy koniecznie zaczynać od razu od własności indywidualnej? . . . (str. 12) . . . geneza [całego społeczeństwa i państwa polskiego] da się wyjaśnić bez przyjęcia hypotezy najazdu, a owszem przez powolną, prawidłową ewolucyą stosunków pierwotnych; . . . rycerstwo polskie wyprowadzić należy z tego samego źródła, co i ludność wieśniaczą, skąd wniosek, że widoczne w późniejszem prawie tegoż rycerstwa zabytki pierwotnej organizacyi majątkowych wspólnot rodowych mogą też

[118]) Balzer, Oswald, Rewizya teoryi o pierwotnem osadnictwie w Polsce. Lwów 1898, 47 str. Odbitka z Kwartalnika Historycznego XII.

[119]) Balzer míní tu vývody Lippertovy, v nichž se mu velmi zalíbilo.

służyć za świadectwo istnienia analogicznych urządzeń u pierwotnych zasiedleńców polskich (str. 15.).

S dovolením, odkaz na »wspólność majątkową rodów« u Jihoslovanů a Čechů jest dnes již bezpředmětný; jihoslovanská padla Novakovićem, česká zároveň s Rukopisem Zelenohorským klaté paměti. A že ogniščanin Ruské Pravdy náleží k »společnému« jakémus ohnisku »rodovému«, kde toho jsou doklady? Vždyť to nedává ani smyslu, ježto každý člověk náležel k nějakému »rodu«! V Pravdě Ruské, rukopise akademickém, 32, stojí: А въ (о)гнищанинѣ и въ тивуницѣ и въ мечници ·ВІ· гривънѣ. V rukopise Trojickém: О княжи мужѣ. Аже въ княжи отроци или въ конюсѣ, или въ поварѣ: то ·М· гривенъ. А за тивунъ, за огнищный и за конюшии: то ·П· гривенъ. А въ сельскомь тивунѣ княжѣ, или въ ратаинѣмь, то ·ВІ· гривенъ . . . (Тр. 9—11)[120])

Zde zřejmě náleží ogniščanin ke dvoru knížecímu, jest to patrně nějaký úředník či zřízenec, který má co činiti s knížecím ohništěm.

Další důvody Balzerovy jsou:

»Wyniki, do jakich doszła najnowsza nauka etnologii i porównawczej historyi prawa, wykazują, że ludy pierwotne organizują się rodami, i że rody wspólnemi siłami podejmują pracę gospodarczą. W przeważnej części rzecz taka staje się prostą koniecznością: w ciężkiej walce z nieużytą zrazu przyrodą, której wydrzeć należy środki utrzymania, siły jednostki, a chociażby i najbliższej jego rodziny (jej dzieci), zazwyczaj nie wystarczają« (str. 8.).

S dovolením, etnologie neučí, že v dobách prvotných rody wspólnemi siłami podejmują pracę gospodarczą, ve smysle totiž wspólności majątkowej, nýbrž učí pravému opaku: individualismu; názor o těžkém zápase primitivného zemědělce s přírodou jest názor nesprávný; nebyloť prvotné zemědělství těžké, nýbrž lehounké, povrchní: vyžďářit kus lesa, nechat vězet kde který kámen a kořen, zasít neb zasázet do popelu zrno a sužezat zralé klasy, to prosím ještě neudřelo žádného, leností pověstného Urálce a neudřelo ani nikoho ze starých Poláků a Čechů.[121])

[120]) H. Jireček, Svod zákonův slovanských. V Praze 1880, str. 15, 18.

[121]) To Polákům vyložil již před jedenácti léty Rostafiński:

»Nowe niwy . . . i na paśnik wyrabiano w gajach. Zazwyczaj czyta się u postronnych i naszych historików, że to była praca ciężka, bo połączona z karczowaniem. Wyobrażenie to jest oparte na stosunkach XIX. wieku i zupełnie błędne. Nigdy człowiek nie zadaje sobie więcej trudu, niż go do tego zmusza konieczna potrzeba. Wycinanie lasu jest ciężką pracą, karczowanie jeszcze cięższą. Dokonywa się dziś obu dla tego, że ścięte drewno jest cennym przedmiotem handlu . . . W przedhistorycznych czasach . . . drewno nie ma żadnej wartości handlowej i karczowanie lasu nie miałoby żadnego celu, tem bardziej, że chociaż przy pozostałych pniakach uprawa roli jest cięższą . . .

W całej, przynajmniej północnej Europie, postępowano sobie wówczas w zupełnie odmienny sposób i to w taki, jaki się praktykuje dotąd nietylko w Małej Azyi i Algierze, ale i w Europie i znów nietylko w Rosyi, ale u nas w Galicyi, tam właśnie, gdzie drzewo nie ma żadnej handlowej wartości a więc wyjątkowo gdzieś na Beskidzie albo w okolicach Gorlic.

Tento důvod Balzerův tedy padá.

»Ponad wszystkie poprzednie wywody — za pierwotnem istnieniem gospodarczych wspólnot rodowych przemawiają dwa powszechnie znane i niewątpliwie poświadczone fakty.

Naprzód: utrzymujące się przez dłuższy czas w wiekach średnich prawo stryjców rodowych do udzielania przyzwolenia na pozbycie własności gruntowej w ręce osób obcych, w którego braku alienacya mogła być wzruszoną, jako też

Sposób ten polega na tem, że w jesieni odziera się z drzewa korę na całej wysokości pnia, a skoro las uschnie, podpala się go w następnym roku, i tak *popiołem użyźnioną ziemię* zasiewa się, lub zapuszcza na bujny paśnik. Na takich, jak je nazywano łazach, opieralo się gospodarstwo. A jeżeli w XII. stuleciu o cztery mile od Paryża rzeczywiście najpewniej w ten sposób gospodarowano, to jakże przypuścić nawet, żeby się u nas wcześniej mogło dziać inaczej ...« J. Rostafiński, Polska z czasów przedhistorycznych pod względem fizyjograficznym i gospodarskim (Rocznik zarządu akademii um. 1886. W Krakowie 1887, str. 138 sqq).

Leč Piekosiński výklad Rostafińského zamítá touto — pán mi račiž prominouti! — trochu dětinskou námitkou: ». . . jestem tego zdania, że wyczynianie u nas roli w prawieku drogą palenia usłych lasów nie dokonywało się nigdy. Ogień bowiem jest elementem, nad którym trudno bardzo a czasem wręcz niepodobna zapanować, gdy się rozwielmoży . . . cały kraj przedstawiał się jako jeden wielki szmat lasu, który zaźegłszy w jednym punkcie, nie można było przewidzieć, gdzie się ogień zatrzyma i czy nie obejmie całego nawet kraju, robiąc zupełne spustoszenie, tem bardziej, gdy ówcześni osiedleńcy czyli praojczyce nie znali ani sikawek, ani posiadali dość metalowych narzędzi do wycinania przesiek, aby postępowi pożaru tamę położyć. W takich więc warunkach nie mogło być absolutnie mowy o wypalaniu lasów w celu wyczyniania roli« (str. 95.). Takové nápady by se přec jen psáti neměly!

O hrůzách rozpoutaného ohně psal tuze krásně již starý Schiller; ale ještě mnohem staršímu Polákovi, Čechovi atd., atd. — zrovna jako do nedávna Urálcům, dokud jim to nezakázala vláda — hrozně málo na tom záleželo, shoří-li z lesa jen tolik, co právě potřeboval, anebo třeba půl Evropy. O zhoubných lesních požárech způsobených neopatrným žďářením lze se dočísti v každém starším cestopisu po Rusi, a v dobách starých čím dál oheň zasáhl, tím líp, tím víc bylo — pastvy. To náleží do agrarně-historické abecedy. Dle Piekosińského neměli staří Poláci dość metalowych narzędzi do wycinania przesiek, ale k porubam celého lesa uvnitř takových przesiek jich měli dosti??

Že se prý odmítáním žďáření Piekosiński nemýlí, »klasycznym na to dowodem są nazwy miejscowości na obszarze Polski piastowskiej. Każdy bowiem wybitniejszy objaw w dziedzinie gospodarstwa wiejskiego odbił się w nazwach naszych wsi . . . Gdyby więc wypalanie lasów u nas w prawieku było rzeczą tak pospolitą, jak to kolega Rostafiński twierdzi, musielibyśmy znowu pomiędzy wsiami naszemi znaleść co najmniej kilkaset takich, którychby nazwy na taki ich początek wskazywały, jak n. p. gorenice i gorlice, żary, żarki i zgorzenice; gdy tymczasem wsie o takich nazwach w geografii naszej wiejskiej należą do tak rzadkich wyjątków, że je na palcach policzyć można . . .« A priori lze směle tvrditi, že pán počítal špatně; když v samých jen Čechách jest vedle nepočítaných Záhořů a Záhoří 40 osad jménem Žár, Žďár, Ždirec; 18 osad jménem Zhoř, Zhorec, Zhuře, nehledě k synonymům jako: Horec, Hořelec, Hořelice, Hořenec, Hořenice, Hořetice, Hořice, Hořín; Opalice, Opalka, Ožice, Žíče; Paleč, Palič, Palivo, Praha a přemnoha jiným, pak sotva tomu v Polsce as jest jinak.

prawo ich do skupienia pozbytych dóbr z rąk tychże osób, za zwrotem ceny, jaką za nie zapłacili. Wewnętrzna racya istnienia tych praw nie dałaby się rozumowo uzasadnić, jeżeli nie przyjmiemy, że cały ród zostawał niegdyś w bezpośrednim stosunku do całego majątku rodowego, t. j. że istniała niegdyś wspólnota majątkowa rodu« (str. 14.).

Právo retraktu ovšem souvisí nerozlučně s rodovým bytem národa. Leč rodový byt nesouvisí s rodovým kommunismem a nikdy nesouvisel, vždyť nikdy a nikde nebylo kommunismu takového. Nejrozsáhlejší, personalní právo retraktu, přesně učleněné dle stupně parentel, přecházející postupně od rodiny k rodu, od rodu ke vsi, ode vsi k celému kmenu, nalézáme — jak jsme nahoře, str. 49 sq. obšírněji vyložili — u národů semitských, mezi nimiž zastoupeny jsou všechny odstíny agrarního rozvoje od čírého nomáda až k nejdokonalejšímu zemědělci. Život národů semitských v starém i novém věku jest nám přezevrubně znám, leč marně bychom hledali mezi nimi i té nejmenší stopy po zádruze, po rodowej współwłosności. I Starý Zákon zná jen a jedině nejužší rodinu a majetek osobný, potomstvenno děditelný a vedle toho zná nekonečné, personalní, ne rodové právo retraktu, dle stupně příbuzenského.[122])

I tento důvod Balcerův tedy padá.

»Powtóre: prawo krewnych do wykonania zemsty na zabójcy swojego krewniaka, względnie do uzyskania okupu za jego głowę. Jaka była ostateczna przyczyna tego, że zabójca zobowiązany był płacić okup na rzecz rodu? Nie będziemy jej zapewne chcieli szukać w pobudkach czysto etycznej natury: w miłości i wzajemnem przywiązaniu współrodowców; ludy pierwotne mają pod tym względem bardzo materyalistyczne zapatrywania. Jeśli za głowę zabitą brano okup, to tkwiło w nim wynagrodzenie materyalne za materyalną stratę, jaką ponieśli ci, którym się on należał. Jakąż stratę — odliczając członków rodziny w znaczeniu ścisłem — ponosiłby ród (stryjcowie dalsi), jeślibyśmy przyjęli, że własność gruntowa była od samego początku indywidualną? Żadną. Z tego punktu widzenia instytucya okupu nie dałaby się zatem wytłómaczyć. Można ją uzasadnić tylko przypuszczeniem, że własność była zrazu wspólną; wtedy bowiem zabójstwo jednego z członków rodu umniejszało ilość sił roboczych, w spólnem gospodarstwie zajętych; zadaniem okupu było ową stratę wyrównać« (str. 14—15.).[123])

Prawo zemsty, względnie do uzyskania okupu *není* jedno jako druhé; to jsou věci, mezi jichž vznikem leží půl věčnosti. Jsou národové — právě ludy pierwotne — okupu, odkladu neznající, nýbrž jen zásady: oko za oko, zub za zub. Cit pomsty *ne*vznikl z materyalistycznego zapatrzywania, nýbrž jest czysto etycznej natury, pudovým hnutím mysli, jak každý člověk sám na sobě může pozorovati co den. — *Není* správno, že okup, odklad se béře za hlavu zabitého, nýbrž vrah vykupuje hlavu

---

[122]) Jer. 32, 7—15; Ruch 4, 4.

[123]) Vážně psali o krevní mstě u Slovanů: Miklosich v Denkschriften d. kais. Ak. d. W. phil. hist. Cl. XXVI. Wien 1888, str. 127—210. — Vesnić v Zeitschrift f. vergl. Rechtswissenschaft VIII. u. IX. Bd. Stuttgart 1889, 1891. — Новаковић, Село. 1891, str. 90 sqq.

svou, odvetě propadlou, »da se za krv ne bi opet krv prolivala«.[124]) A ku podivu, že právě zase u národů semitských msta krevní tak jest rozšířena a že u starých Židů, národa naprosto nezádruhového, poměr mezi agnaty vynikal dvěma hlavníma vlastnostma: právem retraktu a povinností pomsty, což vyznačeno i slovně tím, že znamená »goel« 1. agnata, 2. krevního mstitele, 3. vyplatitele (zastavené dědiny neb z poroby: redemptor), což věděl již Michaelis.[125])

Staropolský kommunism rodový jest vyvrácen, mrtvého Balzer nevzkřísí!

Leč nadarmo zde nepracoval tento nám tak sympatický učenec polský a výtečně rozpoznává charakter opole:

»*. . . sama nazwa opole nie odnosi się w niczem do związku rodowego, tkwi w niej tylko pojęcie sąsiedztwa terytoryalnego; toż samo pojęcie mieści się też w spółczesnych tłómaczeniach tego wyrazu: łacińskiem vicinia, i niemieckiem gegenote (gegend). Jest w tem jakoby zewnętrzne świadectwo na to, że opole nie jest jednostką rodową, ale terytoryalną*« *str. 33.*

Výborně! territorialnou, ale také zeměděl skou: vlastí, revírem, kterým probíhala chłopska země; revirem, který živil žďárem zeměděl ce chłopa a ladem pastýře-župana: nebyliť ani staří Poláci národem jednovrstevným, tylko jednę i jediną klasę w ówczesnej społeczności (Piekosiński 9), nýbrž národem od jakživa dvojvrstevným, a k vyložení původu šlechty polské není třeba sáhat ani k najazdu Piekosińského, ani k ewolucyi Balzerově; ale jednoho jest třeba především a gruntovně: zapomenout Rukopis Zelenohorský, a zaměnit Lipperta Novakovićem. Každé vzpírání a smlouvání marno jest, jinak škoda práce a papíru.

* * *

Socialní historikové, zejména ti, kteří kráčejí jen cestou retrospektivnou, představují si agrarní vývoj obyčejně jako velice složitý a především důsledně účelný. Kde však se nám udá, pozorovati rozvoj ten na pevném základě faktů a ne pouze z domyslu, tam nás přímo zaráží, jak jest to vše jednoduché a prostičké, a jak i ty nejrozmanitější příčiny vodívají k stejným koncům, nám na poučenou, že stejné neb domněle stejné jevy u různých národů neradno hned tak redukovati k jakémus předhistorickému zřídlu společnému.

[124]) М. Ђ. Милићевић, Нешто о Васојевићима. Гласник, XXII. 1867, str. 74 pozn. — Новаковић, Село, str. 99, pozn. 1.

[125]) Michaelis, Mosaisches Recht. Frankfurt a. M. 1772—1875. II. str. 402.

Jest ovšem těžko, tápeme-li ve tmách, držeti se cesty, vedoucí k cíli, jehož neznáme; tu i nejbystřejší a nejopatrnější badatel nadělá marných kroků s prava leva dost, a kolik jich zbloudilo a ještě zbloudí úplně! Dobrou službu prokazuje tu — nihil sub sole novi — studium dnešní kolonisace krajin pustých, ježto lze nám tu promítání se různých činitelů pozorovati bezprostředně. V prvé řadě jest to kolonisace Sibiře, o níž napsali Rusové bohatou již literaturu; leč z té jest nám zde na západě málo co přístupno, a když nám z ní co vypíše ve své dissertaci ten onen ruský doktorand některé university německé, tu žasneme, nechtíce ani věřiti, jak to, co našemu intellektu u výkladu agrarií staroslovanských a germanských činí tak hrozné obtíže, tam na Sibiři leží na bíle dni.

Stejnou dobou, co Lučickij převodem nezdařené své studie o sjabrech učený svět německý uvedl v hrubý omyl, Arsenij Jarilov uveřejnil poučnou svou dissertaci o zemědělstvu sibirském[126]):

Vlastníkem půdy sibirské jest koruna, obyvatelé mají pouhé právo požívací, ovšem de facto tak obsáhlé, že půdou, na níž sedí, volně mohou nakládati. Záběr půdy dosud neujaté děje se právem volné okkupace a to jest v gubernii irkutské a na Amuru pravidlem. Půdy jest tolik, že kde kdo, může libovolnou plochu zorati neb posíci a ohraditi na zahradu či k pastvě, bez újmy druhého. Znakem takové okkupace jest chýžka, kterou sedlák, třeba že má ve vsi obydlí své, postaví na ladině neb v lese, v níž pak bydlí v létě neb i po celý rok a již tím stává se vše, co leží vůkol, výhradním a věčným majetkem jeho i dědiců. Takým krokem zemědělstvu otevírá divočinu sibirskou nejen domorodec, nýbrž i přistěhovalý Rus, jenž zde ihned zapomíná, že žil doma v úvazku občinném, v »miru«; zde pracuje jen pro sebe, na vrub vlastní, a půda, kterou sdělal, jeho jest neb toho, komu ji postoupil. Rozsah její závisí na zdatnosti okkupatorově, jeden okkupoval třeba stokrát víc druhého, leč přes to jest oběma daň stejná, podušná, dle revisní duše (poslední sčítání revisní, desáté, jest z r. 1859). Tento nepoměr ovšem pobuřuje právní cit chudšího, který málo mohl okkupovati a sotva na daně stačí, kdežto jiný žije v přebytku, z něhož neplatí nic. Nejjednodušší prostředek byl by, zrušit berní system podušný, zdanit půdu a odstranit takto krutý boj zájmový mezi sedláky velkými a malými; ale na to se nepomýšlí.

Na obranu malých vytvářila se místy moc obce, omeziti právo okkupační na půdu vskutku sdělávanou, takže to, na čem kdo síti přestal, ipso facto přestalo býti jeho, a může býti okkupováno od jiného; tuto formu nazývají okkupačně občinnou. Tam, kde jest forma okkupace na-

[126]) Jarilow, Ein Beitrag zur Landwirtschaft in Sibirien unter besonderer Berücksichtigung des Minussinschen Bezirks im Gouvernement Jenisseisk. Inaug.-Dissertation der Univ. Leipzig. 1896.

prosté na přechodu k formě této, tam naskytují se zajímavé spory, jichž konce řídí se dle toho, jestli dle místního názoru v popředí moment okkupační — zde zároveň rodově, či spíše rodinně dědický — neb moment práce. Tak rozhodl soud kdesi, že půda má býti vzata tomu, jenž ji zoral a zasel, a dána druhému, jenž ji zdědil, ačkoliv jí přes dvacet let neužíval a o ni se nestaral. Za práci onen neobdržel nic. — Jiný případ: Kdosi žil dlouho na témž místě na půdě vlastní, kterou vykořistiv opustil, a odstěhoval se jinam. Když se zotavila, okkupoval ji jiný a prodal pak po několikaletém užívání třetímu, a ten ji melioroval drenáží. Tu najednou vynoří se vnuk prvého okkupatora a požaduje místo dědovské zpět, ježto bylo okkupováno druhým beze svolení dědova. Při vyhrál.

Aby tento brutalní princip rodově-okkupatorský byl oslaben, dochází místy platnosti zásada, že derelinkvovanou půdu stepní druhý může okkupovati již po letech třech, ale lesní ani ne po dvaceti, ježto »vytříbení mnoho stálo«. Kde však rozdíl mezi půdou lesní a stepní zmizel, neb ho nebylo, a neurčitost terminu stala se nesnesitelnou, tam vymezena lhůta přesně; místy tříletá; leč jinde zas upuštěno od vymezení vůbec, a každému dovoleno okkupovati ihned, co druhý ladem zanechal, a tím vzniká kriterium nové, čirý princip práce: Sedlák *X* vyoral několik brazd na znamení, že půdu tu okkupoval; leč nezdělal jí ani roku toho, ani druhého. Na to ji zoral sedlák *Y*, a sedlák *X* ji osel přesvědčen, že jeho jest na základě okkupace prvé. *Y* žaloval a odvolával se na to, že on sám prvý ji skutečně rozoral a soud mu půdu přiřkl, leč s klausulí, aby *X*-ovi v náhradu za osev postoupil sklizně půl. Oproti rozhodnutím shora uvedeným jeví se tu změna radikální.

Leč ani forma okkupačně-občinná nevyhovuje, ježto malého nechrání a velkému nebrání: velký malého vždy »přeorá«; malý zamýšlí na př. okkupovati tři desjatiny, ale sotva že zoral $^3/_4$ desjatiny, ostatek dávno již mezitím zabrán sedlákem velkým. Proto vlastní tihou neudržitelnosti stavu takového vzrůstá zakročovací moc obce, a princip okkupační ustupuje víc a více tendenci vyrovnávací: sedláku *X* vezme se prostě kus a dá jinému, ježto má *X* »půdy dosti«. Vzrůstem obyvatelstva roste nouze o půdu a tím i roste disposiční právo obce; malí nabývají číselné převahy nad velkými a dosahují konečně toho, co při podušném systému berním konečně vůbec nastati musí: že k stejným povinnostem přiřknou se i stejné výhody: jednoho krásného dne obec zabere veškerou půdu všech, velkých, malých, roztřídí ji dle jakosti v několik poloh, konů, a přidělí v každém z nich každému příslušníku stejně velký padělek losem na určitou řadu let, a když doba ta vyprší, nastává pereděl nový, na zcela jiný počet účastků, dle toho, kolik jest právě účastníků v obci. Tím pověstné общинное землевладѣние jest hotovo, jako na Velké Rusi, ačkoli pro ně na

Sibiři jinak není v lidu podmínek, jako jich stejně ani na staré Rusi nebylo.

A příčina všeho toho?

Žádná jiná, nežli forma zdaňovací: bez systému podušného nebyla by mohla vzniknouti ruská občina, міръ, jako by nebyla vznikla bez systému lánového, berní jednotky půdové, německá hufenverfassung, a bez systému podymného »slovanská« zádruha.

Nic tudíž není lidového, samorostlého, aniž národního ani na miru, ani na markgenossenschaftu ani na zádruze.

OBSAH.

Strana

1. Zádruha sedláků srbských 1
2. Nedílnost plemićů hrvatských 42
3. Sjabrinstvo bojarů, později kozáků maloruských 53
4. Revize výbojové theorie Piekosińského a evoluční theorie Balzerovy o prvotném osadnictvě v Polsce 63
5. Čemu nás učí kolonisace Sibiře 70

OPRAVY:

Na str. 14., řádek 22. shora místo: zádruhu čti *dnešní* zádruhu.

Na str. 12., řádek 12. shora čti: Leč později, za dob tureckých, velikć kuće nebyly vzácností; do nedávna zachovala se residua a Novaković.